

BBF00080

ปรมัตถมัญจสุชา วิสuddhimaggamahātīkā

(บาลี-ไทย)

ภาค ๒

(บาลี ภาค ๑ ตอนที่ ๒)

PARAMATTHAMAÑJUSĀ VISUDDHIMAGGAMAHAĪKĀ

(PĀLI-THAI)

PART II

(PĀLI PART I SECOND SECTION)

ฉบับบาลีบทไสวภิกขุ

เป็นพระไตรปิฎกในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชบรมราชินีนาถ

๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

ดร.ภาณีชาต - ดร.วิวัฒน์ - ดร.ศิริชาต ทรงสิทธิ์

ตีพิมพ์โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

โครงการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

ที่ระลึกและเพื่อเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาติสู่สาธารณชน

ISBN 974-8296-15-6

ปรมัตถคัมมยัชชา วิสุทธิมรรคเมทธานุกา

(บาลี-ไทย)

ภาค ๒

(บาลี ภาค ๑ ตอนที่ ๒)

PARAMATTHAMAÑJUSĀ VISUDDHIMAGGAMAHAṬĪKĀ

(PĀLI-THAI)

PART II

(PĀLI PART I SECOND SECTION)

ฉบับบาลีพร้อมไทย

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาวาชิ

๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

ดร.ภาณีชาต - ดร.วิไลรัตน์ - ดร.ณิชาต ช่างดี

สำนักพิมพ์ธรรมสารเชียงใหม่

โครงการส่งเสริมการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑

ที่ประชุมคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาแห่งชาติ

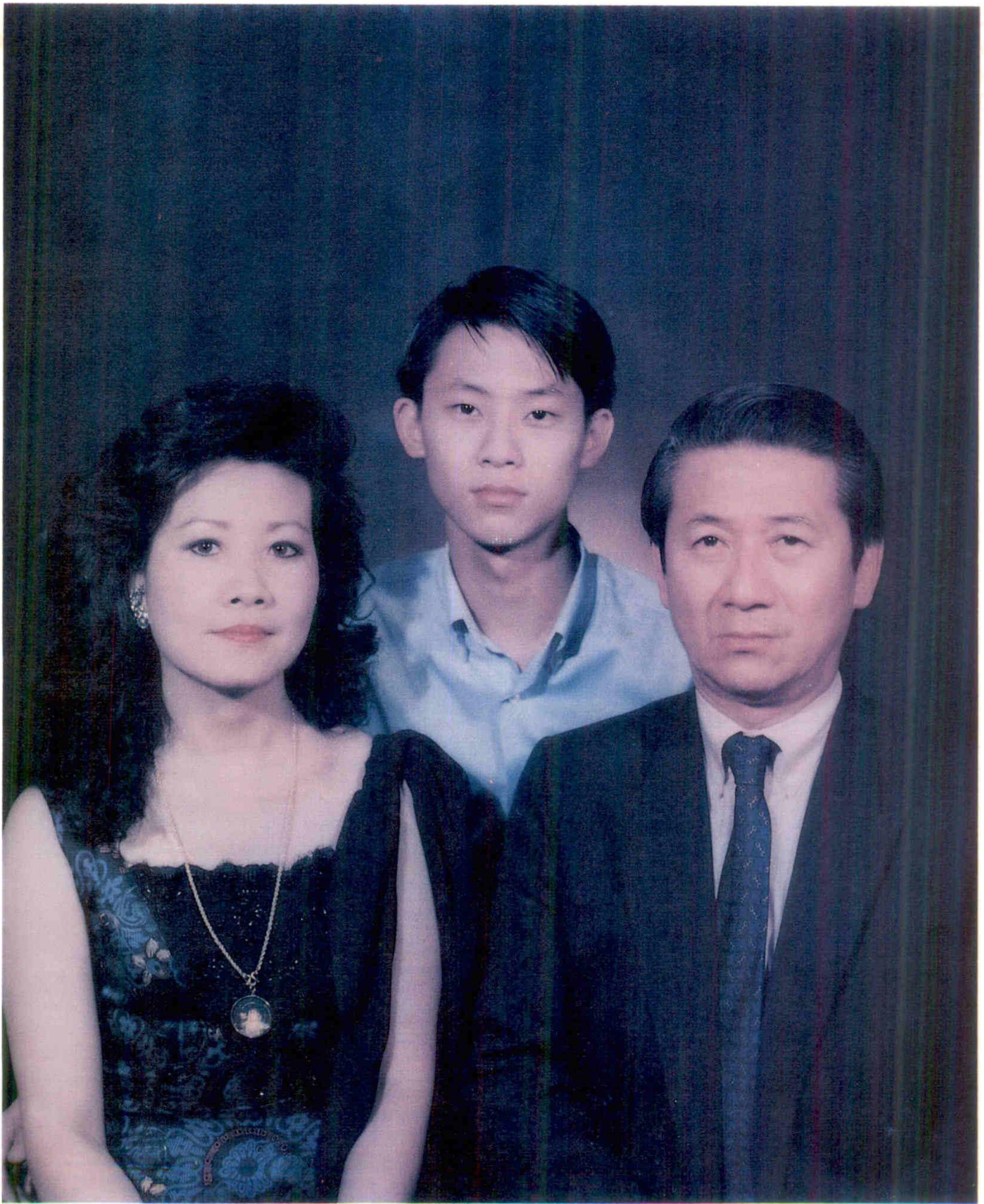
พระบรมราชาโชวาท

“ฉันขออุทิศไมตรี ขวัญใจทำดีไปช่วยชาติไทย
ฉันสละบั้นชีวีถวายแด่พระผู้เป็นเจ้า ให้ทำดีไป
เป็นการช่วยชาติตนเข้าถึงธรรม

การแปลคำขาสีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวัง
ใจของหนัก อย่าให้ขัดแย้งกันได้เป็นอันขาด เพราะ
ถ้าขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความสงสัยยากแก่
นักศึกษาคือไปภายหลังว่า ที่ใดสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้แปลแล้ว ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย”

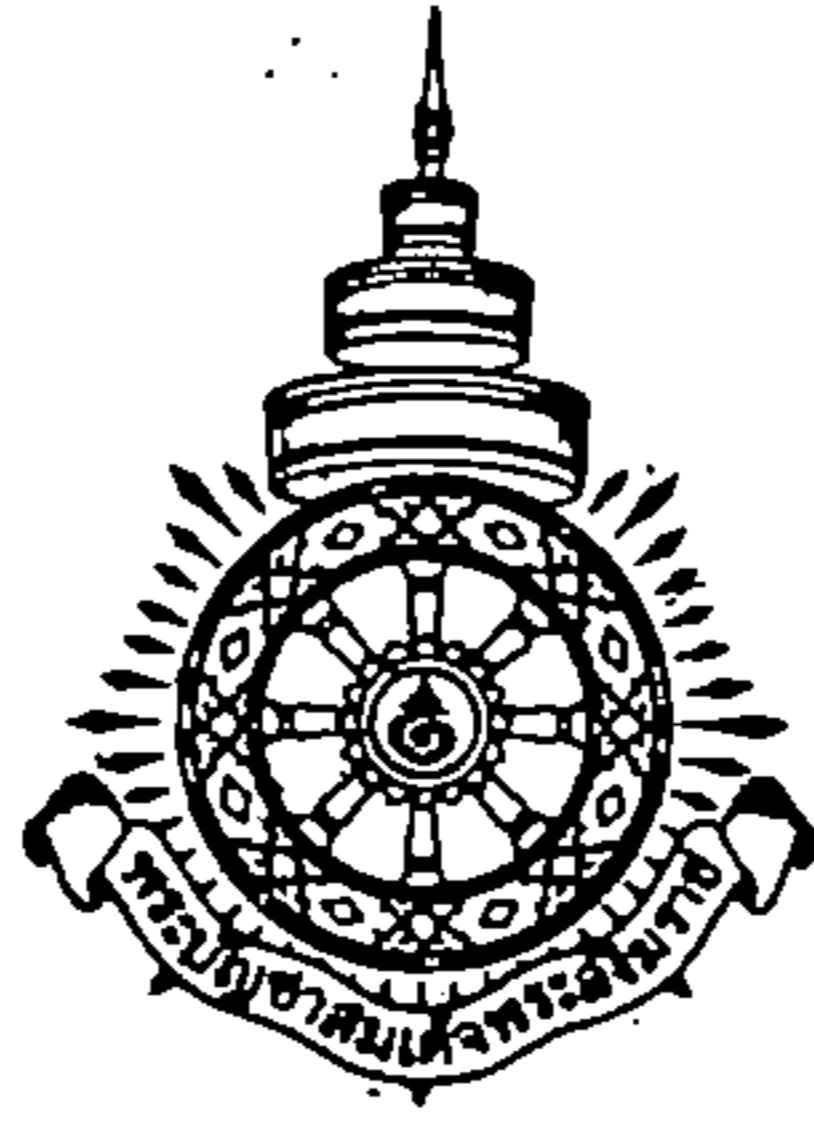
(พระบรมราชาโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน
พระราชทานแก่คณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ใน
โอกาสเข้าเฝ้าฯ ถวายพระกัมภีร์แปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ
๓ ธันวาคม ๒๕๐๖ โดยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ญาณโทมมหาเถระ สมเด็จพระ
พระสังฆราช ทรงนำเข้าเฝ้าถวายพระพร พร้อมด้วยคณะสงฆ์)

นายภูมิชาย - นางรุจิพันธ์ หงส์ลำพอง

นายวุฒิชาย หงส์ลำพอง

สร้างถวายเป็นพุทธบูชา

ที่ ๒/๒๕๒๗

เรื่อง การจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพโลภิกขุ

อาศัยพระบัญชา ที่ ๑/๒๕๒๗ เรื่องการตรวจชำระพระไตรปิฎก ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๗ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จะเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตร ใน พ.ศ.๒๕๓๐ นั้น และโดยที่มูลนิธิภูมิพโลภิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ได้จัดทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมและได้รับการอุดหนุน โดยงบประมาณแผ่นดินอยู่แล้ว

จึงให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ส่งเสริมงานการตรวจชำระพระไตรปิฎกโดยพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเอื้ออำนวยในการประสานประโยชน์ โดยจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา ปกรณ์วิเศษ สัททวิเสส ฉบับภูมิพโลภิกขุ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ในฐานะที่ทรงเป็นพระมหาธรรมราชาธิราช ให้เป็นที่ปรากฏตามโบราณราชประเพณีสืบไปชั่วกาลนาน.

สั่ง ณ วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๒๗

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

เพชรรัตนราชสุคนธ์

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

เนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ นับเป็นโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชกฤษฎีกาเป็นที่ยกย่องและสรรเสริญเป็นอย่างสูง โดยที่พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงประเทศชาติ พระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นหลักชัยของบ้านเมืองจนทุกวันนี้ ทั้งนี้สำเร็จด้วยพระบารมีธรรม พระคุณธรรมที่ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ สำนักในพระมหากษัตริย์ จึงจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา อันเป็นผลงานของมูลนิธิฯ ที่พิมพ์ขึ้นถวาย ๖๑ พระคัมภีร์ เพื่อเป็นการสนองพระเดชพระคุณและเป็นอนุสรณ์วัตถุธรรมบรรณาการ เนื่องในโอกาสกาลพิเศษครั้งนี้

เพื่อให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการ และคณะเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานสร้างพระคัมภีร์ เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการอำนวยการ

๑. จอมพลประภาส จารุเสถียร
๒. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
๓. ท่านผู้หญิงหม่อมราชวงศ์หญิงรสลิน กักดวงกั
๔. ท่านผู้หญิงอรุณ กิติยากร
๕. พลโทประพัทธ์ กวานนท์
๖. คุณหญิงสัตยวดี กวานนท์
๗. อธิบดีกรมการศาสนา
๘. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์
๙. คุณหญิงแสงเคื่อน ณ นคร
๑๐. คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีย์
๑๑. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์
๑๒. คุณหญิงชนัดถ์ ปิยะอุย
๑๓. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์
๑๔. คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ
๑๕. คุณหญิงสงวนศรี จันทรางศุ
๑๖. คุณหญิงวรรณี วิทยะสิรินันท์
๑๗. คุณประภา จัยวัฒน์
๑๘. คุณอวยพร ปัตตพงศ์
๑๙. คุณอุษา จารุกุล

๒๐. คุณยุพนา ธรรมโกวิท
๒๑. คุณประไพ อมาตยกุล
๒๒. คุณประสพศรี ประเสริฐสม
๒๓. คุณलयอง หารินสุต
๒๔. คุณประกอบเกียรติ ชาญเลขา
๒๕. ศาสตราจารย์พิพัฒน์ สุจินดา
๒๖. รองศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุษยกุล
๒๗. รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา
๒๘. คุณชุมศักดิ์ เตชะเสน
๒๙. คุณประณัฐ เตชะเสน
๓๐. คุณสมจิตต์ สิทธิไชย
๓๑. นายวัฒนา อิศรภักดี
๓๒. คุณเสริมศรี เอกชัย
๓๓. คุณสุกัญญา กุจศรีวัชร
๓๔. คุณบุญรักษ์ นาครัตน์
๓๕. คุณวิไลลักษณ์ จารุกุล
๓๖. คุณบุญนาค ศัสะภูริ
๓๗. คุณสุจิตรา (จิราธิวัฒน์) มงคลกิติ
๓๘. นายปราโมทย์ สัชฌุกร
๓๙. นายพุทธศรี กุวานนท์

๔๐. นายระพีพันธ์ จารุกุล
 ๔๑. นายมณีนันท์ จารุกุล กรรมการและเลขานุการ
 ๔๒. นายสิริ เพ็ชรไชย กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการจัดสร้างพระคัมภีร์ ฉบับภูมิพลโลกขุ

๑. นายมณีนันท์ จารุกุล ผู้อำนวยการ
 ๒. นางอุษา จารุกุล รองผู้อำนวยการ
 ๓. นายสิริ เพ็ชรไชย หัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการประจำ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ธ.๙	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๒. นายโรม สุรเสน	ป.ธ.๙	นักวิชาการ
๓. นายสุวรรณ จินต์ประชา	ป.ธ.๙	"
๔. นายสมาน วงศ์ไพโรภรณ์	ป.ธ.๙	"
๕. นายสังคม ศรีราช	ป.ธ.๙	"
๖. พระมหาบุญพา มีชนะ	ป.ธ.๙	"
๗. นายธรรมจักร สิงห์ทอง	ป.ธ.๙	"
๘. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง	บ.ศ.๙	"
๙. นายหวั่น สมใจเพ็ง	ป.ธ.๙	"

๑๐. นายภิญโญ ล่องสกุล	ป.ธ.๘, M.A.	นักวิชาการ
๑๑. นางศิริรัตน์ ค้างสน	บ.ศ.๘	"
๑๒. นายทองดี พันโน	ป.ธ.๘	"
๑๓. พระมหาชัยกิตติ ฐานโสภาส	ป.ธ.๑, พธ.บ.	"
๑๔. นายบุญเพ็ง แก้วยอด	ป.ธ.๑	"
๑๕. นายบรรจบ พุกพญา	ป.ธ.๑	"
๑๖. นายเจริญ ผุดวรรณ	ป.ธ.๑	"
๑๗. นายอดิเรก อินตะพรหม	ป.ธ.๑, พธ.บ.	"
๑๘. พระมหาสุทัศน์ เคี้ยวสูงเนิน	ป.ธ.๖, ศน.บ.	"
๑๙. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ	บ.ศ.๖	"
๒๐. อุบาสิกาสุทธิกานุจน์ เว้นบาบ	บ.ศ.๖	"
๒๑. นายยศศิริ จันทุม	ป.ธ.๖, ศศ.บ.	"
๒๒. นายสุรินทร์ มั่งมี	ป.ธ.๕	"
๒๓. นายพิณ ชัยสวัสดิ์	ป.ธ.๕, M.A.	"
๒๔. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย	ศศ.บ. (โบราณคดี)	"
๒๕. อุบาสิกาพรหม เกิดเกษม		นักปริวรรตอักษร
๒๖. อุบาสิกาพรทิพย์ ศูนย์จันทร์		"

(๑๔)

๑๑. นางมยุรี กลิ่นส่ง
๑๒. นางปนัดดา เอี่ยมวุฒิ
๑๓. นางจันทน์ ท้วมล่ายอง
๑๔. นางชนก อภัยเสวตร์

ขอจงถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ ในธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
เป็นนิตย์ เทอญ.

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชาชั้น เป็นการ
แต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระตำมกีร์ทางพระพุทธรูปศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยศวามสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

(๑๖)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๓๓ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

First published : 1994

ISBN 974-8296-15-6

สงวนลิขสิทธิ์

ในการคัดลอก แปล และดัดแปลง
ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,
Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรดเวไนย-
สัตว์ให้ไต่บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระองค์ที่ทรงแสดงแล้ว
ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อเสด็จ
ดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสังฆธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติสังฆธรรม** ในบรรดา
พระสังฆธรรมทั้งสาม พระปริยัติสังฆธรรม มีความสำคัญมาก เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมยังดำรงอยู่
ตราบไค **พระปฏิบัติสังฆธรรม** และ **พระปฏิเวธสังฆธรรม** ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อ
พระปริยัติสังฆธรรมเสื่อมสูญแล้ว พระปฏิบัติสังฆธรรม และพระปฏิเวธสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้
เพราะฉะนั้น พระปริยัติสังฆธรรมจึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จ-
ดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ได้ยกเอา
คำสั่งสอนอันเป็นพระพุทธรวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษา
ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ได้แก่
พระวินยปิฎก **พระสุกคัมภีปิฎก** และ **พระอภิธรรมปิฎก** พระไตรปิฎกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
ปาฬิ หรือ **พระบาลี**

กุสุมบุตรผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสังฆธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระไตรปิฎก
หรือพระบาลีให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถะ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรงตามพระพุทธรวจนะ
ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในด้านพระปริยัติสังฆธรรมนี้ สืบมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระ-
ชนมชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่ง เรียกว่า คันถฐานะ คู่กับ วิปัสสนาฐานะ
ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติอันเป็นส่วนแห่งพระปฏิบัติสังฆธรรม การศึกษานั่นย่อมนมี

(๑๘)

ครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้งมติวินิจัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธานิบาย เรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ตามความหมายที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคิกาจารย์ในครั้งแรก มีพระมหากัสสป พระอุบาลีและพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึกคำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อกันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธานิบายได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอนและบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงห์อันเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนักมหาวิหาร ในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา กุสุมุตระจำต้องศึกษาภาษาสิงห์ก่อน ซึ่งเป็นการยากลำบากแก่กุสุมุตระผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอธิบายพระพุทธานิบายจึงไม่แพร่หลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้เก้าร้อยปีเศษ พระเถระทั้งหลายมีพระพุทธโฆสะ พระพุทธทศตะ และพระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้แปลอรรถกถาภาษาสิงห์เป็นภาษาบาลี อันเป็นต้นตอภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุทธานิบายได้แพร่หลายเป็นประโยชน์เกื้อกูลไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรรถกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจพระพุทธานิบายชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า ฎีกา มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า มุลฎีกา และคำอธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า อนุฎีกา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็นเงื่อนงำข้อขอดที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า คัมภีร์บท อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธภาพ ความหมายของศัพท์ แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า อรรถโยชนา คัมภีร์เหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์

แก่กุสุมบุตร ผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้อง อีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง เป็นปกรณ์พิเศษ แต่งเป็น เรืองเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมคค์หรืออภิธรรมมัตถสังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้น อรรถกถา แล้วมีคัมภีร์แก้ต่อมาเรียกว่า ฎีกา เช่น มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญชุสา แก้อภิธรรมมัตถสังคหะ และคัมภีร์ชื่ออภิธรรมมัตถนิภาวินี แก้อภิธรรมมัตถสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นคณาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ ภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็นภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษาบาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารู้ความหมายของค่านั้น ๆ ได้ถูกต้องต้องแท้ ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็น นิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลงในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น กุสุมบุตรผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะ เข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททวิเสส บ้าง สัททศาสตร์ บ้าง นิรุกติศาสตร์ บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์พิเศษ และสัททวิเสส เหล่านี้เป็นต้น และได้จารไว้ด้วยอักษรขอมในใบลาน ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียนอักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะ ทรงจำไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราช-
 ปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรวาท ให้นำการชำระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎก
 ภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้ เผยแพร่ไปในวัดวาอาราม
 ต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศ พระราชกฤษฎีกา
 ที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทย
 ภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาธน์โดยเสด็จพระราชกุศล
 จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนา
 เป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่ง
 ประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้อง
 ชะงักกันไป ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ **มูลนิธิภูมิพลโลกิย** ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชดำยาของพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕ จึงได้ทำ
 โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพุทธ-
 ศาสนาเป็นภาษาไทย เสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจาก
 มหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจาก
 รัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนาให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อ
 ให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึง
 แปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบังคับให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มูลนิธิภูมิพลโลกขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสรางพระคัมภีร์เป็นพุทธรูป และอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคลเป็นรายยก ดังได้ประกาศพระนามและนามในทุกหน้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ **พระคัมภีร์ปรมัตถวชิรสูตร วิสุทธิมรรคมหาฎีกา บาลี-ไทย ภาค ๒ นี้** **คุณรุจิพันธ์ หงส์ลำพอง** มีจิตศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาได้บริจาคเงินสร้างถวายเป็นพุทธรูป ในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

มูลนิธิภูมิพลโลกขุขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้

ขออำนาจแห่งมหากุศลได้โปรดบันดาลให้ **คุณรุจิพันธ์ หงส์ลำพอง** ประสบความสุขความเจริญตลอดไป เทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกขุ

เพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา

๑๙ มกราคม ๒๕๓๖

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณ
ท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย นั้น มุสนิธิภูมิพลภิกษุได้มี
จุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา คัมภีร์
อรรถโยชนา ปกรณพิเศษ และสังคหวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับ
อักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อน
ให้ถูกต้องบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง
เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักษรและ
บทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย
และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้ การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มุสนิธิ ฯ จะจัดทำเป็น
ขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็น
งานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา ทั้งชาวไทย
และชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี
พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้
แพร่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิด
ความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้า-
เดียวกัน โดยแยกเป็นสองคอลัมน์ เป็นสองพากย์ ซ้ายขวา เป็นสองภาษา บาลี-ไทย ซึ่งจะ

เป็นประโยชน์ยิ่งแก่พระสงฆ์ เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปลก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแพร่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ การพิมพ์พระคัมภีร์ปรมาคมมกุฎสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ฉบับพากย์คู่ภาษา บาลี-ไทย ครั้งนี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระ เพื่อเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ได้ตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นพลวปัจจัยให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข ได้ดื่มรสพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทวักันเทอญ.

(นายมนิพันธุ์ จารุกุล)

ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิย

แนะนำ

พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

มูลนิธิภูมิพลโลกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ได้จัดพิมพ์พระคัมภีร์
ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ภาษาบาลีขึ้นมาอีกคัมภีร์หนึ่ง เนื่องในโอกาสสมโภช
กรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เพื่อให้เป็นพระคัมภีร์ฉบับ "ภูมิพลโลกขุ"

พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสานี้ เป็นพระคัมภีร์ที่มีความสำคัญมาก ด้วยเป็นพระคัมภีร์
ที่อธิบายความในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่พระพุทธโฆษาจารย์ได้รจนาไว้ ซึ่งคณะสงฆ์ไทยได้
บรรจุพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้เป็นหลักสูตรการสอบไล่พระปริยัติธรรม แผนกบาลีสนามหลวง
ในระดับเปรียญธรรม ๘-๙ ประโยค ทั้งนี้เพราะพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นพระคัมภีร์ที่
รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ ผู้ศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนา ถ้าได้ศึกษา
พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเพียงคัมภีร์เดียว ก็เชื่อว่ามีความรู้วิชาการทางพระพุทธศาสนา
พอสมควร แต่การจะเข้าใจความในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อย่างสมบูรณ์ ถ้าเว้นการศึกษา
พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสาอย่างถูกต้องเสียแล้ว จะเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคอย่างแตกฉาน
ไม่ได้ เพราะพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสาเป็นมหาฎีกาที่ขยายความพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค
ให้กระจ่างแจ้งอีกชั้นหนึ่ง

ความหมายของคำว่า ปรมัตถมัญชุสา

เพื่อให้รู้จักพระคัมภีร์นี้ชัดเจนขึ้น จะขอทำความเข้าใจเรื่องความหมายของชื่อพระคัมภีร์ก่อน

คำว่า **ปรมัตถมัญชุสา** เป็นชื่อเฉพาะของพระคัมภีร์มหาภูิกานี้ แยกได้เป็น ๒ คำ คือ ปรมัตถ+มัญชุสา มัญชุสา แปลว่า ทีบ หรือ ลุ้ง หมายถึงวัสดุอุปกรณ์ที่เก็บรักษาสิ่งของ เมื่อรวมเข้ากับคำว่า ปรมัตถ เป็น ปรมัตถมัญชุสา ก็แปลว่าพระคัมภีร์เพียงตั้งทีบเป็นที่เก็บรักษาพระปรมัตถไว้

คำว่า **ปรมัตถ** คำหน้านั้นมาจากคำภาษาบาลีว่า ปรม+อตุถ ปรม แปลว่า อย่างยิ่ง ยอดเยี่ยม ปรม อตุถ แปลว่า เนื้อความ ประโยชน์ สภาวะ รวมเป็น ปรมตุถ ใช้เป็นภาษาไทยว่า ปรมัตถ ปรมัตถ์ ปรมัตถ แปลว่า เนื้อความอย่างยอดเยี่ยม ประโยชน์อย่างยิ่ง หรือสภาวะอย่างยอดเยี่ยม คำนี้เป็นชื่อของบารมีก็มี เป็นชื่อของประโยชน์ก็มี เป็นชื่อของสัจจะก็มี เป็นชื่อของพระอภิธรรมปิฎกก็มี

คำว่า **"ปรมัตถ"** ที่เป็นชื่อของบารมีนั้น มีอธิบายว่า บารมี คือความดีอย่างยิ่งยวด ที่เป็นเครื่องบ่มโพธิญาณให้แก่กล้าจนถึงสำเร็จ มีอยู่ ๑๐ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ซันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา บารมีทั้ง ๑๐ นี้ แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นต้น เรียกว่า บารมี มี ๑๐ ชั้นกลาง เรียกว่า อุบารมี มี ๑๐ ชั้นสูง เรียกว่า ปรมัตถบารมี มี ๑๐ รวมเป็นบารมี ๓๐ ถ้วน หรือเรียกว่า บารมี ๓๐ ทศ ในจริยาปิฎกได้แสดงบารมีไว้ในตอนสรุป ได้แสดงไว้ว่า ทานที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญเมื่อครั้งเป็นพระเจ้าสิริราช จัดอยู่ในชั้นทานบารมี เมื่อเป็นพระเวสสันดร เป็นเวลาม-

(๒๖)

พราหมณ์ และเป็นอกิตติคาบส จัดเป็นทานชั้นอุบารมี เมื่อเป็นพญาไก่ เป็นพญาช้างชื่อ
สีลวานาค และเป็นพญากระท่าย จัดเป็นชั้นปรมัตตบารมี และในบารมีอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน
ก็มีปรมัตตบารมีด้วยทุกข้อ

คำว่า **"ปรมัตต"** ที่เป็นชื่อของประโยชน์นั้น มีอธิบายว่า คำสอนของ
พระพุทธเจ้านั้นประกอบด้วยประโยชน์ ๓ ประการ คำว่า **"ประโยชน์"** ตรงกับภาษาบาลีว่า
อตุตถ แปลว่า ความต้องการก็ได้ แปลว่า ความมุ่งหมายก็ได้ ส่วนคำว่า **"ประโยชน์"**
ซึ่งเป็นคำแปลของ **"อตุตถ"** นั้น แปลว่า การประกอบ คือ การกระทำให้สำเร็จตามที่
ต้องการหรือมุ่งหมายนั้น ประโยชน์หรือความต้องการของมนุษย์นั้นมีอยู่ ๓ ระดับ คือ
ทิฏฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ในปัจจุบัน หรือประโยชน์ในชาตินี้ ได้แก่ ทรัพย์ ยศ ไฉฉวี วรรณะ
จะพึงได้ด้วยการประกอบธรรม ๔ คือ อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยัน อารักขสัมปทา
ถึงพร้อมด้วยการรักษา กัลยาณมิตรตตา คบเพื่อนดีเป็นมิตร สมชีวิตา เลี้ยงชีพพอสมควร
ไม่ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ฝืดเคืองนัก สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ในเบื้องหน้า หรือชาติหน้าที่มนุษย์
ต้องประสงค์ คือ สุกคติโลกสวรรค์ คือการเป็นมนุษย์ที่ดี การเป็นเทพในสวรรค์ การจะได้
ประโยชน์เบื้องหน้าที่ต้องการนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บำเพ็ญ สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วย
ศรัทธา สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล จากสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ ปัญญาสัมปทา
ถึงพร้อมด้วยปัญญา ส่วนประโยชน์ยอดเยี่ยมนี้ เรียกว่า ปรมัตต แปลว่า ประโยชน์สูงสุด
ได้แก่ พระนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา เพราะพระนิพพานเป็นที่ดับกิเลส
และกองทุกข์ทั้งปวง การจะถึงพระนิพพานอันเป็นปรมัตตประโยชน์นี้ได้ ก็ด้วยการบำเพ็ญ
ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์

คำว่า "ปรมัตถ" ที่เป็นชื่อของสิ่งจะนั้น อธิบายว่า สิ่งจะ คือความจริงนั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ จริงโดยสมมุติ เรียกว่า สมมุติสิ่งจะ ๑ จริงโดยปรมัตถ์ เรียกว่า ปรมัตถสิ่งจะ ๑ จริงโดยสมมุตินั้น ได้แก่ความจริงที่โลกหมายรู้ร่วมกัน เช่น นาย ก. นาง ข. ช้าง ม้า วัว ควาย คน สัตว์ สมมุติให้ร้องเรียกกันได้ เรียกว่า สมมุติโวหาร ส่วนปรมัตถสิ่งจะกล่าวถึงธรรมชาติที่มีจริงไม่มีการผันแปรเปลี่ยนแปลง ทรงสภาพของตนไว้ซึ่งได้แก่จิต เจตสิก รูป นิพพาน เพราะฉะนั้น ชื่อของปรมัตถสิ่งจะจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า สภาวสิ่งจะ จริงโดยสภาวว่าโดยองค์พระสูตร พระวินัย และบุคคลบัญญัติเป็นสมมุติสิ่งจะ พระอภิธรรม ๖ คัมภีร์ เว้นบุคคลบัญญัติเป็นปรมัตถสิ่งจะ ปรมัตถสิ่งจะนี้แบ่งได้เป็น ๒ คือ สภาวสิ่งจะ ธรรมที่เป็นจริงตามสภาว ได้แก่ กุศลธรรม อกุศลธรรม เป็นต้น ๑ อริยสิ่งจะ ได้แก่ ความจริงอย่างประเสริฐ หรือความจริงของพระอริยะ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ๑ พระพุทธเจ้าเมื่อทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ สำหรับเวไนยสัตว์ที่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรมมาในอดีตพุทธเจ้าองค์ที่ล่วงแล้ว พระองค์จะทรงยกสมมุติสิ่งจะแสดงเป็นพื้นฐานก่อน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในพระธรรมเทศนา แล้วจึงทรงแสดงพระปรมัตถธรรมเทศนาในภายหลัง สำหรับเวไนยสัตว์ผู้ได้เคยศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรมมาในสมัยอดีตพุทธเจ้า เป็นผู้มื่ออุปนิสัยสติปัญญาสามารถรับพระธรรมเทศนาได้ จึงจะทรงแสดงพระปรมัตถเทศนาโดยตรง

คำว่า "ปรมัตถ" เป็นชื่อของพระอภิธรรมปิฎกนั้น ก็โดยอาศัยคำของพระอรุทธาจารย์ กล่าวไว้ในพระอภิธรรมมัตถสังคหปกรณ์ว่า เนื้อความพระอภิธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในพระอภิธรรมนั้นทั้งหมด ว่าโดยปรมัตถมี ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน เรียกว่า ปรมัตถธรรม ๔ คือ จิตปรมัตถ์ ๑ เจตสิกปรมัตถ์ ๑ รูปปรมัตถ์ ๑ นิพพาน-

(๒๘)

ปรหมัตถ์ ๑ ใช้อักษรย่อว่า จิ. เจ. รุ. นิ. ว่าเป็นหัวใจพระอภิธรรม คำว่า ปรหมัตถ์ นี้ พระสังฆคณาจารย์อธิบายไว้ในพระคัมภีร์อภิธรรมัตถวิภาวินีว่า ความหมายยอดเยี่ยมสูงสุด ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแปรผันเป็นอย่างอื่น ยกเสียซึ่งสมมุติ เป็นความหมายที่แท้จริง กล่าวคือ จิต ได้แก่ วิญญาณชั้น เจตสิก ได้แก่ ชั้น ๓ คือ เวทนา สัญญา สังขาร รูป ได้แก่ รูปชั้น และนิพพาน ได้แก่ ธรรมอันเป็นอารมณ์แห่งมรรคและผล อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ปรหมัตถ์ แปลว่า ยอดเยี่ยม นั้น หมายถึง พระสัพพัญญุตญาณ อรรถ แปลว่า สภาวะ วิสัย อารมณ์ หรือโคจร รวมเป็น ปรหมัตถ์ แปลว่า ธรรมอันเป็นอารมณ์ของพระสัพพัญญุตญาณอันยอดเยี่ยม ซึ่งเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้านั่นเอง

ตามความหมายของคำว่า "ปรหมัตถ์" ตามที่กล่าวมานี้ เมื่อมาเป็นชื่อของ พระคัมภีร์มหาฎีกานี้ จึงมีความหมายว่า พระคัมภีร์เพียงดั่งที่เก็บรักษาไว้ซึ่งประโยชน์ อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน หรือเป็นที่เก็บรักษาไว้ซึ่งพระปรหมัตถ์ธรรม อันเป็นความหมายถึง เนื้อความในพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งเป็นวิสัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณ และเป็นปรหมัตถ์สัจจะด้วย อนึ่ง พระคัมภีร์ปรหมัตถ์มัญชุสา นี้ ได้รับยกย่องว่าเป็นมหาฎีกา คือเป็นคำอธิบายความของ พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นฎีกาที่ยิ่งใหญ่ควรแก่การเคารพนับถือบูชาอย่างยิ่ง เพราะให้ความรู้แก่ผู้ศึกษาทุกแง่ทุกมุม พระคัมภีร์ปรหมัตถ์มัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา จึงมีความหมาย ถึงว่าเป็นพระคัมภีร์ที่ให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในระดับสูง ซึ่งผู้อ่านพระคัมภีร์นี้จะต้องมี พื้นฐานความรู้ทางพระอภิธรรมและทางภาษามคธพอสมควร จึงจะทำความเข้าใจพระคัมภีร์ นี้ได้

ท่านผู้รจนาศรคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา

ท่านผู้รจนาศรคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา คือ ท่านอาจารย์ พระธรรมपालเถระ สำนักวัดพุทธคิณฑวิหาร อาณาจักรทมิฬ ฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดียน ไกลเกาะลังกา ท่านได้รับอาราธนาจากพระมหาธรรมาเถระ สำนักสิทธคามปริเวณวิหาร ให้รจนาศรคัมภีร์นี้ ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระนี้มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๙๕๐-๑๐๐๐ รุ่งหลังพระพุทธโฆษาจารย์ ท่านได้ศึกษาอยู่ในสำนักมหาวิทยาลัย เมืองอนุราชปุระ ในลังกาทวีป เข้าใจว่าได้ร่วมงานรจนาศรคัมภีร์อรรถกถากับพระพุทธโฆษาจารย์ด้วย ท่านได้รจนาศรคัมภีร์ อรรถกถาแห่งพระไตรปิฎกและมหาฎีกานี้ จึงได้รับยกย่องว่าเป็นทั้ง **"พระอรรถกถาจารย์"** และเป็นทั้ง **"พระฎีกาจารย์"**

ผลงานอรรถกถาที่ท่านรจนานั้น คือ

๑. อรรถกถาเนตติปกรณ์
๒. อรรถกถาอิติวุตตะกะ ชื่อปรมัตถที่ปนี
๓. อรรถกถาอุทาน ชื่อปรมัตถที่ปนี
๔. อรรถกถาจรियाปิฎก ชื่อปรมัตถที่ปนี
๕. อรรถกถาเถรคาถา ชื่อปรมัตถที่ปนี
๖. อรรถกถาเถรีคาถา ชื่อปรมัตถที่ปนี
๗. อรรถกถาวิมานวัตถุ ชื่อวิมลวิลาสินี
๘. อรรถกถาเปตวัตถุ ชื่อวิมลวิลาสินี

(๓๐)

ผลงานฎีกาที่รจนา คือ

๑. วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ชื่อปรมัตถมัญชุสา
๒. ฎีกาเนตติอรรถกถา อธิบายงานอรรถกถาของท่านเอง
๓. ฎีกาพุทธวงศ์ ชื่อปรมัตถทีปนี

นอกจากนี้ฎีกาอีก ๓ คัมภีร์ คือ ฎีกาอรรถกถาพระสูตรทั้ง ๔ มีที่หมึกกายเป็นต้น ชื่อว่า สันตปกาสนี ฎีกาอรรถกถาชาดก ชื่อ สันตปกาสนี และอนุฎีกาแห่งอรรถกถาภีธรรม ชื่อว่า สันตถวณณา คัมภีร์จุฬกันถวงศ์และศาสนวงศ์ได้กล่าวว่า เป็นผลงานของท่านด้วย แต่ที่จริงฎีกาที่กล่าวนี้เป็นผลงานของท่านอาจารย์ธรรมपालเถระอีกองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านอานันทอาจารย์ มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๑,๓๐๐-๑,๔๐๐ แต่ชื่อพ้องกัน

อย่างไรก็ตาม พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ที่ท่านรจนาไว้นี้ได้เป็นวรรณกรรมสำคัญชิ้นหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่เป็นมรดกตกทอดมาถึงเราทุกวันนี้ และนับว่าเป็นสมบัติอันล้ำค่าของโลก

งานสร้างพระคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา ของท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระนี้ แสดงให้เห็นถึงการวางแผนงานอันสำคัญยิ่งในวงการศึกษาคณะสงฆ์ เกี่ยวกับการแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จากภาษาสิงหพมาเป็นภาษามคธ อันเป็นต้นตอภาษาเพื่อให้ความรู้ด้านปริยัติธรรมเผยแพร่ไปทั่วโลก ไม่ใช่อยู่แต่เกาะลังกาเท่านั้น และนอกจากนี้แสดงให้เห็นว่า การทำงานชิ้นสำคัญส่วนนี้ได้มีสงฆ์คณะหนึ่งร่วมงานกันโดยได้ทำกันเป็นระบบต่อเนื่อง เป็นการวางแผนสืบทอดงานพระพุทธศาสนาทางด้านวิชาการไว้เป็นสมบัติของโลก ซึ่งแม้ประเทศไทยก็พลอยได้มรดกชิ้นนี้ไว้เป็นสมบัติเป็นเวลาช้านานแล้ว แม้ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระจะพำนักอยู่ ณ พุทธคิโตวิหารอาณาจักรทมิฬแห่งอินเดีย ทางลังกาก็ถือว่าท่านเป็นชาวลังกาด้วย

๕ เนื้อหาของพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา

โดยที่พระคัมภีร์นี้เป็นฎีกาอันยิ่งใหญ่ที่ได้รับยกย่องมาก เรียกว่า มหาฎีกา ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระได้รจนาอธิบายความพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยอาศัย กถามรรคอันมีมาเก่าก่อน รจนามิให้ขัดแย้งกับมติของสำนักมหาวิหาร ท่านนำเอามาแต่ละบท แต่ละคำ ในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายให้คำวินิจฉัย คำถาม คำตอบ ในเชิงอธิบาย ทุกแง่ทุกมุม มีคำวินิจฉัยทางนิติศาสตร์ขยายความในลัทธิทั้งในมหายานและพราหมณ์ลัทธิ- ไตรเพทเวททางศาสตร์ ที่เรียกว่า ปรัชญาอินเดียในปัจจุบันนี้ รวมทั้งโลกโวหารอย่าง พร้อมมูล ฉะนั้น พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสาก็จึงอุดมไปด้วยความรู้ในระดับสูง ทำให้เกิดความ เข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อย่างละเอียด รวมทั้งเข้าใจพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีด้วย เพราะท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระได้บรรจุความรู้ทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างสมบูรณ์

ในเนื้อหานั้น เริ่มต้นด้วยคำปรารภ อธิบายถาว่าด้วยคำนิทานเป็นต้นของ พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค ต่อจากนั้นอธิบายความเป็นนิเทศ ๆ ไป คือ

๑. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑	ชื่อสี่สนิทเทศ
๒. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒	ชื่อธุดงค์กนิทเทศ
๓. อธิบายความในปริเฉทที่ ๓	ชื่อกัมมัฏฐานกถณิทเทศ
๔. อธิบายความในปริเฉทที่ ๔	ชื่อปฐวิกาสินิทเทศ
๕. อธิบายความในปริเฉทที่ ๕	ชื่อเสสสะกาสินิทเทศ
๖. อธิบายความในปริเฉทที่ ๖	ชื่ออสุภกัมมัฏฐานนิทเทศ
๗. อธิบายความในปริเฉทที่ ๗	ชื่อฉอนุสสันนิทเทศ

๘. อธิบายความในปริเฉทที่ ๘ ชื่ออนุสสติกัมมัฏฐานนิตเทศ
๙. อธิบายความในปริเฉทที่ ๙ ชื่อพรหมวิหารนิตเทศ
๑๐. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๐ ชื่ออารูปนิตเทศ
๑๑. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๑ ชื่อสมาธินิตเทศ
๑๒. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๒ ชื่ออิทธิวิธินิตเทศ
๑๓. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๓ ชื่ออภิฌยานิตเทศ
๑๔. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๔ ชื่อชันธินิตเทศ
๑๕. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๕ ชื่ออายตนาตุนิตเทศ
๑๖. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๖ ชื่ออินทริยสังजनิตเทศ
๑๗. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๗ ชื่อปัญญาภูมินิตเทศ
๑๘. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๘ ชื่อทัญญูวิสุทธินิตเทศ
๑๙. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๙ ชื่อกังขาวิตรณวิสุทธินิตเทศ
๒๐. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๐ ชื่อมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิตเทศ
๒๑. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๑ ชื่อปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธินิตเทศ
๒๒. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๒ ชื่อญาณทัสสนวิสุทธินิตเทศ
๒๓. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๓ ชื่อปัญญาภาวนานิสังสนิตเทศ

และอธิบายคำนิคมของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค พร้อมทั้งอวสานกถาของท่านอาจารย์เอง

พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา ฉบับอักษรไทย

โดยที่ พระคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค สมเด็จพระวันรัต (เชมจารีมหาเถระ) อธิบดีสงฆ์ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ได้ตรวจชำระและตีพิมพ์ขึ้นโดยพระอุปถัมภ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงบริจาทรักษาพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๖๕ แล้ว การตรวจชำระพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคในครั้งนั้น ก็ได้อาศัยตรวจสอบกับพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสานี้ด้วย สมเด็จพระวันรัต (เชมจารีมหาเถระ) นั้น เป็นผู้ทรงความรู้ด้านพระปริยัติธรรมด้านภาษาบาลีอย่างลึกซึ้ง มีความแตกฉานในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฎีกา พร้อมทั้งสหทาวีเสสอย่างกว้างขวาง ได้เคยเป็นผู้จัดการสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสยามหลวง พ.ศ. ๒๔๖๔ และ พ.ศ. ๒๔๖๙ ฝีมือการตรวจชำระพระคัมภีร์ของพระมหาเถระนี้ ปรากฏว่าได้รับความนิยมในความพิถีพิถันละเอียดลออมาก มีวรรคน้อย วรรคใหญ่ ในศัพท์เดี่ยวที่เป็นสมาส ย่อคำหลาย ๆ คำเป็นศัพท์เดียวกัน แต่ละคำจะเว้นห่างเล็กน้อยทุกคำไป ปาฐะใดอ้างที่มาในพระไตรปิฎก หรือที่อื่น ๆ ก็จะหาที่มาบอกชื่อคัมภีร์บอกหน้าให้ไปค้นได้ด้วย รู้สึกว่าวิธีการชำระแบบนี้ เจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เชมจารีมหาเถระ) เป็นผู้เริ่มก่อนผู้อื่นทั้งหมด และได้เป็นแบบแผนของการชำระพระคัมภีร์ในสมัยต่อมา เพราะฉะนั้น การพิมพ์พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคในครั้งนั้น ได้อำนวยประโยชน์ในวงการศึกษามาก เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร (ม.ร.ว.สพ สุทัศน์)^๑ อดีตเสนาบดี

^๑ ผู้เขียนทราบมาจากหลวงสิทธิศิริตภาส ว่า เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร (สพ สุทัศน์) ไม่มีทายาทสืบสกุล ได้อุปถัมภ์กุลบุตรท่านหนึ่งเป็นบุตรบุญธรรม มีความประสงค์จะให้ใช้นามสกุล "สุทัศน์" แต่เพราะท่านผู้นั้นมิได้เป็นเชื้อพระวงศ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานนามสกุลว่า "สพานุกรม" ตามนามเดิมของท่านเจ้าพระยานี้

(๓๔)

กระทรวงยุติธรรม ได้ปรารภว่าเพื่อกุศล เนื่องในโอกาสอายุครบ ๗๐ ปี มีความประสงค์ จะบำเพ็ญกุศลให้เป็นอุปัฏฐากแก่พระพุทธศาสนา ได้ทราบว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ โปรดให้พิมพ์พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นอักษรไทยครั้งแรกแล้ว จึงได้ อุปถัมภ์ให้พิมพ์พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ขึ้นมาตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงแนะนำ โดยเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เขมจารีมหาเถระ) สมัยดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมไตรโลกาจารย์ พร้อมด้วยสัทธาวิหาริก ทั้งหลายของท่าน มีพระราชสุตีสัมมัยยังเป็นพระมหาวิจิตร อากาศโร เป็นต้น เป็นผู้ตรวจชำระทำต้นฉบับจากอักษรขอมมาเป็นอักษรไทย พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘

พระปรมัตถมัญชุสาฉบับภูมิพลโลกขุ

โดยที่มูลนิธิภูมิพลโลกขุ ได้มีโครงการจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็น แนวนัยน์ คือจัดทำต้นฉบับพระคัมภีร์เป็นหลัก แล้วทำพระคัมภีร์อธิบายรอง ๆ ลงไปให้เป็น สายเดียวกัน เพื่อเป็นบรรณาธิบายสืบต่อกันไป ซึ่งจะเป็นการง่ายต่อการศึกษาค้นคว้า วิชาการทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น เมื่อมูลนิธิภูมิพลโลกขุได้จัดพิมพ์พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาษาบาลีขึ้นมาแล้ว ได้ทำหัวเรื่อง ทำชื่อ ย่อหน้า ในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้แล้ว จึงได้ จัดทำต้นฉบับพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา อันเป็นมหาฎีกาของวิสุทธิมรรค จัดทำหัวเรื่อง ตั้งชื่อ ย่อหน้าให้ตรงกันกับพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค เพื่อสะดวกต่อการค้นคว้าของนักศึกษา และได้ จัดหาที่มาให้ครบถ้วนบริบูรณ์ ซึ่งหวังใจว่าเป็นการเพิ่มพูนความสมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น จัดเป็น ๓ ภาคด้วยกัน คือ

ภาค ๑ เริ่มแต่คำปรารภพระคัมภีร์ อธิบายคำนิทานพจน์เป็นต้น และอธิบายความในปริเฉทที่ ๑ คือสี่สนิทเทศ ไปจนถึงอธิบายปริเฉทที่ ๑ ชื่ออนุสสตินิทเทศ

ภาค ๒ เริ่มแต่อธิบายความปริเฉทที่ ๘ ชื่ออนุสสติกัมมัฏฐานิทเทศ ไปจนถึงอธิบายความปริเฉทที่ ๑๓ ชื่ออภิญฺเญานิทเทศ

ภาค ๓ เริ่มแต่อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๔ ชื่อชั้นธนิตเทศ จนถึงอธิบายความปริเฉทที่ ๒๓ ชื่อปัญญากาฆานิสสังสนิทเทศ และอธิบายคำนิคมของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค และอวสานกถาของท่านอาจารย์พระธรรมปาละ เป็นที่สุด

การจัดพิมพ์เป็นพากย์คัมภีร์ภูมิพิไลภิกขุ

เนื่องจากพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ท่านอาจารย์ธรรมปาละเถระ สำนักพรตติถวิหาร ได้รจนาไว้ เป็นคัมภีร์ที่อำนวยความสะดวกในด้านความรู้ อย่างมากมายแก่กุสุมุต ที่จะทำความเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งเป็นผลงานรจนาของท่านพระพุทโธษาจารย์ที่แพร่หลายมีชื่อเสียง ว่าเป็นวรรณกรรมชั้นยอดของพระพุทธศาสนา แต่ยังเป็นภาษาบาลีอยู่ นายมณีพันธุ์ จารุกุล ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพิไลภิกขุ มีความประสงค์จะให้มีการแปลเป็นภาษาไทย เพื่อประโยชน์แก่นักศึกษาพระพุทธศาสนา และท่านผู้สนใจจะได้อ่านทำความเข้าใจในพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกานี้ และรวมไปถึงทำความเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค เพื่อให้เกิดการปฏิบัติหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องด้วย

และมูลนิธิมีความประสงค์จะทำเป็นไท่พากย์หรือพากย์คู่ คือภาษาบาลีข้างหนึ่ง ภาษาไทยข้างหนึ่ง ในหน้าเดียวกันตลอดทั้งคัมภีร์ โดยที่พระคัมภีร์นี้ เป็นพระคัมภีร์ที่มีความยาวมาก สำหรับฉบับภูมิพโลภิกขุได้แบ่งพากย์ภาษาบาลีเป็น ๓ ภาคด้วยกัน คือภาค ๑ มี ๔๕๔ หน้า ภาค ๒ มี ๓๖๕ หน้า ภาค ๓ มี ๑๔๒ หน้า รวมด้วยกันเป็นหน้ากระดาษพิมพ์ได้ ๑,๙๖๑ หน้า เพื่อให้การแบ่งรูปเล่มในพากย์คู่บาลีและไทยมีความพอเหมาะแก่เล่มและเรื่อง จึงได้แบ่งภาษาบาลีเดิม ๓ ภาค เป็นตอนได้ ๘ ตอน ดังนี้

ภาค ๑ แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เริ่มตั้งแต่คันทารัมภกถา กล่าวเริ่มต้นพระคัมภีร์อธิบายสี่สนิทเทศ ปริเฉทที่ ๑ อธิบายธตังกนิทเทศ ปริเฉทที่ ๒ และอธิบายกัมมัฏฐานกถอนิทเทศ ปริเฉทที่ ๓

ตอนที่ ๒ เริ่มตั้งแต่อธิบายปฐมวิภังกนิทเทศ ปริเฉทที่ ๔ อธิบายเสสกถอนิทเทศ ปริเฉทที่ ๕ อธิบายอสุกัมมัฏฐานนิทเทศ ปริเฉทที่ ๖ อธิบายอนุสสตินิทเทศ ปริเฉทที่ ๗

ภาค ๒ แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เริ่มตั้งแต่อธิบายอนุสสติกัมมัฏฐานนิทเทศ ปริเฉทที่ ๘ และอธิบายพรหมวิหารนิทเทศ ปริเฉทที่ ๙

ตอนที่ ๒ เริ่มตั้งแต่อธิบายอรุปนนิทเทศ ปริเฉทที่ ๑๐ อธิบายสมาธินิทเทศ ปริเฉทที่ ๑๑ อธิบายอิทธิวินนิทเทศ ปริเฉทที่ ๑๒ และอธิบายอภิญญานิทเทศ ปริเฉทที่ ๑๓ ในการแปลพระคัมภีร์ปรมัตถมัชฺฐสา วิสุทธีมรรคมหาฎีกา สู่ภาษาไทยนั้น สำหรับภาค ๑ ทั้ง ๒ ตอน และภาค ๒ ทั้ง ๒ ตอน นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์ ได้แปลไว้

ภาค ๓ แบ่งเป็น ๔ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เริ่มตั้งแต่อธิบายชั้นรัตนเทส ปริเฉทที่ ๑๔ และอธิบายอายตนะต-
นิตเทส ปริเฉทที่ ๑๕

ตอนที่ ๒ เริ่มตั้งแต่อธิบายอินทรีย์สังขนิทเทส ปริเฉทที่ ๑๖ และอธิบาย
ปัญญาภูมิตเทส ปริเฉทที่ ๑๗

ตอนที่ ๓ เริ่มตั้งแต่อธิบายปัญญาภูมิตเทส ปริเฉทที่ ๑๗ ตอนพรรณนากถา
โดยพิสดารแห่งบทว่า เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ อธิบายทิวฐวิสุทธินิทเทส
ปริเฉทที่ ๑๘ อธิบายกัณหาวิตรณวิสุทธินิทเทส ปริเฉทที่ ๑๙

ตอนที่ ๔ เริ่มตั้งแต่อธิบายมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิทเทส ปริเฉทที่ ๒๐
อธิบายปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธินิทเทส ปริเฉทที่ ๒๑ อธิบายญาณทัสสนวิสุทธินิทเทส ปริเฉท
ที่ ๒๒ อธิบายปัญญาภาวนานิสังสนิตเทส ปริเฉทที่ ๒๓ อธิบายนิคมคถาของวิสุทธิมรรค และ
ลงท้ายด้วยนิคมคถา ของท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระ เป็นจบพระคัมภีร์

ในการแปลพระปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา สู่ภาษาไทยนั้น สำหรับ
ภาค ๓ ทั้ง ๔ ตอนนี้ ข้าพเจ้า นายสิริ เพ็ชรไชย ได้แปลไว้

สำหรับการพิมพ์พระปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา บาลี-ไทย ภาค ๒
(บาลี ภาค ๑ ตอนที่ ๒) นี้ **คุณรุจิพันธ์ หงส์ลำทอง** ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้าง
พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ทางมูลนิธิภูมิพลโลกิขุขออนุโมทนากุศลไว้ ณ โอกาสนี้

(๓๘)

ขออำนาจแห่งการสร้างพระกัมภีร์ปรมัตถ์มัญชุสว วิสุทธิมรรคมหาฎีกานี้ จง
เป็นปัจจัยให้ประชานิกทั้งหลายเข้าถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าผู้เป็นนาถะของโลก จงเป็น
ผู้มีส่วนแห่งวิมุตติรส ขอพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงอยู่ในโลกสันกาลนาน
และขอให้ประชานิก จงมีความเคารพในพระสัทธรรมเป็นนิตย์ เทอญ.

ส.ส. เพ็ชรไชย

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ มุสณีญมิตโลกิย

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์
ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษร โบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ

นายมณีพันธ์ จารุคุณ อุปนายกสมาคมศูนย์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษร โบราณท้องถิ่น ฯ

นางอุษา จารุคุณ นายกสมาคมศูนย์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา,
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ฯ กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ฯ
เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

นายสิริ เพ็ชรไชย กรรมการสมาคมศูนย์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิยกุ และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษร
โบราณท้องถิ่น ฯ
เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะกรรมการผู้จัดทำ

พระคัมภีร์ประมวลมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา บาลี-ไทย ภาค ๒

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ.๙	ประธานกรรมการตรวจชำระ
๒. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์ สด.บ.(จุฬา)	แปล
๓. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง บ.ศ.๙	กรรมการตรวจชำระ
๔. นายเคชา มหาเคชากุล ป.ธ.๙	กรรมการตรวจชำระ
๕. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานตามต้นร่าง
๖. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ บ.ศ.๖	อ่านทานตามต้นร่าง
๗. นายคนอง วังฝายแก้ว ป.ธ.๔, พธ.บ.	อ่านทานตามต้นร่าง
๘. นายสุวรรณ แสงแก้ว ป.ธ.๗	อ่านทานตามต้นร่าง
๙. นายเจริญ ผุควรรณา ป.ธ.๗	พิสูจน์อักษรต้นแบบ
๑๐. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(โบราณคดี)	พิสูจน์อักษรต้นแบบ
๑๑. นางศิริรัตน์ ค้างสน บ.ศ.๘	ตรวจความเรียบร้อย และความถูกต้องของต้นแบบก่อนถ่ายเพลท
๑๒. นายบรรจบ พุกพญา ป.ธ.๗	ตรวจความเรียบร้อย และความถูกต้องของต้นแบบก่อนถ่ายเพลท

๑๓. นายธรรมจักร สิงห์ทอง ป.ธ.๙

จัดทำรูปเล่ม

และดำเนินการจัดพิมพ์

๑๔. นายเฉลิมชัย ทองมี

ผู้ช่วยจัดทำรูปเล่ม

และดำเนินการจัดพิมพ์

พระคัมภีร์
ปรมัตถมัญจุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา
บาลี-ไทย ภาค ๒
(บาลี ภาค ๑ ตอนที่ ๒)

PARAMATTHAMANJUSĀ VISUDDHIMAGGAMAHAṬĪKĀ

Pāli - Thai II

(Pāli PART I Second Section)

ฉบับภูมิพ โลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๓๗

สารบาญ
พระปรมาัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา
บาลี-ไทย ภาค ๒
(บาลี ภาค ๑ ตอน ๒)

เรื่อง	หน้า
๔. พรรณนาปฐวิกลินิเทศ	๑
พรรณนาวิหารที่ไม่เหมาะสม	๒
พรรณนาวิหารที่เหมาะสม	๙
พรรณนาปลีโพธิ์เล็ก ๆ น้อย ๆ	๑๓
พรรณนาวิธีเจริญ	๑๔
พรรณนาสัปปายะ ๑	๔๑
พรรณนาอัปปนาโกศล ๑๐ อย่าง	๔๕
พรรณนาวิธีทำจิตอันมุ่งหน้าตรงต่อนิมิตให้ดำเนินไป	๙๓
พรรณนาภถาว่าด้วยปฐมฌาน	๙๖
พรรณนาปฐมฌานละองค์ ๕ เป็นต้น	๑๓๔
พรรณนาปฐมฌานมีความงาม ๓ ประการ	๑๔๑
พรรณนาวิธีให้สำเร็จความตั้งอยู่ได้นาน	๑๖๑
พรรณนानัยการชยายนิมิต	๑๗๐

เรื่อง	หน้า
พรรณนากถาว่าด้วยวสี ๕	๑๗๓
พรรณนากถาว่าด้วยหุติขมาน	๑๘๑
พรรณนากถาว่าด้วยตติขมาน	๑๙๘
พรรณนากถาว่าด้วยจตุตถขมาน	๒๑๘
พรรณนากถาว่าด้วยขมานปัญจนัย	๒๓๔
๕. พรรณนาเสสกสิณิเทศ	๒๔๓
พรรณนากถาว่าด้วยอาโปกสิณ	๒๔๓
พรรณนากถาว่าด้วยเตโชกสิณ	๒๔๕
พรรณนากถาว่าด้วยวาโยกสิณ	๒๔๖
พรรณนากถาว่าด้วยนీลกสิณ	๒๔๘
พรรณนากถาว่าด้วยปีตกสิณ	๒๔๙
พรรณนากถาว่าด้วยโลหิตกสิณ	๒๕๐
พรรณนากถาว่าด้วยโอหาทกสิณ	๒๕๑
พรรณนากถาว่าด้วยอาโลกกสิณ	๒๕๑
พรรณนากถาว่าด้วยปริจฉินนาทาสกสิณ	๒๕๒
พรรณนากถาว่าด้วยกถากถา	๒๕๕

เรื่อง	หน้า
๖. พรรณาสุภกัมมัฏฐานนិเทศ	๒๖๕
พรรณารรณแห่งบทว่าอุทฺธมาตกะ เป็นต้น	๒๖๕
พรรณาอุทฺธมาตกกรรมฐาน	๒๖๙
พรรณาวินิจัยกถา	๒๙๐
พรรณากกรรมฐานมีวินิลกอสุภกกรรมฐาน เป็นต้น	๓๑๑
พรรณापกิณกกถา	๓๒๑
๗. พรรณาจนุสตินิเทศ	๓๓๓
๑. พรรณากถาว่าด้วยพุทธานุสติ	๓๓๓
๒. พรรณากถาว่าด้วยธัมมานุสติ	๔๔๖
๓. พรรณากถาว่าด้วยสังฆานุสติ	๕๙๕
๔. พรรณากถาว่าด้วยศีลानุสติ	๖๑๐
๕. พรรณากถาว่าด้วยจาคานุสติ	๖๑๕
๖. พรรณากถาว่าด้วยเทเวศานุสติ	๖๒๒
พรรณापกิณกกถา	๖๒๘

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ
ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

คำย่อ	คำเต็ม	คำเต็ม
วิ. มหาวิภังค.	วินยปิฎก	มหาวิภังค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สี่ลกขนธวคค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคค
ม. มุ.	มชฺฉนิกาย	มุสปลณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฉนิกาย	มชฺฉิมปลณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฉนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ส. ส.	สยฺยตฺตนิกาย	สคาถวคค
ส. นิ.	สยฺยตฺตนิกาย	นิทานวคค
ส. ขนฺธ.	สยฺยตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคค
ส. สฟา.	สยฺยตฺตนิกาย	สฟายทนวคค
ส. มหา.	สยฺยตฺตนิกาย	มหาวารวคค

คำย่อ	คำเต็ม	
อ.ง. เอกก.	อ.ง.ค.ค.ต.ต.ร.น.ิ.ก.าย	เอกกนิปาต
อ.ง. ทก.	อ.ง.ค.ค.ต.ต.ร.น.ิ.ก.าย	ทกนิปาต
อ.ง. ติก.	อ.ง.ค.ค.ต.ต.ร.น.ิ.ก.าย	ติกนิปาต
อ.ง. จตกก.	อ.ง.ค.ค.ต.ต.ร.น.ิ.ก.าย	จตกกนิปาต
อ.ง. ปณจก.	อ.ง.ค.ค.ต.ต.ร.น.ิ.ก.าย	ปณจกนิปาต
อ.ง. ฉก.	อ.ง.ค.ค.ต.ต.ร.น.ิ.ก.าย	ฉกนิปาต
อ.ง. สตตก.	อ.ง.ค.ค.ต.ต.ร.น.ิ.ก.าย	สตตกนิปาต
อ.ง. อฏจก.	อ.ง.ค.ค.ต.ต.ร.น.ิ.ก.าย	อฏจกนิปาต
อ.ง. นวก.	อ.ง.ค.ค.ต.ต.ร.น.ิ.ก.าย	นวกนิปาต
อ.ง. ทสก.	อ.ง.ค.ค.ต.ต.ร.น.ิ.ก.าย	ทสกนิปาต
อ.ง. เอกาทสก.	อ.ง.ค.ค.ต.ต.ร.น.ิ.ก.าย	เอกาทสกนิปาต
ช. ช.	ช.ช.ท.ท.ก.น.ิ.ก.าย	ช.ช.ท.ท.ก.ป.า.ส
ช. ฐ.	ช.ช.ท.ท.ก.น.ิ.ก.าย	ฐ.ม.ม.ป.ท.ค.า.ถ.า
ช. อุ.	ช.ช.ท.ท.ก.น.ิ.ก.าย	อุ.ท.าน
ช. อิติ.	ช.ช.ท.ท.ก.น.ิ.ก.าย	อ.ิ.ต.ิ.ว.ุ.ต.ต.ก
ช. ส.	ช.ช.ท.ท.ก.น.ิ.ก.าย	ส.ุ.ต.ต.น.ิ.ป.า.ต
ช. วิ.	ช.ช.ท.ท.ก.น.ิ.ก.าย	วิ.ม.าน.ว.ต.ถุ
ช. เปต.	ช.ช.ท.ท.ก.น.ิ.ก.าย	เป.ต.ว.ต.ถุ
ช. เถร.	ช.ช.ท.ท.ก.น.ิ.ก.าย	เ.ถ.ร.ค.า.ถ.า

(๕๐)

คำย่อ	คำเต็ม
ช. เถรี.	ชุตฺตทกนิกาย เถรีคาถา
ช. ชา.	ชุตฺตทกนิกาย ชาตก
ช. มหา.	ชุตฺตทกนิกาย มหานิทฺเทศ
ช. จุฬ.	ชุตฺตทกนิกาย จุฬนิตฺเทศ
ช. ป.	ชุตฺตทกนิกาย ปฏิสมุทฺทามคค

อักษรย่อคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม
ส.	สีหฬโปกฺก (ฉบับสิงหฬ)
ม.	มรุมโปกฺก (ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฺฐสงฺคีติโปกฺก (ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
รา.	รามณโปกฺก (ฉบับมอญ)
โป.	โปกฺก (ฉบับไบลานเก่า)
อ.	อังกฺลิสโปกฺก (ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า อ.)
ก.	กตฺถจโปกฺก (คัมภีร์บางฉบับ)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET

as used in this pāli text

THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a ำ ā ิ i ี ī , u ู ū e ो o

CONSONANTS - 33

ก ka	ข kha	ค ga	ฆ gha	ง ṅa
จ ca	ฉ cha	ช ja	ฉ จ ha	ณ ña
ฎ ta	ฐ tha	ฑ da	ฒ dha	ณ na
ต ta	ถ tha	ฑ da	ฒ dha	น na
ป pa	ฝ pha	พ ba	ภ bha	ม ma
ย ya	ร ra	ล la	ว va	
ส sa	ห ha	ฬ la	ม m	

FIGURES

๑ 1 ๒ 2 ๓ 3 ๔ 4 ๕ 5 ๖ 6 ๗ 7 ๘ 8 ๙ 9 ๐ 0

COMBINATION

ก ka	กā kā	กี ki	กī kī
ก ku	กū kū	เก ke	โก ko

พระคัมภีร์

ปรมัตถมัญยชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

บาลี - ไทย ภาค ๒
(บาลี ภาค ๑ ตอนที่ ๒)

พระบรมมัทมัญชสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

ภาค ๒

๕. ปจวักสินนิทเทสวณณา

๕๑. ผาสุ โทตีติ อาวาสสปปายาที-
ลาเภณ มนสิการผาสุตา ภาวนานุกุลตา
โทติ. ปริโสธเนเตนาติ เตสึ เตสึ
คณฺฐิจฺจานานํ จินฺทนฺวเสน วิโสธเนเตน.
อภิลมฺมโตเยวาติ อภิลนฺตกาโย เอว. สติ
หิ กายกิลมฺเถ สียา กมฺมฏฺจานมนสิการสฺส
อนฺตรายติ อธิปฺปาโย.

คณฺฐิจฺจานนฺติ อตฺถโต, อธิปฺปายโต จ
ทฺพฺพิณิเวธตายน^๑ คณฺฐิจฺจุตฺตํ จานํ. จินฺทิตฺวาติ
ยาดาวโต อตฺถสฺส, อธิปฺปายสฺส จ

๕. พรรณนาปจวักสินนิเทศ

๕๑. คำว่า มีความผาสุก คือมีความ
ผาสุกในการมนสิการ ได้แก่ความเกื้อกูลแก่
การเจริญ เพราะการได้ที่อยู่อันเป็นสปปายะ
เป็นต้น. คำว่า ผู้ชำระกรรมฐานให้
บริสุทธิ์ คือ ผู้ชำระให้หมดจด โดย
เกี่ยวกับการตัดฐานะที่เป็นเงื่อนงำทั้งหลาย-
นั้น ๆ เสีย. คำว่า ยังไม่ทันเห็น้อยเลยเทียว
คือ ยังไม่ทันเห็นคเห็น้อยกายเลย. อธิบาย
ว่า จริงอยู่ เมื่อมีความเห็นคเห็น้อยกาย
การมนสิการกรรมฐานก็พึงมีอันตรายได้.

คำว่า ฐานะที่เป็นเงื่อนงำ คือ ฐานะ
ที่เป็นเงื่อนงำ เพราะความคลั่งคลายได้ยาก
โดยความหมาย, และโดยคำอธิบาย. คำว่า

^๑ ฉ. ทฺพฺพิณิ เวธตายน.

คุณวัชชัย ธรรมวัชชัย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิภาวเนน ฉินฺทิตฺวา, วิภูตํ สุปากญฺ์ กตฺวาติ
อธิปฺปาโย. สุวิสุทฺถนฺติ สุญฺญํ วิสุทฺธํ, นิกุมฺพํ
นิชฺฌนฺติ อตฺถโธ.

ตัด คือ ตัดเสียโดยการทำความเข้าใจ และ
คำอธิบายให้แจ่มแจ้งได้ ตามความเป็นจริง,
อธิบายว่า กระทำให้ชัดเจน คือให้ปรากฏ
ชัด. คำว่า ทำให้หมดจดดี คือทำให้หมดจด
ได้ด้วยดี, ความว่า ทำให้ไม่ปิดบัง คือไม่
ยุ่งเหยิง.

อนนุรูปวิหารวณฺณา

๕๒... อณฺตเรนาติ อณฺตเรนาปิ,
ปเคว อเนเกหิตฺติ อธิปฺปาโย. มหนฺตภาโว
มตฺตํ. ตถา : เสเสสุ. โสณฺทินฺติ^๑
โสณฺทิสฺสทิตฺโต วิหาโร โสณฺทิตฺตํ โสณฺทิตฺ^๑ ตถา
ปณฺณตฺติอาทิสฺสุ. โปธฺยงฺคณาทิสฺสุ กาทพฺพํ อธิ
"วตฺตณฺ"ติ อธิปฺเปตฺตณฺติ อาท "ปานฺนิยมฺ
วา ริตฺตณฺ"ติ.

พรรณาวิหารที่ไม่เหมาะสม

๕๒. คำว่า ด้วยโทษ (๑๘ อย่าง)
อย่างใดอย่างหนึ่ง อธิบายว่า ด้วยโทษแม้
อย่างใดอย่างหนึ่ง, จะป่วยกล่าวไปโยถึง
วิหาร ที่ถึงพร้อมด้วยโทษหลายอย่างแล้ว.
ความเป็นวิหารใหญ่ ชื่อว่า มตฺตํ. แม้ในบท
ที่เหลือนี้ก็มีวินิจฉัยอย่างนั้น. บทว่า โสณฺทิตฺ
ความว่า วิหารที่ประกอบด้วยตระพังน้ำ

^{๑-๑} ฉ. โสณฺทวา โสณฺทิตฺ. ...วิหาโร
โสณฺทิตฺ ตณฺติ ภาเวยฺย.

ชื่อว่า โสณฺฑี โสณฺฑี นั้นเป็น โสณฺฑี. แม้ใน
บทว่า ปณฺฑี เป็นต้น ก็มีวินิจฉัยอย่างนั้น.
กิจที่ควรทำที่ลานโพธิ์ เป็นต้น ท่านประสงค์ว่า
"วัตร" ในที่นี้. เพราะเหตุนี้ จึงกล่าวว่า
"(เห็น)หม้อน้ำคั้นที่วางแปลาก็ดี" ดังนี้.

นิกฺขิตายาคี ปวิญฺจปวิญฺจานํ ทาเนน
ปริกฺขิตาย. ชิตฺตวิหาเรปิ ยตฺร ภิกฺขุ เอว
วทนฺติ "อายสฺมา ยถาสฺมิ สมณธมฺมํ กโรตุ,
มยฺ ปฏฺชคฺคิสฺสามา"ติ. เอวฺรูเป วิหาตพฺพนฺติ
อยมฺปิ นโย ลพฺภติ, วุตฺตณฺยตฺตา ปน น
วุตฺโต.

คำว่า (เพราะภิกษา) หมดแล้ว คือหมดสิ้น
ไปแล้ว โดยการถวายให้แก่ภิกษุทุก ๆ รูป
ที่เข้าไป. แม้ในวิหารเก่าก็ยอมได้นัยแม้
ว่า ในวิหารเก่าใด ภิกษุทั้งหลายกล่าว
อย่างนี้ว่า "ท่านผู้มีอายุ ท่านจงกระทำ
สมณธรรมตามสะดวกเถิด, พวกเราจักยอม
เอง" ดังนี้. เธอก็ควรอยู่ในวิหารเก่าที่มี
สภาพอย่างนี้ได้ ดังนี้, แต่เพราะมีนัยอันได้
กล่าวแล้ว ท่านจึงไม่กล่าวไว้.

มหาปถวิหาเรติ

มหาปถสมีเป

วิหาเร. ภาชนทารุโทณิกาทินฺติ รชน-
ภาชนานิ, รชนตฺถาย ทารุ, ทารุมยโทณิกา,
รชนปจฺจญฺจานํ, โธวนผลกนฺติ เอวมาทินิ.
สากหาริกาคี สากหารินิโย อิตฺถิโย.

คำว่า ในวิหารอยู่ทิศทางใหญ่ คือใน
วิหารใกล้ทางใหญ่. คำว่า อุปกรรมภาชนะ
และรางพื้น เป็นต้น ได้แก่อุปกรรมอย่างนี้คือ
ภาชนะสำหรับใช้ในการยอม, ท่อนพื้นเพื่อ
ประโยชน์แก่การยอม, รางที่ทำด้วยท่อนพื้น,

คุณธวัชชัย ธรรมวงศ์ธวัช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสภาสทโท กามคุณปสทธิโต^๑ กิตสทโทติ
วทนติ, เกวโลปี อิตถีสทโท วิสภาส-
สทโท เอว.

ฐานรองสำหรับการย้อมและต้ม, แผ่น
กระดานสำหรับการซัก เป็นต้น. คำว่า
สภาทริกา แปลว่าหญิงเก็บผัก. อาจารย์
หลายท่านกล่าวว่า ชื่อว่า เสียงอันเป็น
วิสภาคะ ได้แก่เสียงขบร้องที่เกี่ยวข้องกับ
กามคุณ ดังนี้, เสียงหญิงแม่ทั้งสิ้น จัดเป็น
เสียงอันเป็นวิสภาคะอย่างเดียวกัน.

ตตราติ ปุพฺพวนฺเต วิหาเร.
ตาทิสฺสเยวาทิ "ตตฺถสฺส กมฺมฏฺฐานํ
คเหตฺวา"ติอาทินา ยาทิสฺส ปณฺณวนฺเต
วิหาเร อฺปทฺทโว วุตฺโต, ตาทิสฺสเยว.
"ปุพฺพหริกาโย ปุพฺผํ โอจฺฉินฺนติโย"ติ ปน
วตฺตพฺพํ. อยมฺธิ วิเสโส.

บทว่า ตฺตร ได้แก่ในวิหารที่มีดอกไม้.
คำว่า อันตรายเช่นนั้นนั่นแหละ คือ อันตราย
ในวิหาร มีใบไม้ที่ท่านกล่าวไว้ด้วยคำว่า
"ในวิหารนั้น เธอผู้แม่ถือเอากรรมฐาน"
ดังนี้เป็นต้นเป็นเช่นใจ, (อันตรายในวิหาร
มีดอกไม้) ก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน. แต่ควร
กล่าวคำว่า "พวกหญิงเก็บดอกไม้ทั้งหลาย
ผู้เที่ยวร้องเพลงเลือกเก็บดอกไม้อยู่" ดัง
นี้เป็นต้น. นี้เป็นชื่อที่แปลไปในวิหารมี
ดอกไม้.

^๑ ฉ. กามคุณปสทธิโต.

ปฏฺฐนี่เยติ คตฺถ วสนฺเตสุปี^๑
สมุทฺทาววเสณ อุปสงฺกมฺนาทินา ปฏฺฐเจตฺตพฺเพ.
เตนาท "โลกสมฺมเต"^๒ติ. ทกฺขินฺนาคีริตี
มคฺชวิสเย ทกฺขินฺนาคีริตี วทนฺติ.

คำว่า ในวิหารที่คนทั้งหลายแต่งตั้ง
ได้แก่ ในวิหารที่เขาพึงต้องการด้วยกิจมีการ
เข้าไปหาเป็นต้น โดยเกี่ยวกับความยกย่อง
ในบุคคลทั้งหลายแม้ที่อยู่ในวิหารนั้น. เพราะ
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "คือในวิหารที่
ชาวโลกสมมติกัน" ดังนี้. คำว่า ทกฺขินฺนาคีริ-
วิหาร อาจารย์หลายท่านกล่าวว่า ได้แก่
ทกฺขินฺนาคีริวิหาร ในแคว้นมคธ.

วิสภาคารมฺมณานิ อิกฺกุจฺจานิ, อนิกฺกุจฺจานิ
จ. อนิกฺกุจฺจานํ ทิสฺสสนฺตํ "สมฺภเวทิสฺ"
นิมฺมันฺติโย"ติอาทิสฺ วุตฺตํ. ทพฺพปกรณโยคฺคา
รูกฺขา ทพฺพปกรณรูกฺขา.

ชื่อว่า อารมณอันเป็นวิสภาคะ เป็นได้
ทั้งอิกฺกุจฺจอารมณ, และอนิกฺกุจฺจอารมณ. ก็ท่าน
อาจารย์กล่าวว่า "จะมีหม้อน้ำเดินเบียด-
เสียดกันไป" เป็นต้น เพื่อแสดงอนิกฺกุจฺจอารมณ.
ต้นไม้ อันใช้เป็นอุปกรณ์สำหรับเครื่องเรือน
ชื่อว่า ทพฺพปกรณรูกฺขา.

โย ปน วิหาโร. ขลนฺติ ธมฺมกฺरण-
จานํ. คาโว รฺนฺธนฺติ "สฺสสฺสํ ชาทิสฺสุ"ติ. คำว่า ลาน

คำว่า โย ปน แปลว่า ส่วนวิหารใด.
คำว่า ลาน ได้แก่สถานที่สำหรับใช้งาน

^๑ ฉ. ปิ-สทฺโท น ทิสฺสตี.

^๒ ฉ. เลณสมฺม เตติ.

อุทกธารนที เกทาเรสุ สสุสานิ เกี่ยวกับข้าว (เช่นนวกข้าวเป็นต้น). พวก
 ทาตพพอุทกวาริ. อยมปีติ มหาสิมโกโกปี คนวัดชื่อว่า ย้อมต้อนฝูงโค ก็เพราะคิดว่า
 วิหารโร. นิวาริยมานา^๒ กมฺมฏฺฐานิเกน "ฝูงโคกักกินข้าวกล้าเสียแล้ว" ดังนี้. คำว่า
 ภิกฺขุณา. ธารน้ำ ให้แก่ร่องน้ำที่ต้องให้แก่ข้าวกล้า
 ในนาทั้งหลาย. คำว่า วิหารเมธี คือวิหาร
 เมธีมีของใช้ของสงฆ์อยู่มาก. พวกภิกษุ
 ๕ ทั้งหลาย ชื่อว่า ถูกเธอห้ามปรามอยู่ คือถูก
 ภิกษุผู้บำเพ็ญกรรมฐานห้ามปรามอยู่.

สมุทฺทสามุทฺทิกนทีนิสฺสิตํ อุทกปฏฺญัน.
 มหานครานํ อายทวารภูตํ อฏฺฐวีฆาทีนิสฺสิตํ
ถลปฏฺญัน. อปปสนนา โหนติ. เตนสฺส ตตฺถ
 ผาสฺวิหาโร น โหตีติ อธิปฺปาโย. มณฺณมานา
 ราชมนุสฺสา.

ท่าที่อยู่ติดทะเล หรือแม่น้ำอันเกิดจาก
 ทะเล ชื่อว่าท่าน้ำ. ท่าที่อยู่ติดปากดงเป็นต้น
 อันเป็นค่านเก็บภาษีของเมืองใหญ่ๆ ทั้งหลาย
 ชื่อว่าท่าบก. อธิบายว่า พวกคนทั้งหลายเป็น
ผู้ไม่เลื่อมใส. เพราะเหตุนั้น ในวิหารอยู่ติด
 ชายแดนนั้น เธอจะหาความอยู่ผาสุกมิได้.
 ชื่อว่าพวกคนผู้สำคัญเธอ (ว่าเป็นจารบุรุษ)
 ได้แก่คนของหลวง.

^๑ ฉ. อุทกวาริ.

^๒ ฉ. วาริยมานา.

คุณธวัชชัย ธรรมวงศ์ธวัช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สโมสรณชาติ อิต จิต จ
 สจรณ. ปปาเตติ ปปาตสีเส จตุวา กายิ
 "กิตสทุเทเน อิตาคตัม ปปาเต ปาเตตฺวา
 ขาทิสฺสามีมิตฺติ. เวเคน กเหตุวาติ
 เวเคนากนฺตฺวา "กุหิ ยาสี"ติ ขนฺธ
 กเหตุวา.

คำว่า โดยเป็นที่ขุมนุม คือโดยเป็นที่
 สจรไปข้างโน้นข้างนี้. คำว่า ใกล้เหว คือ
ยื่นร้องเพลงอยู่ที่ขอบเหว ด้วยคิดว่า "เรา
 จักอาศัยเสียงขับร้อง ทำบุคคลผู้มาถึงในที่นี้
 ให้ตกไปในเหวแล้วเกี่ยวกินเสีย" ดังนี้.
 คำว่า จับท่านโดยเร็ว คือเล่นมาจับพระ-
 เณรที่คอโดยเร็ว กล่าววว่า "จะไปไหน"
 ดังนี้.

ยตุถาติ ยสฺมี วิหารเ, วิหารสามนฺตา
 วา น สกฺกา โทติ กฺลยณฺมิตฺตัม ลหฺธัม,
 ตตฺถ วิหารเ โส อลาโก มหาโทโสติ
 โยชนา.

บทว่า ยตุถ มีคำประกอบความ(ให้
 บริบูรณ์)ว่า ในวิหารใด, หรือที่รอบ ๆ วิหาร
 พระโยคีไม่อาจที่จะได้กัลยาณมิตร, การ
 ไม่ได้นั้น จักเป็นโทษมหันต์ในวิหารนั้น ดังนี้.

ปนฺณินฺติ ปนฺเถ นีโต ปวตฺติโตติ
 ปนฺณินิ, มกฺกนิสฺสีโต วิหารเ. ตัม ปนฺณินิ.
โสณฺทินฺติ โสณฺทิสฺสีโต วิหารเ โสณฺธี, ตัม
 โสณฺธี. ตถา ปนฺณฺนฺติอาทิสฺ. นกรนิสฺสีตัม
นกรนฺติ วุตฺตัม อุตฺตรปทโลเปเน ยถา
 "ภีมเสโน ภีมเ"ติ. ทารุณาติ ทารุนิสฺสีเตน
 สห.

บทว่า ปนฺณินิ ความว่า วิหารอยู่ติด
 ทางเดิน ชื่อว่า ปนฺณินิ เพราะอรรถว่า
 นำไป คือเป็นไปใกล้ทางเดิน. บัณฑิตรู้จัก
 วิหารชื่อว่าปนฺณินั้น. บทว่า โสณฺธี ความว่า
 วิหารที่ประกอบด้วยตระพังน้ำ ชื่อว่า โสณฺธี,
 บัณฑิตรู้จักวิหารชื่อว่า โสณฺธี นั้น. ใน
 บทว่า ปนฺณฺ เป็นต้น ก็อย่างนั้นเหมือนกัน.

คุณวชิชชัย ธรรมวงศ์วชิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ท่านกล่าวถึง วิหารอยู่ติดนครว่า นคร โดย
การลบพทหลัง (คำเต็มคือ นครนิสสิต)
เหมือนอย่างกล่าววว่า "ภิมเสโน(เหยี่ยวที่
นำกลัว) ว่า ภิม" ฉะนั้น. บทว่า หารุณา
ได้แก่สถานที่อันเป็นไปกับวิหารอยู่ติดป่าไม้.

วิสภาเคนาติ โย วิสภาเกหิ วสียติ;
วิสภากาน วา นิวาโส, โส วิหาโร
วิสภาโค. เตน วิสภาเคน สทธิ.
ปัจจนฺตนิสสิตตฺถ สีมานิสสิตตฺถ อสฺปายตฺถ
ปัจจนฺตสีมาสฺปาย. ยตฺถ มิตฺโต น ลพฺภติ,
ตมฺปิ สพฺพตฺถ จาน-สพฺพา เปกฺขาย
นปฺสกันฺทเทโส. อิตฺติ วิณฺณายาติ "ภาวนา
อนนฺรูปานี" ติ เอว วิชานิตฺวา.

บทว่า วิสภาเคน ความว่า วิหารใด
ภิกษุผู้เป็นวิสภาคกันทั้งหลายอาศัยอยู่, หรือ
เป็นที่อยู่แห่งภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นวิสภาคะกัน,
วิหารนั้น ชื่อว่า เป็นวิสภาคะ. ได้แก่รู้จัก
สถานที่ อันเป็นไปกับวิหารที่เป็นวิสภาคะนั้น.
ปัจจนฺตนิสสิต ๑ สีมานิสสิต ๑ อสฺปาย ๑
รวมเป็นเขตเดียวกันว่า ปัจจนฺตสีมาสฺปาย.
เพราะแห่งถึงฐานศัพท์ ไนเขตทั้งปวง จึงมีคำ
แสดงไขเป็นนบุงสกลิงค์ ว่า ยตฺถ มิตฺโต
น ลพฺภติ, ตมฺปิ. คำว่า อิตฺติ วิณฺณาย คือ
รู้แล้วอย่างนั้นว่า "เป็นสถานที่ไม่เหมาะสมแก่
ภาวนา" ดังนี้.

๑ ฉ. วสียติ.

คุณวชิชชัย อรวงศ์วชิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อนุรูปวิหารวณนา

พรรณาวิหารที่ เหมาะสม

๕๓. อัย อนุรูป นามาติ อัย วิหาโร
ภาวนาย อนุรูป นาม. นาติหุรนต์ โจรภู-
จานโต อหุคาวุตโต โอรภาคตายน น
อติหุริ. นาจจาสนุนติ ปจฉิเมน ปมาณณ
โจรภูจานโต ปณจณุตติกตายน น
อติอาสนัน. ตาย จ ปน นาติหุรนาจจา-
สนุนตายน, โจรภูจัน ปฏิปริสสุยา^๑ทิริทิต-
มกุกตายน จ กมนสฺส จ อากมนสฺส จ
ยตุตฺตฺรุตฺตา กมนากมนสมปนน.

๕๓. คำว่า วิหารนี้ชื่อว่าวิหารที่
เหมาะสม คือ วิหารนี้ชื่อว่าวิหารที่ เหมาะสม
ต่อภาวนา. คำว่า ไม่ไกลเกินไป คือ ชื่อว่า
ไม่ไกลเกินไป เพราะความมีส่วน(ระยะ
ทาง) น้อยกว่าครึ่งคาวุตนับจากสถานที่โจร
(ที่เทียบวัดขนาด). คำว่า ไม่ใกล้เกินไป
คือ ชื่อว่าไม่ใกล้เกินไป เพราะความที่มีอยู่
ในชั่ว ๕๐๐ ญุโดยประมาณเป็นอย่างต่ำ
นับจากสถานที่โจร. ก็แล เพราะความเป็น
เสนาสนะไม่ไกลเกินไป ไม่ใกล้เกินไปนั้น
และเพราะความที่มีทางไปสู่สถานที่โจร อัน
ปราศจากอันตรายเฉพาะหน้าเป็นต้น จึง
ชื่อว่า สะดวกด้วยการไปการมา เพราะมี
สภาพที่ เหมาะต่อการไปและการมา.

ทิวสภาค มหาชนสงฺกณฺณตภาเวน ทิวา ชื่อว่า กลางวันไม่พลุกพล่าน เพราะ
อุปปากิณฺณ. อภาวญฺโจ ทิ อัย ในตอนกลางวัน ไม่มีความเคลื่อนไหวด้วย-

^๑ ฉ. ปริสสุยาทิ...

อุป-สทโท "อุปปัจโจ"ติอาที่สุ^๑ วย. มหาชน. ก็ อุปศัพท์ (ในคำว่า อุปปากิณณ์
 รัตติยัม ชนาลापसुताणावेन รัตติ อุปสทท์. -ไม่พลุกพล่าน) นี้ มีอรรถว่าไม่มี เหมือน
 สัพพทาปิ ชนสนุปีปาคนิกุโสภาเวน อุป- อย่างในคำว่า "อุปปัจโจ" (ที่แปลว่าไม่
นิกุโสภา. อกสิเรนาติ^๒ อกสิเรน สุเชเนว. มักมาก) เป็นต้น ฉะนั้น. ชื่อว่า กลางคืน
ไม่มีเสียง เพราะในเวลากลางคืนไม่มีเสียง
 คนพูดกัน. ชื่อว่า ปราศจากเสียงอึกทัก
 เพราะไม่มีเสียงอึกทักจากการชุมนุมกันของผู้
 คนแม้ตลอดกาลทั้งปวง. คำว่า โดยไม่ยาก
 ความว่า ชื่อว่าโดยไม่ยาก ก็ได้แก่โดยง่าย
 นั้นเอง.

สีลาทิกุณานัน ธิรภาวูปตติยา เถรา. ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า เถระ เพราะ
 สุตตะเกยยาที พุ สุตํ เอเตสนุติ พหูสูตา. ถึงความมั่นคง แห่งคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น.
 วาจุกุคคกรณณ, สมมุเทว กรุณํ สนฺติเก ชื่อว่า พหูสูต เพราะอรรถว่ามีสุตะ (ธรรม
 อากมิตภาเวน จ อากโต ปริยตฺติธมฺม- ที่ได้สัจ) มากมาย มีสุตะ เที่ยง เป็นต้น.
 สงฺขาโต อากโม เอเตสนุติ อากตาคมา. ชื่อว่า ถึงอากม ก็เพราะอรรถว่ามีอากม
 สุตฺตาทิธมฺมสงฺขาทสฺส ธมฺมสฺส ธารณณ กล่าวคือพระปริยัติธรรมอันถึงแล้ว โดยการ
ธมฺมธรา. วินยสฺส ธารณณ วินยธรา. กระทำให้ขึ้นสู่วจา(คล่องปาก), และโดย

^๑ ม. ม. ๑๒/๔๐๐.

^๒ ฉ. อุปปกสิเรนาติ.

คุณกรีน กุญยกานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เวทิตพพานิ.

ฯลฯ บริหาร ย่อมเกิดขึ้นโดยไม่ยากเลย" จักเป็นองค์หนึ่ง, ชื่อว่า "ก็แล ในเสนาสนะ นั้น ภิกษุผู้เป็นพระเถระทั้งหลาย ฯลฯ ย่อม บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลาย อัน ตั้งอยู่ในฐานะน่าสงสัย" จักเป็นองค์หนึ่ง. บัณฑิตพึงทราบองค์ ๕ ประการตามที่กล่าว มานี้เถิด.

ขุททกปลีโพธิ์วณณา

พรรณนาปลีโพธิ์เล็ก ๆ น้อย ๆ

๕๔. ขุททกปลีโพธิ์ปัจจุเจตปโยชน^๑
ปรโต อากมิสฺสตี. อกฺกพฺอนุวาท-
ปริภุชฺทานาทีนา ทพฺทีกมฺม วา.
ตนฺตฺจฺเจทาทีสุ ตุนนกมฺม วา กาทพฺ.

๕๔. ประโยชน์ในการตัดปลีโพธิ์เล็ก ๆ
น้อย ๆ จักมาถึงข้างหน้า. อันภิกษุควรทำ ทัฬหีกรรม โดยให้การช่อมแซม มีการปะ การคามเป็นต้นบ้าง. ควรทำการชุน ตรงส่วนที่มีเส้นด้ายขาดเป็นต้นบ้าง.

^๑ ฉ. ขุททกปลีโพธิ์ปัจจุเจต ปโยชน.

ภานาวิชาวนณา

๕๕. สหพมมฏจानวเสนาติ อนุกกเม
 นิทิสียามาสส จตุตาพีสวิธสส สหพสส
 กมมฏจानสส วเสน. ปิณฑปาตปฏิกกนเตนาติ
 ปิณฑปาตปริโภกโต ปฏินิวตเตน, ปิณฑปาต-
 กุตุตาวินา โอนีตปตฺตปาณินาติ อตุโถ.

ภตตสมมท ปฏิวินเทตวาติ โภชนนิมิต्त
 ปริสฺสมิ วินเทตวา. อาหาเร हि आस्य
 ปฏิจฺมตฺเต ตสฺส อากนฺตฺกตฺยา เยภฺยฺเยน
 สिया สรีรสฺส โภจิ ปริสฺสโม, ต
 วุสเมตฺวา. ตสมิ हि อวฺปสนฺเต สรีเรเตน
 จิตฺตํ เอกกฺกํ น ลภฺยฺยาติ.

พรรณนาวิธีเจริญ

๕๕. คำว่า เกี่ยวกับกรรมฐานทั้งปวง
 คือเกี่ยวกับกรรมฐานทั้งหมด ๕๐ อย่าง ที่
 ท่านอาจารย์จะแสดงไขไปตามลำดับ. คำว่า
กลับจากบิณฑบาต คือกลับจากฉันบิณฑบาต,
 ความว่า ฉันบิณฑบาตแล้ว มีอวาทะตกลง
 แล้ว.

คำว่า บรรเทาความมันเมาในกัถ คือ
 บรรเทาความไม่สบาย (อึดอัด) เพราะ
 โภชนะเป็นเหตุ. จริงอยู่ เมื่อเพียงแต่
 อาหารเข้าไปถึงที่อาศัย (กระเพาะ) แล้ว
 เท่านั้น โดยมากร่างกายก็มีความไม่สบาย
 บางอย่างได้ เพราะความที่มีอาหารนั้นเป็น
 ของจรเข้ามา, พระโยคี สงบความไม่สบาย
 นั้นเสีย. เพราะว่า เมื่อความไม่สบายนั้นยัง
 ไม่สงบ จิตจะไม่พึงได้ความเป็นเอกัคคะ (มี
 อารมณ์เดียว) เพราะร่างกายมีความขัดข้อง
 แล.

คุณกรฐิน กุชยกานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปวิวิตเตติ ชนวิวิตเต. สุขนินินเนนาติ
 ปลุลงกั อากุชิตวา อุชั กายั ปณิธาย
 นิสชชาย สุขนินินเนน. วุตตณฺเฑตฺตติ ยั
 "กตาย วา"ติอาทินา ปจวียา นิมิตฺตคฺคหณั
 อิต วุจฺจติ, วุตตณฺเฑตฺ โพรานญฺจกถายั.

คำว่า (ในโอกาส)ที่สังค คือในโอกาส
 ที่สังคจากผู้คน. คำว่า นั่งเป็นสุข คือ
 ซื่อว่านั่งเป็นสุข ก็โดยการนั่งกับัลลังกั
 ตั้งกายให้ตรง. คำว่า ข้อนี้สมจริงตามที่ท่าน
โพรานาจารย์กล่าวไว้ ความว่า การถือเอา
 นิมิตในปฐมวิ ที่ท่านอาจารย์กล่าวถึงในที่นี้
 ด้วยคำว่า "ที่ทำขึ้นก็ได้" ดังนี้ อันใด, การ
 ถือเอานิมิตอันนี้ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถา
 โพราน.

อิทานิ ตั อญฺจกถาปาฬิ ทสฺเสนุโต
 "ปฐมวิกลินั อุคฺคกณฺหนโต"ติอาทิมาท. ตตฺถายั
 สงฺเขปฺตโต : ปฐมวิกลินั อุคฺคกณฺหนโตติ
 อุคฺคกณฺหนิมิตฺตภาเวน ปฐมวิกลินั กณฺหนโต
 อาทियฺนโต, อุคฺคกณฺหนิมิตฺตภูตั ปฐมวิกลินั
อุปฺปาเทนุโตติ อตฺโต. อุปฺปาทณฺณเจตฺต
 ตถา นิมิตฺตสฺส อุปฺปฐาปนั ทญฺจพฺพั.

บัดนี้ ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงบาลี
 แห่งอรรถกถานั้น จึงกล่าวว่า "พระโยคี
เมื่อจะถือเอาปฐมวิกลินั" ดังนี้ เป็นต้น.
 ต่อไปนี้ เป็นความหมายโดยสังเขปในบาลี
 อรรถกถานั้น : คำว่า เมื่อจะถือเอาปฐมวิ-
กลินั ได้แก่ เมื่อจะถือ คือเมื่อจะยึดเอา
 ปฐมวิกลินัโดยความเป็นอุคคกณินิมิต, ความว่า
 เมื่อจะทำปฐมวิกลินั อันเป็นอุคคกณินิมิตให้
 เกิดขึ้น. ก็การทำให้เกิดขึ้นในที่นี้ พึงเห็นว่า
 เป็นการเข้าไปตั้งไว้ซึ่งนิมิตโดยอาการนั้น.

คุณภริณ กุญยกานนท
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปฐวีภคิน วุขมานวิเสเส ปฐวีภคิน. คำว่า ในปฐวี คือในดวงปฐวี อันมี
นิมิตต์ กณห์คิต ตตถ จกขนา ความพิเศษที่จะกล่าวถึงอยู่. คำว่า ย่อม
 อาทาสตเล มุขนิมิตต์ วิย ภาวนาณาณ ถื่อเอานิมิต ก็ย่อมถื่อเอานิมิตต์ในดวง
 วุขมานวิเสส ปฐวีนิมิตต์ กณห์คิต? ปฐวีนั้น อันมีความพิเศษที่จะกล่าวถึงอยู่ด้วย
 "ปฐวีภคิน" ติ วตุวาปี มณฺทลาเปกฺขาย ภาวนาณาณ คฺจถื่อเอาเงาหน้าที่พื้นกระจก
 นปฺสกันทเทโส. กเตติ วุขมานวิธินา ด้วยตาจะนั้น. แม้กล่าววว่า "ปฐวี" ดังนี้
 อภิสงฺขเตติ อตุโธ. วา-สทฺโท อนิยมตุโธ. แล้ว ก็มีคำแสดงไขเป็นนบุงสลิงค์ (ว่า
 กเต วา อกเต วา เป็นต้น) เพราะเพ่งถึง
 คำว่า มณฺทล. คำว่า ที่ทำขึ้น ความว่า
 ที่ตกแต่งขึ้นโดยวิธีที่จะกล่าวถึงอยู่. วา ศัพท์
 มีอรรถว่าไม่กำหนดแน่นอน (ในที่นี้ แปลว่า
 ก็ได้).

อกเตติ ปากติเก ขลมนฺทลาทีเก คำว่า ที่มีได้ทำขึ้น คือที่ลานดิน มี
 ปฐวีภคิน. सानฺตเกติ สอนฺตเก เอว, ลานข้าว เป็นต้น ที่มีอยู่ตามปกติ. คำว่า
 สปริจฺเจเทเอวาติ อตุโธ. สาวธารณเณหฺคิต सानฺตเก เท่ากับ สอนฺตเกเอว (แปลว่า
 วน. ตถา ทิ เตน นีวตฺติตฺ ทสฺเสคฺ "โน อันมีที่สุดเท่านั้น), ความว่า อันมีขอบเขต
อนนฺตเก"ติ วุตฺต. สโกภฺยติอาทีนปี ทสฺเสว เท่านั้น. เพราะว่า นี้เป็นคำพูดที่มีอรรถาธิบาย

๑-๑ ฉ. กณฺหาคิต.

เววจนานี. สุปมตเต วาติอาทีสุ (มีคำจำกัดความ คือเอวคัพท์ ที่แปลว่า
 สุปสรวานี สมปมาณานี อิจฺจิตานี. เท่านั้น). จริงอย่างนั้น เพื่อให้เห็นสิ่งที่ท่าน
 ห้ามไว้ด้วยคำพูดที่มีอวธารณะนั้น ท่านจึง
 กล่าวว่า "โน อนนตเก" ไม่ใช่ไม่มีที่สุด
 คั้งนี้. แม้ทว่า สโกฏฺเเย อันมีปลายสุด
 เป็นต้น ก็เป็นคำไวพจน์ของคำว่า सानตเก
 นั้นนั่นเอง. ในคำว่า สุปมตเต วา เป็นต้น
 ท่านต้องการกระดิ่งและชามอ่าง ซึ่งมีขนาด
 เท่ากัน.

เกจิ ปน วทนต์ "สรวามตต์ แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "ชื่อว่า ดวง
 วิทตฺติจฺตฺรจฺจลฺ โทติ, สุปมตต์ ตโต กลีณขนาดชามอ่าง เป็นกลีณขนาด ๑ คีบ
 อธิกปฺมาณนฺติ. กิตฺติม กลีณมณฺทล ๔ นิ้ว, ชื่อว่า ดวงกลีณขนาดกระดิ่งมี
 เทภูจิมปริจฺเจเทน สรวามตต์, อุปริม- ประมาณเกินกว่า ๑ คีบ ๔ นิ้วนั้น คั้งนี้.
 ปริจฺเจเทน สุปมตต์, น ตโต อโธ, อุทฺธ คำว่า "ขนาดกระดิ่งหรือขนาดชามอ่าง"
วาติ ปริตฺตปฺมาณเกทสงฺกณฺทนต์ ท่านกล่าวไว้ เพื่อบรรวมประเภทดวงกลีณ
'สุปมตเต วา สรวามตเต วา'ติ ที่เป็นปริตตะ (ขนาดเล็ก) และที่เป็น
วตฺตนฺ'ติ. อปฺมาณะ (หาประมาณมิได้คือขนาดใหญ่)
 ว่า ดวงกลีณที่สร้างขึ้น มีขนาดชามอ่าง โดย
 การกำหนดอย่างต่ำ, มีขนาดกระดิ่งโดย

คุณกรฐิน กุยกานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

การกำหนดอย่างสูง, ไม่ต่ำกว่าและไม่เกินกว่านั้น" ดังนี้.

ยถาอุปฐุจิตเต อารมมณเ เอกงกุลมตฺตมฺปิ
วพฺฐิตํ อปฺปมาณเมวาทิ วุตฺโตวายมตฺโต.
เกจิ ปน "จตฺตมตฺตมฺปิ กสิณมณฺฑลํ
กาทพฺพน"ติ วทนฺติ.

เป็นอันท่านกล่าวความหมายนี้ว่า ดวงกสิณ
ที่พระโยคีขยายแม้เพียงนิ้วเดียว ในอารมณ์
ตามที่ปรากฏ ก็เชื่อว่าเป็นอัปมาณะที่เดียว
ดังนี้ นั่นเอง. ส่วนอาจารย์บางพวก
กล่าวว่า "ดวงกสิณที่มีขนาดร่มก็ควรทำ"
ดังนี้.

โส ตํ นิमितฺตํ สุกฺกหิตํ กโรตีติ โส
โยคาวจรโร ตํ ปจฺวิมณฺฑลํ สุกฺกหิตํ นิमितฺตํ
กโรตี. ยทา จกฺขุ อุมฺมีเลตฺวา โอลิเกตฺวา
ตตฺถ นิमितฺตํ กเหตุวา นิมฺมีเลตฺวา
อวชฺเชนฺตสฺส อุมฺมีเลตฺวา โอลิเกตฺกฺขณเ
วีย อุปฐฺฐาติ, ตทา สุกฺกหิตํ กโรตี นาม.

คำว่า พระโยคาวจรนั้น ย่อมกระทำ
นิमितนั้นให้เป็นอันถือเอาด้วยดี ความว่า พระ-
โยคาวจรนั้น ย่อมกระทำดวงปฐวีนั้นให้เป็น
นิमितที่ถือเอาด้วยดี. ในเวลาใดเมื่อเธอ
ลืมตาคูถือเอานิมิตในดวงปฐวีนั้น แล้วหลับตา
นึกถึงอยู่ นิมิตปรากฏเหมือนอย่างในขณะ
ลืมตาคู, ในเวลานั้น เชื่อว่าย่อมกระทำให้
เป็นอันถือเอาด้วยดี.

อถตฺถ สตี สุปฐฺฐิตํ กตฺวา อพฺพิคเตน
มานเสน ปนฺนปฺปนี สลฺลกฺขณฺโต สุปฐฺฐาริตํ

ลำดับนั้น เมื่อกระทำสติให้เข้าไปตั้งไว้
ด้วยดีในนิमितนั้น กำหนดอยู่เรื่อย ๆ ด้วย

คุณภุชงค์ กุญชรกานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุปฐาเรติ นาม. เอวั อุปฐาริตี ปน น ใจที่ไม่พละ่านไปภายนอก ก็ชื่อว่า ย่อม
ปนุปนุ. อาวชฺเชนุโต มนสิกรโณโต ทรงจำไว้มันด้วยดี. ส่วนเมื่อนักถึง เมื่อ
ตเมวารพฺภ อาเสวน ภาวน พุล มนสิการ ซึ่งนิมิตที่ได้ทรงจำไว้มันแล้วอย่างนี้
ปวตฺเตนุโต สุวฏฺฐิต วฏฺฐเปติ นาม. นั้นอยู่บ่อย ๆ ยิ่งความเสพคุ้น ก็อภาวนาให้
เป็นไปปรารภนิมิตนั้นนั้นแหละได้มาก ก็ชื่อว่า
ย่อมกำหนดไว้ได้ด้วยดี.

ตสมิ อารมฺมเณติ เอวั สุกฺกหิตกรณาทินา คำว่า ในอารมณนั้น คือในอารมณที่
สมมเทว อุปฏฺฐิต ตสมิ ปจฺวิกฺสิณฺสณฺนิเต สำคัญอยู่ว่าเป็นปฐวิกสิณนั้น อันปรากฏดีแล้ว
อารมฺมเณ. จิตฺต อุปนินฺพนธตตี อตุตฺโน โดยการกระทำ ให้เป็นอันถือเอาด้วยดีแล้ว
จิตฺต อุปจารชฺฌาน อุปนฺเนตฺวา นินฺพนธติ เป็นต้นอย่างนั้นนั่นเอง. คำว่า เข้าไปผูกจิต
อณฺวารมฺมณโต วินิวตฺต กโรติ. อทุธา ไว้ คือ นำจิตของตนเข้าไปผูกไว้กะอุปจาร-
อิมายาติอาทิ อานิสฺสทสฺสาวิตาทสฺสน. ฉาน กระทำให้หันกลับจากอารมณอื่น. คำว่า
อทุธา อิมาย (...ด้วยปฏิบัติทานนี้เป็นแน่แท้)
เป็นต้น เป็นคำแสดงถึงความเป็นผู้เล็งเห็น
อานิสงส์.

อิทานิ ยถาทสฺสิตสฺส อฏฺฐกถาปาจสฺส บัดนี้ ท่านอาจารย์ผู้ใคร่จะ เปิดเผยวิธี
อตุตฺตฺปกาสเนน สทฺธิ ภาวนาวิธี วิภาเวตฺ- เจริญ พร้อมกับการประกาศอรรถแห่งปาฐะ

^๑ ฉ. มนสิ กรโณโต.

คุณเรือนแก้ว กุญยกานนท์ แบรมคท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กาโม อกเต ตาว นิมิตตคฺคหณํ หสฺเสนุโต
"ตตฺถ เยน อตีตฺทเวปี"ตีอาทิมาน. ตตฺถ
ตตฺถาติ ตสฺมี อฏฺฐกฺกาปาเร. จตุกฺก-
ปฏฺจกฺขณานันตี จตุกฺกปฏฺจกนยวเสน วทตี.

อรรถกถาตามที่ได้แสดงไว้ เมื่อจะแสดงการ
ถือเอานิมิตในปฐวีที่มีได้ทำขึ้นก่อน จึงกล่าว
ว่า "ตตฺถ เยน อตีตฺทเวปี" ดังนี้เป็นต้น.
ในบทเหล่านั้น บทว่า ตตฺถ แปลว่า ในปารุ
อรรถกถานั้น. ท่านกล่าวว่า ฉาน ๔ ฉาน ๕
ก็โดยเกี่ยวกับ เป็นฉานจตุกกันยและปฏฺจกกันย.

ปฺถวโตติ ภาวนามยปฺถวโต. อุปนีสฺสย-
สมฺปนฺนสฺสาติ ตาทิสฺเสนว อุปนีสฺสเยน
สมฺปนฺนาคตฺสฺส. ขลฺมณฺทเลติ มณฺทลกาเร
ธณฺดรณฺฐาเน. ตณฺฐานปฺปมาณเมวาทิ
โวลอกิตฺฐาณปฺปมาณเมว.

คำว่า สำหรับพระโยคาวจรผู้มีบุญ คือ
สำหรับพระโยคาวจร ผู้มีบุญคือภาวนามัย.
คำว่า ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย คือถึงพร้อมด้วย
อุปนิสัยที่เป็นเช่นนั้นนั่นเอง. บทว่า
ขลฺมณฺทเล (ในลานนวกข้าว) คือในสถานที่
ที่มีการกระทำเกี่ยวกับข้าว (นวก, ตาก)
อันมีอาการดังลาน. คำว่า มีขนาดเท่า
สถานที่เช่นนั้นเอง คือมีขนาดเท่าสถานที่ที่ท่าน
มองดูนั่นเอง.

อวิราเชตฺวาติ อวิรชฺฉิตฺวา วุตฺตวธิณา
เอว. นีลปิตฺลโหิตฺทาทสมฺภทวเสนาคิ
นีลาทิวณฺนาหิ มตฺติกาทิ ปจฺเจกํ, เอกชฺฉณํ
จ สํสฺสคฺควเสน. คฺงคาวเหติ คฺงคาโสเต.

คำว่า อย่าทำให้ผิดพลาดไป คือไม่
ผิดพลาดโดยวิธีที่ได้กล่าวไว้นั้นเทียว. คำว่า
โดยเกี่ยวกับความปะปนด้วยสีเขียว สีเหลือง
สีแดง และสีขาว คือโดยเกี่ยวกับความ

คุณเรือนแก้ว กุญชรกานนท์ แบรินคท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สีห์พีที่เป กิร โรวนกงกา^๑ นาม นที, ตสฺสา
 โสเตน จินฺนตญฺฐาเน มตฺติกา อรุณวณฺณา.
 ตํ สนฺธาย วุตฺตํ "กงฺกาวเท มตฺติกาสฺทิสาย
อรุณวณฺณายา"ติ. อรุณวณฺณาย อรุณนิกาย,
 อรุณปฺภาวณฺณายาติ อตฺถโถ.

เจือปนกันด้วยดินหลายอย่าง อันมีหลายสีมี
 สีเขียวเป็นต้น แยกเป็นแต่ละสี และรวมเป็น
 สีเดียว. บทว่า กงฺกาวเท แปลว่า ใต้
 กระแสรงกา. ทราบมาว่าที่สีห์พีทวีป มีแม่น้ำ
 สายหนึ่งชื่อว่าโรวนกงกา, ดินตรงที่เป็น
 หน้าผาอันถูกกระแสน้ำเซาะ มีสีตั้งสีอรุณ.
 ท่านอาจารย์ทนายเอาดินนั้น กล่าวว่า "ด้วย
ดินที่มีสีตั้งอรุณ เหมือนอย่างดินใต้กระแส
รงกาเกิด" ดังนี้. ชื่อว่ามีสีตั้งอรุณ คือคล้าย
 อรุณ, ความว่า มีสีตั้งแสงสว่างแห่งอรุณ.

เอวํ กสิณโทเส ทสฺเสตฺวา อิทานิ
 กสิณกรณาทิเก เสสาธิกาเร^๒ ทสฺเสตฺถ "ตฺถจ
โย"ติอาทิ วุตฺตํ. สํหาริมนฺติ สํหริตพฺพิ
 กเหตุวา จรณโยคกํ. ตฺตรฏฺฐกนฺติ ยตฺร
 กตํ, ตตฺถเว ทิฏฺฐนํ. วุตฺตปฺปมาณฺติ
 "สฺปฺปมตฺเต วา สรราวมตฺเต วา"ติ
 วุตฺตปฺปมาณํ.

ท่านอาจารย์ ครั้นแสดงโทษแห่งกสิณ
 อย่างนี้แล้ว บัดนี้ประสงค์แสดงสิ่งที่ควร
 จัดแจงที่เหลื่อมมีการทำกสิณเป็นต้น จึงกล่าว
 ว่า "ตฺถจ โย" เป็นต้น. บทว่า สํหาริม
 แปลว่าชนิดเคลื่อนที่ได้ คือใช้หยิบฉวยเอาไป
 ได้. คำว่า ชนิดตั้งติดที่ คือ ทำไว้ที่ไหน
 ก็ตั้งอยู่ ณ ที่นั้นนั่นแหละ. คำว่า มีขนาดเท่า

^๑ ฉ. รวณกงกา.
^๒ ฉ. เสสากาเร.

คุณเรือนแก้ว กุยกานนท์ แบรมคท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ © ๒๕๖๕

๒๑

ที่กล่าวแล้ว คือมีขนาดเท่าที่ได้กล่าวไว้ว่า "ขนาดกระดิ่ง หรือขนาดชามอ่าง" ดังนี้.

วฏฏุนต์ มณฑลสนุจัน. ปริกมุกาเลติ นิมิตตคฤคหนาย ภาวนากาเล. เอตเทวาคี ยัม วิทตติจตุรกุลวิทตารัม, เอตเทว ปมาณ สนุชาย "สูปมตตัม วา สราวมตตัม วา"ติ วุตตัม. สูปม หิ นาคิมหนตัม, สราวณจ อติมหนตัม^๑ จาฎิปิธานูปโทนกันติ สมบปมาณ โหติ.

คำว่า (ฉาบเป็น) วงกลม คือมีสี่ฐาน กลม. คำว่า ในเวลาปริกรรม คือในเวลา เจริญเพื่อถือเอานิมิต. บทว่า เอตเทว ความว่า ขนาดกว้าง ๑ คืบ ๔ นิ้ว อันใด, ขนาดกว้าง ๑ คืบ ๔ นิ้วนั้นนึ่งเดียว ที่ท่าน หมายเอากล่าวว่า "ขนาดกระดิ่ง หรือขนาด ชามอ่าง" ดังนี้. จริงอยู่ กระดิ่งไม่ใหญ่ เกินไป, และชามอ่างก็ไม่ใหญ่เกินไป ไม่ พอใช้เป็นฝาปิดตุ้ม เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า มีขนาดพอดี.

๕๖. ตสฺมาติ ปริจฺเจตตถาย วุตตตฺตา. เอวํ วุตตปฺปมาณปริจฺเจตฺนติ^๒ ยถา วุตตปฺปมาณํ วิทตติจตุรกุลวิทตารัม ปริจฺเจตํ กตฺวา, เอวํ วุตตปฺปมาณํ วา กสิณมณฑล

๕๖. คำว่า เพราะเหตุที่ คือ เพราะ ความที่ท่านกล่าวไว้ เพื่อประโยชน์คือ ขอบเขตของกสิณ. คำว่า ทำขอบเขตมีขนาด เท่าที่ได้กล่าวไว้อย่างนี้ คือทำขอบเขต

^๑ ฉ. นิมิตตคฤคหนาย.
^๒ ฉ. มหนตัม.
^๓ ฉ. เอวํ วุตตปมาณํ ปริจฺเจตฺนติ.

วิสกาวณณ ปริจุเจท์ กตุวา. มีขนาดตามที่ได้กล่าวไว้แล้ว คือกว้าง ๑ คืบ
 รุกขปาณิกาคี กัจจนนาทีกุขปาณิกา อรุณ- ๔ นิ้ว, หรือว่ากระทำวงกลีณ มีขนาดที่ได้
 วรรณสส์ วิสกาวณณ สมุจจาเปติ. กล่าวไว้แบบนี้ให้เป็นขอบเขตด้วยสี่ที่ผัดกัน.
 คำว่า เกรียงไม้ ความว่า เกรียงไม้จันทร์
 เป็นต้น ย่อมทำสี่อันผัดแปลกกับสี่อรุณให้
๕ ๕
ตงชน.

ตสมา คัม อคุกเหตุวาติ วุตติ. ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า เพราะฉะนั้น
 ปกติกุขปาณิกา ปน ปาสาณปาณิกาคิกาว. อย่าใช้เกรียงไม้นั้น ดังนี้. ส่วนเกรียงไม้
 นินนุนนตฏจนาภาเวน เกร็ดลสทิส กตุวา. ปกติกัมคิตีเป็นเกรียงหินนั้นเทียว. ชื่อว่า
ตโต ทุรตเรติอาทิ ยถาวุตตโต ปเทศโตปิ, ทำให้เรียบเหมือนหน้ากลอง ก็โดยความไม่มี
ตโต จ อณณสุมิ อาทินวทสสนิ. กลีณโทสาติ ส่วนที่ขรุขระ. คำว่า ในที่ไกลกว่านั้น
 หตุถปาณิปทาทยโย อิธ กลีณโทสา. เป็นต้น คือในที่ไกล แม้จากตำแหน่งตาม
 ที่กล่าวแล้ว, และในที่อื่นจากตำแหน่งนั้น
 (อันไกลเกินไป) ก็มีการเห็นโทษ. คำว่า
กลีณโทษ ความว่า รอยฝ่ามือ เป็นต้น ชื่อว่า
 กลีณโทษในที่นี้.

๑ ฉ. ปิสโต.

วุดตนเยเนวาคี "อหุตเตยหตฺถนฺตเร
 ปเทเส, วิทฺถติจฺจฺรํคฺคปาทเก ปิเจ"ติ จ
 วุดตวิธินาว. กาเมสุ อาทินฺวติ "กามา
 นามเต อฏฺฐิํกํกฺลุปมา นิสฺสาทญฺเณ"^๑
 (๒) ติฏฺฐกฺกุปมา อนุททญฺเณ, องฺการ-
กาสุปมา มหาภิตาปญฺเณ^๒, สุปินฺกุปมา
อิตฺตฺรปจฺจฺปญฺจานญฺเณ, ยาจิตฺกุปมา
ดาวกาลิกญฺเณ, รุกฺขผลุปมา สพฺพก-
ปจฺจกฺปฺลิมณฺชนญฺเณ, อสิสฺนุปมา
อธิกฺกญฺเณ, สฺตฺติสฺสุปมา วินิวิชฺฌนญฺเณ,
สฺปฺปสิริรูปมา สฺปฺปฏิกฺกญฺเณ "ติอาทินา"^๔

คำว่า โดยนัยอันได้กล่าวแล้วเท่านั้น
 คือโดยวิธีที่ได้กล่าวแล้วว่า "ตรงตำแหน่งที่มี
 ระยะ ๒ ศอกครึ่ง, และว่าบนตั้งซึ่งมีขาสูง
 ๑ คืบ ๔ นิ้ว" ดังนี้. คำว่า โทษในกาม
ทั้งหลาย ได้แก่พิจารณาอาทินพ คือโทษใน
 วัตถุกามและกิเลสกามทั้งหลาย อันมีความ
 เลวทรามโดยอาการเป็นอเนก โดยนัยว่า
 "ขึ้นชื่อว่ากามทั้งหลายนี้ เปรียบได้กับท่อน
 กระดุก เพราะอรรถว่าไม่น่ายินดี (๑)
 เปรียบได้กับคอบเพลิงหญ้า เพราะอรรถว่า
 แผลเผาเนื่อง ๆ, เปรียบได้กับหลุม
 ถ่านเพลิง เพราะอรรถว่าทำให้เราร้อน
 มหันต์นัก, เปรียบได้กับความฝัน เพราะ
 อรรถว่าปรากฏชั่วคราว, เปรียบได้กับของ

^๑ ฉ. นิสฺสาทญฺเณ.

^๒ เอตฺถนฺตเร ปน มิสฺเปสฺสูปมา
 พุทฺธาธารณญฺเณนาติ เยภฺยุเยน ทิสฺสติ.

^๓ ฉ. มหาภิตาปญฺเณ.

^๔ สาสงฺกสฺปฏิกฺกญฺเณนาติปิ ทิสฺสติ.

^๕ สมฺนตฺปฺปาสาทิกกา. ๒/๔๖๕,
 ปญฺจสุทฺตี. ๒/๑๓๗.

^๑ ตรงระหว่างนี้ในที่อื่นส่วนมากมีคำว่า
 เปรียบได้กับชิ้นเนื้อ เพราะอรรถว่า
 สาธารณะแก่สัตว์เป็นอันมาก.

ยิ้ม เพราะอรรถว่ามีเวลาเพียงเท่านั้น,
เปรียบได้กับผลไม้มีพิษ เพราะอรรถว่า
ทำลายอวัยวะใหญ่ๆน้อยทั้งปวง, เปรียบได้กับ
คมดาบ เพราะอรรถว่าเข็อกเฉือน, เปรียบ
ได้กับดอกทล่าว เพราะอรรถว่าทิ่มแทง,
เปรียบได้กับศิระงู เพราะอรรถว่ามีความ
น่าสะพรึงกลัว" ดังนี้

"อุปสรรคสาทา กามา พุททุกขา
พุทปายาสา"ติอาทีนา^๑ "กามสุขขณ นามเต
พุทปริสุตย์, สาสงกั, สภยั, สงกิลิฏฐั,
ปีพริโกคสทิส^๒ หนี, คมมั, โปฤชชนิกั,
อนริยั, อนตฺตสณฺหิตนุ"ติอาทีนา จ
อเนกาการโวการั วตฺตูกามกิลเสกาเมสุ
อาทีนัโว โทสั ปจฺจเวกฺขิตฺตวา.

โดยนัยว่า "กามทั้งหลายมีคุณน้อย มีทุกข์
มากมีความคับแค้นมาก" ดังนี้ และโดย
นัยว่า "อนึ่งชั้นชื่อว่ากามสุขนี้ มีอันตราย
มาก, น่าระแวง, มีภัย, เสรีาหมอง,
เลวทรามเหมือนบริโกคอุจจาระ, เป็นของ
ชาวบ้าน, เป็นของปฤชชน, ไม่ใช่ของ
พระอริยะ, ประกอบกับความฉิบหาย"
เป็นต้น.

^๑ วิ. มหา. ๒/๔๓๒, ม. ม. ๑๒/๒๖๒,

ม. ม. ๑๓/๔๑.

^๒ ฉ. มีพหุบริโกคสทิส.

กามนิสฺสรณเต กามานํ นิสฺสรณญฺเต,
 เตหิ วา นิสฺสญฺเ. อคฺคมคฺคสฺส ปาทกภาเวน
สพฺพทกขสมตฺติกมสฺส อุบายญฺเต. เนกขมเมตฺติ
 ฌาเน. ขาทาภิลาสเน สณฺชาตจฺจนฺเทน.
 "สมฺมาสมฺพุทฺโธ (๑) ภควา อวิปริตฺตมฺม-
 เทสนตฺตา, สุวากุขาโต ฌมฺโม
 เอกนตฺตนิยฺยานิกตฺตา, สุปฺปฏิปนฺโน สโม
 ยถานุสฺสิญฺจํ ปฏฺิปปชฺชนโต"ติ เอวํ พุทฺธธมฺมสฺม-
คฺคานุสฺสรณเณ - รตนตฺตยวีสยํ ปิตฺติปาโมชฺชํ
ชเนตฺวา^๑

คำว่า ในธรรมเครื่องสลัดออกซึ่งกาม คือ
 ในธรรมอันเป็นเครื่องสลัดออกไป ซึ่งกาม
 ทั้งหลาย, หรือในธรรมอันสลัดออกจากกาม
 เหล่านั้น. ชื่อว่า เป็นอุบายก้าวล่วงทุกข์
ทั้งปวง ก็โดยความเป็นบาทแห่งมรรคชั้นยอด
 (อรหัตมรรค). คำว่า เนกขัมมะ ได้แก่
 ฌาน. คำว่า มีความรักใคร่เกิดขึ้น ได้แก่
 มีความพอใจเกิดขึ้น. ทำปิตติและปราโมทย์
 อันมีพระรัตนตรัยเป็นอารมณ์ให้เกิดขึ้น โดย
การระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และ
พระสังฆคุณเนื่อง ๆ อย่างนี้ว่า "พระผู้มี
 พระภาคทรงเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ เพราะ
 ความที่ทรงแสดงธรรมไม่วิปริต, พระธรรม
 เป็นอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว เพราะ
 นำออกจากทุกข์ได้โดยส่วนเดียว, พระสงฆ์
 เป็นผู้ปฏิบัติดี เพราะปฏิบัติได้ตามที่ทรง
 อนุศาสน์ไว้" ดังนี้.

^๑ ฉ. เอตฺถนฺต เร วต-สทฺโท ทิสฺสตี.

^๒ ฉ. ชนยิตฺวา.

เนกขัมม์ ปฏิปชฺชติ เอตายาติ เนกขัม-
ปฏิบัติ, สอุปจารสฺส ฌานสฺส, วิปัสสนาย,
 มคฺกสฺส, นิพฺพานสฺส จ อธิคมการณฺติ
 อตุโถ. ปุพฺเพ (๑) ปรมชฺฌานเมว
 เนกขมฺมฺนฺติ วุตฺตตฺตา วุตฺตาวเสสา
 สหฺเพปี เนกขมฺมธฺมา. ยถา :

ชื่อว่า เนกขัมมปฏิบัติ เพราะอรรถว่า
 เป็นเครื่องปฏิบัติเนกขัมมะ, ความว่า
 เป็นเหตุบรรลุนาน พร้อมทั้งอุปจารณาน,
 วิปัสสนา, มรรค, และนิพพาน. เพราะ
 กล่าวไว้ในตอนก่อนแล้วว่า ปฐมฌานนั่นเอง
 ชื่อว่าเนกขัมมะตั้งนี้ กุศลธรรมที่เหลือนอกจาก
 ปฐมฌานที่ได้กล่าวแล้ว แม้ทั้งหมดจึงชื่อว่า
 เนกขัมมธรรม. เหมือนอย่างทีกล่าววว่า :

"ปพฺพชฺช^๑ ปรมํ ฌานํ,
 นิพฺพานญฺจ วิปัสสนา,
 สหฺเพปี กุสลา ธมฺมา,
 'เนกขมฺมฺน'ติ ปวฺจฺจเร"^๒ติ"

"การบวช ปฐมฌาน นิพพาน วิปัสสนา
 และกุศลธรรมแม้ทั้งปวง เรียกว่า
 'เนกขัมมะ'" ตั้งนี้.

ปวิเวกฺขุขรฺสฺสสฺสชาติ จิตฺตวิเวกาธิปวิเวกฺขุสฺส^๔
 สฺขรฺสฺส. เอวเมเตหิ ปญฺจหิ ปเทหิ
 "อานิสฺสทสฺสาวี"^๓ติอาทินิ ปทานิ อตุโถ

คำว่า แห่งรสของปวิเวกฺขุ คือแห่งรส
 ของความสุข ที่เกิดจากวิเวกมีจิตตวิเวก
 เป็นต้น. พึงเห็นว่า ความหมายแห่งบทว่า

๑ ฉ. เขตฺถนฺตเร ปน-สทฺโท ทิสฺสติ.
 ๒ ฉ. ปพฺพชฺชา.
 ๓ ปรมตฺถทีปนิ ๔๕๖.
 ๔ ฉ. ...วิเวกฺขุสฺส.

คุณเรือนแก้ว กุยกานนท์ แบรมคท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทสุลีโตติ ทฎุจพพิ.

"เป็นผู้เล็งเห็นอานิสงส์" เป็นต้น เป็นต้น ท่านอาจารย์ได้แสดงไว้ด้วย ๕ บทเหล่านี้ ตามประการที่กล่าวมานี้.

สเมน อากาเรนาติ อติอุมมิลนอติ-
มนุทาโลจนานิ วชฺเชตฺวา นาติ-
อุมมิลนนาติมนุทาโลจนสงฺขาเตน สเมน
อาโลจนากาเรน. นิมิตฺตํ คณฺหนเตนาติ
ปฐวีกลีณ จกฺขุ กหิตนิมิตฺตํ มนสา
คณฺหนเตน. ภาเวตพฺพนฺติ ตถา ปวตฺตํ
นิมิตฺตคฺคกณฺ วชฺเชตพฺพิ อาเสวิตพฺพิ
พหุลีกาตพฺพิ.

คำว่า โดยอาการพอดิ คือโดยอาการ ที่มองคุณันพอดิ กล่าวคือไม่เบ็งตาคุณเกินไป (เหลือกตาคุณ) ไม่เลิกตาคุณน้อยเกินไป (หรีตาคุณ) เว้นการเบ็งตาคุณเกินไป และการเลิกตาคุณน้อยไป. คำว่า ถือเออานิมิต คือถือเออด้วยใจ ซึ่งนิมิตในปฐวีกลีณอันได้ ถือเออแล้วด้วยจักขุ. คำว่า เจริญไป เกิดคือพึงเจริญ ได้แก่พึงช่องเสพ พึงกระทำ ให้มาก ซึ่งการถือเออานิมิต อันเป็นไปแล้ว โดยอาการนั้น.

จกฺขุ กิลมตี อติสุขมฺ, อติภาสุรณฺจ
รูปคตํ อุปนฺนิชฌายโต วีย. อติวิญฺจํ โทติ
อตุตฺตโน สภาวาวิภาวโต. ตถา จ วณฺณโต
วา ลกฺขณโต วา อุปฺตฺติญฺเจยฺย. เตน วตฺตํ
"เตนสฺส นิมิตฺตํ นุปฺปชฺชตี"ติ. อวิญฺจํ โทติ
กชฺนิมมิลเนน เปกฺกชนฺตสฺส รูปคตํ วีย.

ชื่อว่า ตาจะปวต ก็เหมือนอย่างตา ของผู้ที่เพ่งรูปละเอียดเกินไป และเจ็ดจ่าเกินไป ฉะนั้น. ชื่อว่า จะเป็นอันชักเกินไป ก็เพราะความเปิดเผยสภาพของตน. ก็ เพราะอย่างนั้น จึงพึงตั้งขึ้นโดยสีข้าง โดย ลักษณะข้าง. เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์

คุณเรือนแก้ว กุญยกานนท์ แบรมนคท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จิตตฺตจ ลีนํ โหติ ทสฺสเน มนุทพฺยาปารตาย
โกสชฺชปาตโต.

จึงกล่าวว่า "เพราะเหตุที่ดวงกลืนซัดเกินไป
นั้น นิมิตของดวงกลืนนั้นจะไม่เกิดขึ้น" ดังนี้.
ชื่อว่า จะมีอันไม่ซัด ก็เหมือนอย่างรูปที่มีอัน
ไม่ซัด แก่นที่เฟ่งดู โดยอาการหรือตา
เหมือนอย่างข้าง ฉะนั้น. ชื่อว่า จิตก็จะมีอัน
ทอดยได้ ก็โดยการตกไปในโกสชชชะ(ความ
เกียจคร้าน) เพราะความพยายามในการ
มองดูอันไป.

เตนาท "เอวมฺปิ นิมิตฺตํ นุปฺปชฺชตี"ติ.
อาทาสตเล มุขนิมิตฺตํ ทสฺสินา วิทยาติ ยถา
อาทาสตเล มุขนิมิตฺตทสฺสี ปุริโส น ตตฺถ
อติคาพฺหํ อุมฺมิลฺลิตี, นาปี อติมนุทํ, น
อาทาสตลสฺส วณฺณํ ปจฺจเวกฺขตี, นาปี
ลกฺขณํ มนสิกโรตี, อถ โข สเมน อากาเรน
โอโลเกนฺโต อตฺตโน มุขนิมิตฺตเมว ปสฺสตี,
เอวเมว อยมฺปิ ปจฺจวิกฺสิณฺ สเมน อากาเรน
โอโลเกนฺโต นิมิตฺตคฺคทสฺสโตเยว โหติ,

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "แม้
อย่างนี้ นิมิตก็ไม่เกิดขึ้น" ดังนี้. คำว่า
เหมือนคนดูเงาหน้าที่พ้นกระจก ความว่า
เปรียบเหมือนบุรุษผู้มองดูเงาหน้าที่พ้นกระจก
ย่อมไม่เบิ่งตาอยู่ที่พ้นกระจกนั้น แรงเกินไป,
ทั้งไม่อ่อนเกินไป, ย่อมไม่พิจารณาสีของพื้น
กระจก, ทั้งไม่ใส่ใจลักษณะ, แต่ทว่าเมื่อ
มองดูโดยอาการพอดี ก็ย่อมมองเห็นเฉพาะ
เงาหน้าของตนฉันใด, แม้พระโยคาวจรนี้

๑ ฉ. มุขนิมิตตทสสินา.

เตน วุคฺคํ "สเมณ อากาเรนา"ติอาทิ. เมื่อมองดูปฐวีกลีณโดยอาการพอดี ย่อมชื่อว่า เป็นผู้ชวนชวาย ในการถือเอาเฉพาะนิมิต เท่านั้น ฉะนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนี้ ท่าน จึงกล่าววว่า "โดยอาการพอดี" ดังนี้เป็นต้น.

น วณฺโณ ปจฺจเวกฺขิตฺตพฺโพติ โย ตตฺถ คำว่า ไม่ควรพิจารณา ความว่า ปฐวีกลีณ อรุณวณฺโณ, โส น จินฺตเตตฺตพฺโพ. สัตว์อรุณในปฐวีกลีณนั้นอันใด, ไม่ควรนึกถึง จกฺขุวิญญาณณ ปน คณฺโณ น สกฺกา นีวาเรคฺคํ. สัตว์นั้น. แต่ว่าใคร ๆ ไม่อาจห้ามการถือเอา เตเนเวตฺถ "น โอลฺลเกตฺตพฺโพ"ติ อวตฺวา ด้วยจักขุวิญญาณได้. เพราะเหตุนี้ ท่าน ปจฺจเวกฺขณคฺคณฺโณ กตฺติ. น ลกฺขณํ อาจารย์จึงไม่กล่าววว่า "ไม่ควรมองดูสัตว์" ในปฐวีกลีณนี้ (แต่)กลับใช้ศัพท์ว่าพิจารณา. มนสิกาตพฺพนฺติ ยํ ตตฺถ ปฐวีธาตฺยา คำว่า ไม่ควรใส่ใจลักษณะ ความว่า ลักษณะ ฤทฺธลกฺขณํ, ตํ น มนสิกาตพฺพํ. แข็งกระด้างแห่งปฐวีธาตฺ ในปฐวีกลีณนั้น อันใด, พระโยคาวจรไม่ควรใส่ใจลักษณะ นั้น.

ทิสฺวา คเตตฺตพฺพตฺตา "วณฺโณ ท่านอาจารย์ แม้กล่าววว่า "ไม่ละเลย อมฺฤตฺติวา"ติ วตฺวาปี วณฺณวเสเนตฺถ สี่" เพราะความที่ตองเห็นสี่ จึงจะถือเอา อาโปกโค น กาทพฺโพ, โส ปน วณฺโณ นิมิตได้ เมื่อจะแสดงวว่า พระโยคาวจรไม่ นิสฺสยคฺติโก กาทพฺโพติ ทสฺเสนฺโต อาท ควรทำความคานิ่งในดวงกลีณนี้ โดยเกี่ยวกับ "นิสฺสยสวณฺโณ" กตฺวา"ติ. นิสฺสเยน สี่, แต่ควรทำสี่นั้นให้ เป็นไปกับที่อาศัย ดังนี้

บ. เก็สเค็คเนอ์ (ประเทศไทย) จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สมานาการสนุนิสฺสโร โส วนฺโณ ตาย จึงกล่าวว่า "ทำให้เสมอกับที่อาศัย" ดังนี้. ปรวียา สมานคตฺกํ กตฺวา, วนฺณเณ สเทว ความว่า สันนั้นอิงอาศัยโดยอาการที่เสมอกับที่ อาศัย พระโยคาวจรพึงกระทำให้มีคติเสมอ กับปรุวี (อันเป็นที่อาศัย) นั้น แล้วมนสิการ ไปว่า "ปรุวี" พร้อมกับสันนั้นเอง.

อุสฺสทวเสณ ปณฺณตฺติธมฺเมติ ปรวฺวีธาตุยา คำว่า ในบัญญัติธรรมโดยเกี่ยวกับเป็นชื่อ อุสฺสทวเสณ สตฺติโต อธิกาเวณ ที่แพร่หลาย ความว่า โวหารของชาวโลก สสมฺภาวปรวฺวียํ "ปรวฺวี"ติ โย โลกโวหารโร, ว่า "ปรุวี" ในสัมภาวปรุวี เพราะความที่มี ปรวฺวีธาตุยนาแนน คือเพราะความที่มีปรุวีธาตุ ยิงกว่า (ธาตุ ๓ นอกนี้) โดยกำลัง อันใด, พระโยคีพึงตั้งจิตใจไว้ในโวหารของชาวโลก อันเป็นบัญญัติธรรมนั้น มนสิการไปว่า "ปรุวี ปรุวี" เกิด. ถ้าหากว่า พระโยคีพึงตั้งจิตไว้ โดยสักว่าบัญญัติอันเป็นโวหารของชาวโลกได้ ไซ้ร ก็พึงมีปรุวีที่ควรมนสิการโดยเกี่ยวกับชื่อ อื่นก็ได้ เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์เมื่อจะ แสดงว่าจะมีโทษอะไรกันแล้ว ดังนี้ จึงกล่าว ว่า "มฺหิ เมทฺธิ" เป็นต้น.

^๑ ฉ. ปณฺณตฺติธมฺมเต .
^๒ ฉ. เมทฺธิ .

บ. เก็ส เต็ค เนอร์ (ประเทศไทย) จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตถ ยํ อิจฺฉิตฺติ^๑ ยนฺนามํ วตฺตํ ในชื่อเหล่านั้น คำว่า เธอประสงค์
 อิจฺฉิตฺติ, ตํ วตฺตพฺพํ. ตถจ โข ยทสฺส ชื่อใด ความว่า เธอต้องการจะกล่าวชื่อใด,
สณฺณานุกุลํ โทติ ยนฺนามํ อสฺส โยคิโน ก็ควรกล่าวชื่อนั้น. ก็ชื่อนั้นแล ชื่อว่า เป็น
ปฺพเพ ตตถ คหิตสณฺณาวเสน^๒ อนุกุลํ^๓ ชื่อที่เหมาะสมแก่ความจดจำของเธอ ก็
 ปจฺรตาย, ปคฺคตาย วา อากจฺฉิตฺติ, ตํ ชื่อใด เป็นชื่อที่เหมาะสม ด้วยอำนาจความ
วตฺตพฺพํ. วตฺตพฺพนฺติ จ ปจฺมสมฺมุนาหาเร จดจำที่พระโยคีนั้นเคยถือเอาในชื่อนั้น ย่อม
 กสฺสจจิ วจฺเภาโทปิ โทคิตฺติ กตฺวา วตฺตํ, มาโดยความเป็นชื่อแพร่หลาย หรือโดยความ
 อางริเยน วา วตฺตพฺพตํ สนฺธาย. คล่องแคล่ว, เธอควรกล่าวชื่อนั้น. ก็คำว่า
ควรกล่าว ท่านกล่าวไว้ เพราะทำอธิบาย
 ว่า ในการประมวลจิต (ลงในกรรมฐาน)
 ครั้งแรก ๆ พระโยคีบางท่านจะมีการเปล่ง-
 วาจาด้วยก็ได้, หรือว่าท่านอาจารย์หมาย
 เอาความเป็นชื่อที่ควรกล่าวถึง.

ก็ วา พุณา, ปากฎภาโวเยเวตฺถ อีกอย่างหนึ่ง เพื่อแสดงว่าประโยชน์
 ปมาณนฺติ ทสฺเสตฺถ "อปิจา"ติอาทิ วตฺตํ. อะไรด้วยชื่อมากมาย, ความเป็นชื่อที่ปรากฏ

^๑ ฉ. ยมิจฺฉิตฺติ.

^๒ ฉ. คหิตสณฺณาวเสน.

^๓ ฉ. อนุกุลํ.

กาเลน ^๑อุมมีลิตวา กาเลน ^๒นิมมีลิตวาติ
 กิณจิ กาลัง จกขุ ^๑อุมมีลิตวา นิมิตตคฤคหณวเสน
 ปจวิมณฑลล์ โอลิเกตุวา ปุน กิณจิ กาลัง
 จกขุ ^๒นิมมีลิตวา อาวชชิตพพ์. เยนากาเรน
 โอลิเกตุวา คหิตัง, เตนากาเรน ปุน
 คัง สมณนาหริตพพ์.

ชัคเท่านั้น เป็นประมาณในเรื่องนี้ ท่านจึง
 กล่าวว่า "แต่ทว่า" ดังนี้เป็นต้น. คำว่า
พึงล้มตามกาลอันควร พึงหลับตานักถึง
ตามกาลอันควร ความว่า ในกาลบางคราว
 พึงล้มตามองคูดวงปฐวี โดยเกี่ยวกับการจะ
 ถือเอานิมิตแล้ว ในกาลบางคราวก็หลับตา
 นักถึงอีก. ความว่า เธอมองคูดวงแล้วถือเอา
 นิมิตได้โดยอาการใด, ควรนิกน้อมเอานิมิต
 นั้นมาโดยอาการนั้นอีก.

๕๖. อาปาธมากจจตตี มโนทวาริก-
 ชวนานัง โทจรภาวัง อุกจจตตี. ตสฺส
 อุกกหนิมิตตสฺส. น ตสฺมี จาเน นิสสีทิตพพ์.
 กสฺมา ? ยถิ อุกกหนิมิตเต ชาเตปิ
 ปจวิมณฑลล์ โอลิเกตุวา ภาเวติ, ปฏิภาค-
 นิมิตตูปตติ น สียา. สมิปฏฺเจน จ น
 โอลิเกตุ น สกกา. เตน วุตตัง "อตุตโน

๕๖. คำว่า มาสู่คลอง ก็ย่อมนำเข้าถึง
 ความเป็นอารมณ์แห่งชวณะทั้งหลาย ทาง
 มโนทวาร. คำว่า ตสฺส ได้แก่อุกกหนิมิตนั้น.
 เพราะเหตุไร จึงไม่ควรนั่งอยู่ ณ สถานที่
 นั้น ? ตอบว่า ถ้าหากว่า แม้เมื่ออุกกหนิมิต
 เกิดได้แล้ว พระโยคียังมองคูดวงปฐวีเจริญ
 ไป, ก็ห้ามมีปฏิภาคนิมิตเกิดขึ้นไม่. แต่เธอ

๑-๑ ฉ. อุมมี เลตวา.
 ๒-๒ ฉ. นิมมี เลตวา.

วสนภูจัน ปวิสิตวา"ติอาทิ.

ผู้ยืนอยู่ในที่ใกล้ไม่อาจจะมองดูได้ ก็หาไม่.
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "เข้าไปสู่
สถานที่อยู่ของตน" ดังนี้ เป็นต้น.

นิสสัททภาวาย เอกปฏิกุปาทนาคณั, การใช้ร่องเท้าชั้นเดียว ก็เพื่อความ
ปรีสุสยวิโนทนตถั กตฺตรทณฺทคคณั. สเจ ปราศจากเสียง, การใช้ไม้เรียวก็เพื่อ
นสฺสติ, อถาเนน สุขนิสินฺเนน ภาเวตพฺพตฺติ บรรเทาอันตราย. เชื่อมความว่า สเจ
สมฺพนุโร. วกฺขมาเนสุ อสฺปฺปาเยสุ นสฺสติ, อถาเนน สุขนิสินฺเนน ภาเวตพฺพ. นิมิตฺต
เกนจิเทว อสฺปฺปาเยน การณฺญเตน. นิมิตฺต สมิติที่ยังอ่อนอยู่ ย่อมเสื่อมได้ เพราะ
อาทายาติ ยถาชาตํ อุกฺกหนิมิตฺตํ คเหตุวา. อสฺปฺปายะ อันเป็นเหตุบางอย่างเท่านั้น ใน
สมฺนนาหริตพฺพตฺติ อาวชฺชิตพฺพํ นิมิตฺตตฺติ บรรดาอสฺปฺปายะทั้งหลาย ที่จะกล่าวถึง.
อธิปฺปาโย, สมฺมา วา อนุ อนุ อาหริตพฺพํ คำว่า ถือเอานิมิต คือถือเอาอุคคหนิมิตตามที
กมฺมภูจันนตฺติ อตฺถโก. เกิดแล้ว. คำว่า พืงนี้กหน่วง อธิบายว่า พืง
นี้กถึงนิมิต, หรือมีความหมายว่า พืงนำเอา

กรรมฐานมาเนื่อง ๆ โดยชอบ.
คำว่า พืงกระทำให้ความตริกจตได้ ให้
ความตริกวิเศษจตได้ อธิบายว่า พืง
กระทำกรรมฐานให้เป็นสิ่งที่สัมมาสังกับปะอัน

ตกฺกาหตฺ วิตกฺกาหตฺนตฺติ ตกฺกนโต, คำว่า พืงกระทำให้ความตริกจตได้ ให้
สฺวิเสสํ ตกฺกนโต จ "ตกฺโก, วิตกฺโก"ติ ความตริกวิเศษจตได้ อธิบายว่า พืง
จ เอว ลหุธนาเมน ภาวนาจิตตสมฺปยุตฺเตน กระทำกรรมฐานให้เป็นสิ่งที่สัมมาสังกับปะอัน

คำว่า พืงกระทำให้ความตริกจตได้ ให้
ความตริกวิเศษจตได้ อธิบายว่า พืง
กระทำกรรมฐานให้เป็นสิ่งที่สัมมาสังกับปะอัน

^๑ ฉ. อัย ปาโจ นตฺถิ.

สมาสกุเปเน อาหนนปริยาหนนกิจุเจน สัมปยุตกับภาวนาจิต ซึ่งได้ชื่ออย่างนี้ว่า
 อปราปร^๑ ปวตตมาเนน กมฺมฏฺฐานิ อาหติ, "ความตรึก" เพราะกิริยาที่ตรึก, และว่า
 ปริยาหตตจ กาทพฺพิ, พลปฺตตวิตฺกโก "ความตรึกพิเศษ" เพราะกิริยาที่ตรึกอย่างมี
 มนสิกาโร พหุลิ ปวตฺเตตพฺโพติ อตฺโถ. ความพิเศษ อันมีการจดไปทั่วและจดไปรอบ
 เป็นกิจ ซึ่งเป็นไปติดต่อกัน จดได้ทั่วแล้ว,
 และจดได้รอบแล้ว, ความว่า พระโยคีพึงทำ
 วิตกที่ถึงกำลัง คือมนสิการ ให้เป็นไปมาก.

เอว^๑ กโรนฺตสฺสชาติ เอว^๑ กมฺมฏฺฐานิ คำว่า เมื่อพระโยคินั้นกระทำอยู่อย่างนี้ คือ
 ตกฺกาหติ วิตกฺกาหติ กโรนฺตสฺส. ยถา เมื่อกระทำกรรมฐานให้ความตรึกจดได้ ให้
 ภาวนา ปุพฺเพนาปร^๑ วิเสสสิ อาวหติ, เอว^๑ ความตรึกพิเศษจดได้อยู่อย่างนี้. ได้แก่
 อนุยฺยชฺชนตฺสส. อนุกกเมนาติ ภาวนานุก- เมื่อประกอบเนื่อง ๆ โดยประการที่ภาวนา
 กเมน...ยทา สทฺธาทีน^๑ อินฺทฺริยานิ สุวิสฺทานิ จะนำมาซึ่งคุณวิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตาม
 ติกฺขานิ ปวตฺตนฺติ, ตทา อสฺสทฺธิยาทีน^๑ ลำดับ. คำว่า ตามลำดับ ก็คือตามลำดับ
 ทูรีภาเวเน สาคิสยถามปฺตฺเตหิ สตฺตหิ แห่งภาวนา. ในกาลใด อินทรีย์ทั้งหลาย
 พลเลหิ ลหฺฐปฺตฺถมฺภานิ วิตกฺกาทีน^๑ มีศรัทธาเป็นต้น เป็นธรรมชาติสละสลวยดี
 กามาวจฺราเนว ฌานงฺกานิ พฺหุณี หุตฺวา กล้าแข็งเป็นไป, ในกาลนั้น องค์ฌาน
 ปาคฺภวานฺติ. ทั้งหลายมีวิตกเป็นต้น อันเป็นกามาวจร

^๑ ฉ. วตตมาเนน.

นั้นเที่ยว ใต้รับการอุปถัมภ์จากพระ ๑ อัน
ถึงกำลังอย่างค้ำยั้ง เพราะภาวะที่ไกลจาก
ข้าศึก มีความเป็นผู้ไม่มีศรัทธาเป็นต้น ย่อม
ปรากฏเป็นอันมาก.

ตโต เอว เตส อชฺฐวิปฺจุจฺจนิกฺกุตฺตา เพราะเหตุเช่นนั้นเอง นีวรณธรรมทั้งหลาย
กามจุณฺหาทโย สทฺธิ ตเทกฺกฺกุเจหิ มีกามฉันทเป็นต้น อันเป็นข้าศึกตรงของ
ปาปธมฺเมหิ วิหฺวรี ภวนฺติ, ปฏิกฺภาค- องค์มานเหล่านั้น พร้อมกับบาปธรรมทั้ง-
นิमितฺตูปฺตติยา สทฺธิ ต อารพฺก อุปจารชฺ- หลาย อันตั้งอยู่ในจิตตูปบาทเดียวกันกับ
ณานํคํ^๑ อุปฺปชฺชติ. เตน วุตฺตํ "นีวรณานิ นีวรณนั้น ย่อมเป็นธรรมชาติมีอยู่ในที่ไกล,
วิกฺขมฺภนฺตี" ติอาหิ. ตตฺถ สฺนฺนีสฺสึทฺนฺตีติ องค์มานอันเป็นอุปจาระ ย่อมปรารภเอา
สมฺมเทว สึทฺนฺติ, อุปฺสมนฺตีติ อตฺถโถ. ปฏิกฺภาคนิมิตฺตนั้นเกิดขึ้น พร้อมกับความเกิดขึ้น
แห่งปฏิกฺภาคนิมิต. เพราะเหตุนี้ ท่าน
อาจารย์จึงกล่าวว่า "นีวรณทั้งหลายก็ราบ-
คาบไป" ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า
สงฺบํนิง คือนิ่งเป็นอย่างค้ำยั้งเดียว, ความว่า
เข้าไปสงฺบ เสี่ยได้.

^๑ ฉ. อุปจารชฺณานํ.

อิมสฺสาติ ปฏิกากนิตฺตสฺส. องฺคุลิตฺ-
 ปาณิตฺตาทิกสฺสโทโส? อาทาสมณฺฑลฺลุปมาทิตฺ
 อุกฺกหนิตฺตโต ปฏิกากนิตฺตสฺส สฺปริสฺสทฺธํ,
 สณฺหสฺสขมตฺตจ ทสฺเสตฺติ. ตฺตจ โข
 ปฏิกากนิตฺตํ เนว วณฺณวณฺตํ น สณฺจานวณฺตํ
 อปรมตฺตสฺสทฺตว. เอทิสฺนติ วณฺ-
สณฺจานวณฺตํ.

บทว่า อิมสฺส แปลว่ากับปฏิกากนิตฺต.
 รอยนิ้วมือ รอยฝ่ามือ เป็นต้น ชื่อว่า โทษแห่ง
กสิณ. ด้วยอุปมาทั้งหลายมีวงแว่น เป็นต้น
 ท่านแสดงถึง ความที่ปฏิกากนิตฺตปริสฺสทฺธํ,
 และละเอียดอ่อนกว่าอุคฺกหนิตฺต. ก็ปฏิกาก-
 นิตฺตนั้นแล ชื่อว่า ไม่มีสีเลยเทียว ไม่มี
สณฺฐานเลยเทียว ก็เพราะหาสภาพที่เป็น
 ปรมตฺตมิได้. คำว่า (พึงเป็น) เช่นนี้ คือ
 เป็นสิ่งที่มีสีและสณฺฐาน.

ทิลกฺขณฺพาทนฺติ อุปฺปาทาทิลกฺขณฺตฺตยานุ-
 ปวิญฺจํ, อนิจฺจตาทิลกฺขณฺตฺตยงฺกิตํ วา.
 ยทิตฺ น ปเนตํ ตาทิสฺ วณฺณาทิวณฺตํ,
 กถิ ฌานสฺส อารมฺมณฺทวาโวติ อาท "เกวลฺ
ทิตฺอาทิตฺ. สณฺขณฺติ ภาวนาสณฺขณฺชาชนิตํ,
 ภาวนาสณฺขณฺชาตมตฺตํ. น ทิ อสฺภาวสฺส
 กุโตะปิ^๒ สมนฺุจฺจานํ อตฺถิตฺ. เตนาท
 "อุปฺภูจฺจานาการมตฺตตนฺ"ติ.

คำว่า มีไตรลักษณฺตามตฺต คือมีลักษณะ ๓
 มีอุปปาทลักษณฺเป็นต้นตามเข้าไป, หรือว่า
 เคลื่อนกล่นด้วยลักษณฺ ๓ มีความเป็นของ
 ไม่เที่ยง เป็นต้น. ท่านอาจารย์ทำไว้ในใจว่า
 ก็ถ้าหากว่า ปฏิกากนิตฺตนั้นหาเป็นเช่นนั้นคือ
มีสีเป็นต้นไม่ ไชรั, จะมีความเป็นอารมณ์
 ของฌานใดอย่างไร ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า
 "เกวลฺ ทิตฺ" ดังนี้เป็นต้น. คำว่า ที่เกิดจาก

^๑ องฺคุลิตฺตปาณิตฺตาทิกสฺสโทโสติ ภเวยฺย,
 ฉ. องฺคุลิตฺตปาณิตฺตาทิกโก กสิณโทโส.
^๒ ฉ. กุโตะจ.

สัญญา ได้แก่ที่ภาวนาสัญญาทำให้เกิด, คือ เป็นเพียงเกิดขึ้นแล้ว. จากภาวนาสัญญา. จริงอยู่ ธรรมที่ไม่ใช่สภาวะย่อมไม่มีสมุฏฐาน แม้จากธรรมไหน ๆ. เพราะเหตุนี้ ท่าน อาจารย์จึงกล่าวว่า "เป็นเพียงอาการปรากฏ" ดังนี้.

๕๘. วิภังคิกถาเนว สนฺนิสินฺนาว, น ปน ตทตฺถิ อุตฺตสาโท กาทพฺโพติ อธิปฺปาโย. "อุปจารสมาธิ"ติ วุตฺเต อิตโรปิ สมาธิ อตฺถิติ อตฺถโต อปฺนุนฺนติ ตมฺปิ ทสฺเสตฺถิ "ทฺวิโร หิ สมาธิ"ติอาทิ อารทฺธ. ทฺวิหากาเรหิติ ฌานธมฺมานํ ปฏฺธิกฺขทฺวิภาโว, ธิรภาวปฺปตฺติ จาติ อิมฺหิ ทฺวิหิ การณฺเห.

๕๘. นิเวรณที่ราบคาบไปแล้วนั่นเอง ชื่อว่า เป็นกิเลสที่สงบนิ่งไปแล้วที่เกี่ยว, อธิบายว่า ก็ พระโยคีไม่พึงทำความอุตสาหะ เพื่อประโยชน์นั้น. เมื่อท่านอาจารย์กล่าวว่า "(จิตย่อมตั้งมั่นเสมอ) ด้วยอุปจารสมาธิ" ดังนี้ คำพูดก็ย่อมเป็นอันถึงกันได้โดยอรรถว่า สมาธิแม้ที่นอกจากอุปจารสมาธิ ก็มีอยู่ เพราะเหตุนี้ ท่านประสงค์แสดงสมาธิที่ นอกจากอุปจารสมาธิ แม้ั้น จึงเริ่มคำว่า "จริงอยู่ สมาธิมี ๒ อย่าง" ดังนี้เป็นต้น. คำว่า ด้วยอาการ ๒ คือด้วยเหตุ ๒ เหล่านี้ คือ ภาวะที่ฌานธรรมทั้งหลายไกลต่อธรรมอัน เป็นปฏิปักษ์ ๑, การถึงความมั่นคง ๑ ดังนี้.

พนักงานชาย บ. เก็สเค็คเนอร์ (ประเทศไทย) จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อิทานิ ตานิ การณานิ อวตฺตคามุเชน
ทสฺเสตฺถิ "อุปฺจารภุมมิมฺ ยว"ติอาทิ วุตฺตํ.
อุปฺจารภุมมิมฺยนิติ อุปฺจาราเวตฺถายํ. ยทปิ ตทา
ณานงฺกานิ ปฏฺฐุทราณิ มหคฺคตภาวปฺตฺตทานิ
น อุปฺปชฺชุนฺติ, เตสํ ปน ปฏิปฺกฺขธมฺมานํ
วิภฺขมฺภเนน จิตฺตํ สมาริทยติ.

เตนาท "นิเวรณฺพทาเนน จิตฺตํ
สมาหิตํ โหตี"ติ. ปฏฺฐิลภภุมมิมฺยนิติ ณานสฺส
อริคมาวตฺถายํ. ตทา ทิ อุปฺปนาปฺตฺตทานํ
ณานธมฺมานํ อุปฺปตฺตติยา จิตฺตํ สมาริทยติ.
เตนาท "องฺคฺปาตฺตภาเวนา"ติ. จิตฺตํ
สมาหิตํ โหตีติ สมนฺพโร.

น ถามชาตานิติ น ชาตถามานิ, น
ภาวนาพลํ ปตฺตทานีติ อตฺถโถ. จิตฺตฺตฺตฺตติ

บัดนี้ ท่านประสงค์แสดงเหตุเหล่านั้น โดย
ภูมิที่ตั้งลงเป็นช่องทาง จึงกล่าวว่า "ใน
อุปจารภูมิอย่างหนึ่ง" ดังนี้ เป็นต้น. คำว่า
ในอุปจารภูมิ คือในขณะที่ตั้งลงแห่งอุปจาระ.
แม้หากว่าในเวลาอัน องค์ฌานที่ปรากฏชัด
อันถึงความเป็นมหัคตะ ยังไม่เกิดขึ้นก็ตาม,
ถึงกระนั้นจิตย่อมตั้งมั่นเสมอได้ ก็เพราะ
องค์ฌานเหล่านั้น ช่มธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ได้.

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "จิต
ย่อมเป็นอันตั้งมั่นเสมอได้ ด้วยการละนิเวรณ"
ดังนี้. คำว่า ในปฏฺฐิลภภูมิ คือในขณะที่ตั้งลง
แห่งการบรรลฺพาน. จริงอยู่ ในเวลาอัน
จิตย่อมตั้งมั่นเสมอได้ด้วยความเกิดขึ้น แห่ง
ฌานธรรมอันถึงอัปปนา. เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า "ด้วยความปรากฏแห่งองค์"
ดังนี้. เชื่อม (คำว่า องฺคฺปาตฺตภาเวน)
เข้ากับคำว่า จิตฺตํ สมาหิตํ โหตี.

คำว่า ไม่เป็นธรรมชาติที่เกิดกำลัง
คือไม่ใช่มีกำลังอันเกิดแล้ว, ความว่า "ไม่ถึง

ฉานจิตต์. เกวลมฺปิ รตฺตี เกวลมฺปิ ทิวสฺ
ติฏฺฐตฺตี สมาปตฺตี เวลล์ สนฺธายาห.
อุปจากรมฺมีย นิมิตฺตวทฺธมฺ ยุตฺตนฺตี กตฺวา
วุตฺต "นิมิตฺต วทฺธมฺ"ติ.

กำลังแห่งภาวนา. คำว่า จิต ได้แก่ฉานจิต.
คำว่า ย่อมตั้งอยู่ได้ตลอดคืนแม้ทั้งสิ้น ตลอด
วันแม้ทั้งสิ้น ท่านกล่าวหมายเอาเวลาเข้า
สมาบัติ. ท่านอาจารย์ทำไว้ในใจว่า สมควร
เจริญนิมิตในอุปจารภูมิ จึงกล่าวว่า "เจริญ
นิมิต" ดังนี้.

ลทฺธปริหานี ลทฺธอุปจากรชฺฌานปริหานิ.
นิมิตฺเต อวิณฺสฺสนฺเต ตทารมฺมณฺชฺฌานมฺปิ
อปฺริหีนเมว โหติ, นิมิตฺเต ปน อารกฺข-
ภาเวน วิญฺญฺเจ ลทฺธ ลทฺธ ฉานมฺปิ วิณฺสฺสตี
ตทายตฺตวุตฺตีโต. เตนาห "อารกฺขมฺหิ"ติอาหิ.

คำว่า ความเสื่อมแห่งฉานที่ได้ คือ
ความเสื่อมแห่งอุปจารฉานที่ได้. เมื่อนิมิต
ยังไม่พินาศไป แม้ฉานที่มีนิมิตนั้นเป็นอารมณ์
ก็ชื่อว่า เป็นอันยังไม่เสื่อมเลยทีเดียว, แต่
เมื่อนิมิตพินาศแล้ว เพราะไม่มีการรักษาไว้
แม้ฉานแต่ละฉานที่ได้แล้ว ก็ย่อมพินาศไป
เพราะเป็นไปเนื่องกับนิมิตนั้น. เพราะ
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "เมื่อไม่มีการ-
รักษา" ดังนี้ เป็นต้น.

สกคสัปตปาเยวณณา

พรรณาสัปตปาเย ๑

๕๘. "ถาวรณจ โทตีติ" วตุวา ยถา
ถาวรโร โทติ, ตัง ทสเสตฺตํ "สตี อุปฺภูจฺจาติ,
จิตฺตํ สมาธิยตี"ติ วุตฺตํ. ยถาลทฺธํ หิ นิมิตฺตํ
ตตฺถ สตี สุปฺภูจฺจตี กตฺวา เอกกฺกตํ
วิบุตฺตสฺส ติโร นาม โทติ, สุรฺกฺขิตฺตณฺจ.

๕๘. ท่านอาจารย์กล่าวว่า "(นิมิตที่
เกิดขึ้นแล้ว) ย่อมเป็นธรรมชาติมั่นคงด้วย"
ดังนั้นแล้ว ประสงค์แสดงอาการที่มั่นคง จึง
กล่าวว่า "สตี ย่อมเข้าไปตั้งไว้ได้, จิตย่อม
ตั้งมั่นเสมอได้" ดังนั้น. จึงอยู่ นิมิตตามที่ได้
ชื่อว่า เป็นธรรมชาติที่มั่นคงและรักษาไว้ได้ดี
ก็สำหรับพระโยคีผู้กระทำสตีให้เข้าไปตั้งไว้ได้
แล้วได้เอกกตาในนิมิตนั้น.

สตีกฺกทณฺเณ เจตฺถ สมฺปชณฺณํ,
สมาธิกฺกทณฺเณ วิริยณฺจ สงฺกฺหิตํ โทติ
นานตฺริยภาวโต. ตตฺถภาติ เตสฺ อาวาเสสฺ.
ตี ตีติ เอเกกสฺมี อาวาเส อวฺตุตฺถ-
อวฺตุตฺถฺจฺจาเน วสนฺนิยาเมเน ตโย ตโย
ทิวเส วสีตฺวา.

อนึ่ง ในที่นี้ เป็นอันสงเคราะห์สัมปชัญญะ
ไว้ด้วยศัพท์ว่าสตี, และเป็นอันสงเคราะห์
วิริยะไว้ด้วยศัพท์ว่าสมาธิ เพราะความ
ที่มีได้ซัดขวางกัน. บทว่า ตตฺถ แปลว่า
ในอาวาสเหล่านั้น. คำว่า แห่งละ ๓ วัน
คือในอาวาสแต่ละแห่ง อยู่แห่งละ ๓ วัน
โดยกำหนดถึงการอยู่ในสถานที่ ที่ได้อาศัยอยู่
แต่ละแห่งไว้.

อุคฺคเรณ วา ทกฺขิณฺณ วาติ วุคฺคํ
 คมนาคมนเน สุริยาภิมุขภาวนิวารณตุณฺนติ.
 สหสฺสธนุบุปฺพมาณํ ทิยพฺพโกสฺ.

คำว่า ทางทิศเหนืออีกตาม ทางทิศใต้
ก็ตาม ท่านกล่าวไว้ เพื่อประโยชน์แก่การ
 ป้องกัน ภาวะที่หันหน้าตรงพระอาทิตย์ ใน
 เวลาไปและมา แล. ระยะทางประมาณ
 ๑,๐๐๐ คันธนู ชื่อว่า โกสะครึ่ง.

ทฺวตฺตีสฺติริจฺฉานกถาติ^๑ ราชกถาทีเก
 สนุชยาห. ตา หิ ปาฬิยํ สรฺรูปโต^๒
 อนาคตาปี อรณฺณปพฺพตฺนทีทีกถา อิติ-สทฺเทน
 สงฺกเหตุวา สกฺกโมกฺขานํ ติริจฺฉานภาวโต
 "ทฺวตฺตีสฺติริจฺฉานกถา"ติ วุคฺคา. ทสฺกถา-
 วตฺตฺนีสฺสิตฺนติ "อฺบฺปิจฺฉตา, สมนฺตฺตฺตฺจึ,
 ปวิเวโก, อสฺสฺสฺโก, วิริยารมฺโม,
 สีสฺสมาธิปณฺณาวิมุตฺตวิมุตฺติมานทสฺสสนฺน"ติ
 อิมานิ อฺบฺปิจฺฉกถาหีนํ วตฺตฺนํ, ตนฺนีสฺสิตฺ
 ภสฺสํ สฺปฺปายํ.

คำว่า ไตรจฉานกถา ๓๒ ประการ
 ท่านกล่าว หมายเอา กถาว่าด้วยเรื่องพระ-
ราชาเป็นต้น. ก็กถาว่าด้วยเรื่องป่า ภูเขา
 แม่น้ำ และเกาะ แม้วามีได้มา โดยมีการ
 ระบุไว้ในพระบาลีนั้น ท่านก็สงเคราะห์ไว้
 ด้วย อิติศัพท์ กล่าวว่าเป็น "ไตรจฉานกถา
 ๓๒ ประการ" เพราะความที่ขวางการไป
 สวรรค์ และความหลุดพ้น. คำว่า การ
พูดคุยที่อาศัยกถาวัตถุ ๑๐ ความว่า สิ่ง
เหล่านั้นคือ "ความมกน้อย, ความสันโดษ,

^๑ ที. สี. ๔/๑๐, ลี. มหา. ๑๔/๔๒๖,
 อัง. ทสก. ๒๔/๑๓๔, วิ. มหาวิภังค.
 ๒/๔๔๓, ม. ม. ๑๓/๒๔๘.

^๒ สรฺรูปโตติ มณฺญเญ...

ความสงบสงัด, ความไม่คลุกคลี, การ
ปรารภความเพียร, กิเลส, สมာธิ, ปัญญา,
วิมุตติ, วิมุตติญาณทัสสนะ" ดังนี้ ชื่อว่าวัตถุ
(เรื่องราว) แห่งกถาว่าด้วยคนมักน้อย
เป็นต้น, คำพูดคุยที่อาศัยกถาวัตถุเหล่านั้น
จัดเป็นสัปายะ.

อติจรจณกถิกโกติ นติจรจณกถิกโก,
ติจรจณกถาวิธูริ ฌมมิกัง กมฺมฏฺฐาน-
ปฏิสัมยุตฺตเมว กถิ กถเฑตีติ อธิปฺปาโย.
สีลาทีคุณสมฺปนฺโนติ สีลสมฺมาธิอาทีคุณสมฺปนฺโน.
โย หิ สมฺมาธิกมฺมฏฺฐานิกโก, สมฺมาธิ-
กมฺมฏฺฐานสฺส วา ปาริ ปตฺโต, โส อิมสฺส
โยคินโน สปฺปาโย.

คำว่า ผู้ไม่กล่าวเจริญกถา คือ
ไม่ใช่เป็นผู้กล่าวเจริญกถา, อธิบายว่า
กล่าวแต่คำพูดอันเป็นข้าศึก ต่อเจริญกถา
คือ ประกอบด้วยธรรมเกี่ยวข้องกับกรรมฐาน
เท่านั้น. คำว่า ถึงพร้อมด้วยคุณมีศีลเป็นต้น
คือถึงพร้อมด้วยคุณมีศีล สมมาธิ เป็นต้น.
จริงอยู่ บุคคลใด เป็นผู้ประกอบในสมมาธิ-
กรรมฐาน, หรือว่าบรรลุมุ่งแห่งสมมาธิ-
กรรมฐาน, บุคคลนั้น ชื่อว่าเป็นสัปายะแก่
พระโยคิน.

เตนาท "ยฺนนิสฺสาया"ติอาที. กาย-
ทพฺพิทฺทโลติ กายสฺส สนฺตปฺปนฺโปสนฺปฺสฺสโต.
ยํ สนฺธาย วุคฺติ "ยฺยาวทตฺถิ อฺุทฺราวเททฺถิ"

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "ซึ่ง
เป็นผู้ที่เธออาศัยแล้ว" ดังนี้เป็นต้น. คำว่า
ผู้มากด้วยการทำกายให้แข็งแรง คือเป็นผู้

พนักงานขาย บ. เกสเค็ดเนอร์ (ประเทศไทย) จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภุชิตฺวา เสยฺยสุขํ ปสฺสสุขํ มิทฺธสุขํ ขวนขวายนในการปรนปรือร่างกายให้อิ่มหนำ.
อนฺนุตฺโต วิหฺรตีติ? อันได้แก่ผู้ที่ทรงหมายเอาครัสไว้ว่า "เป็นผู้
บริโภคน้ำที่ตองการเสียจนเต็มท้อง แล้ว
ประกอบเนือง ๆ ซึ่งสุขในการนอน สุขใน
การเอน สุขในการหลับ อยู่" ดังนี้.

โกชนํ เขญฺเยน มธฺรมุฬิรฺสวเสน
สตฺตานํ อฺปโยคํ คจฺฉติ ทฺธิอาทิสฺส ตธา
ทสฺสนโต. กฏฺกาทิสฺสา ปน เกวลํ
อภิกงฺขารกา^๒ เอวาติ อาท "กสฺสจฺจิ มธฺรํ,
กสฺสจฺจิ อฺมฬิ สฺปปายํ โหตี"ติ.

โกชนะ(ของกิน) ย่อมถึงการเข้าไป
ประกอบ(ใช้บริโภค)แห่งสัตว์ทั้งหลาย โดย
เกี่ยวกับรสหวานและรสเปรี้ยว เสียโดยมาก
เพราะปรากฏว่าเป็นอย่างนั้นในวัตถุทั้งหลาย
มีเนยใสเป็นต้น. ส่วนรสเผ็ดเป็นต้น เป็น
เครื่องตกแต่งอย่างเคี้ยวเท่านั้น เพราะ
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "พระโยคี
บางรูป มีโกชนะที่มีรสหวานเป็นสัปปายะ,
พระโยคีบางรูปมีโกชนะที่มีรสเปรี้ยว เป็น
สัปปายะ" ดังนี้.

^๑ ที. ปา. ๑๑/๒๕๑, ม. มุ. ๑๒/๒๐๗,

อง. ปญจก. ๒๒/๒๗๘.

^๒ ฉ. อภิสงฺขารกา เอว.

ยสฺมี อิริยาบถ อาธารภูเต,
 วตฺตมาเน วา, ยสฺมี วา อิริยาบถ
 ปวตฺตมานสฺส. นิมิตฺตาเสวนพหุสฺสาคิ
 นิมิตฺเต - อาเสวนาพหุสฺส ปฏิกากนนิมิตฺเต
 วิสยภูเต ภาวนามนสิการํ พหุ
 อาเสวนตฺสฺส, นิมิตฺตสฺส วา โจรราเสวน-
 วเสน อาเสวนาพหุสฺส. เยน ฺหิ
 ภาเวนตฺสฺส ภาวนาเสวนา, เตน โจรรา-
 เสวนาปี อิจฺฉิตพฺพาคิ.

ชื่อว่า ในอิริยาบถใด คือในอิริยาบถ
 อันเป็นที่ทรงอยู่, หรือที่กำลังเป็นไปอยู่,
 หรือแก่พระโยคี ผู้เป็นไปอยู่ในอิริยาบถใด.
 คำว่า ผู้มากด้วยการช่องเสพนิมิต คือผู้มาก
 ด้วยการช่องเสพในนิมิต ได้แก่ช่องเสพมาก
 ซึ่งภาวนามนสิการในปฏิกากนนิมิต อันเป็น
 อารมณ์, หรือว่า ผู้มากด้วยการช่องเสพซึ่ง
 นิมิต โดยเกี่ยวกับ เป็นโจรอาเสวนะ(ช่อง-
 เสพโดยกระทำให้เป็นอารมณ์). จริงอยู่
 ภาวนาอาเสวนะ (ช่องเสพคือเจริญให้
 มาก ๆ) พึงปรารถนาได้ แก่พระโยคีผู้เจริญ
 อยู่ด้วยนิมิตใด, แม้โจรอาเสวนะก็พึง
 ปรารถนาได้ด้วยนิมิตนั้น ฉะนั้นแล.

ทสฺวิธอัปปนาโกสลลวณฺณา

พรรณนาอัปปนาโกศล ๑๐ อย่าง

๖๐. น โทติ อัปปนา. เยน วิธินา
 อัปปนายํ กุสลโล โทติ, โส ทสฺวิธ วิธิ

๖๐. ชื่อว่าไม่เกิดขึ้น ก็คืออัปปนา.
 พระโยคีเป็นผู้ฉลาดในอัปปนาโดยวิธีใด, วิธี

อปปนาโกสลล์, ตัมมิตต^๑ ภา ฌาณ. นัมมี ๑๐ อย่งง ชื่อว่าอปปนาโกสล, หรือว่า วตฺตวิสทกรียโตติ วตฺตุน วิสทภาวกรณโต. อปปนาโกสลล์ อิจฺฉิตพฺพติ สมฺพนโธ. เอว เสเสสฺสปี.

นั้นมี ๑๐ อย่งง ชื่อว่าอปปนาโกสล, หรือว่า วตฺตวิสทกรียโต แปลว่า โดยการทำวตฺตให้มีความสละสลวย. เชื่อมความเข้ากับคำว่า อปปนาโกสลล์ อิจฺฉิตพฺพ (อันแปลให้เต็มความได้ว่า "พระโยคีพึงปรารถนาอปปนาโกสลได้ โดยการทำวตฺตให้มีความสละสลวย). แม้ในบทที่เหลือก็มีการเชื่อมความเข้าไว้อย่างนี้.

๖๑. จิตฺตเจตสิกานณฺทิ ปวตฺตติฏฺฐาน-
ภาวโต สรีร์, ตบฺปฏิพฺพธา จิวราที จ
อิธ "วตฺตุน"ติ อธิปฺเปตานิ. ตานิ ยถา จ
ตสฺส สุขาวทานิ โหนติ, ตถา กรณ เตส
วิสทภาวกรณ. เตน วตฺต "อชฺฉตฺติก-
พาหิรานน"ติอาที.

๖๑. จริงอยู่ ร่างกาย, และ เครื่อง
ใช้สอย มีจิวรเป็นต้นอันเนื่องกับร่างกายนั้น
ท่านประสงคว่าเป็น "วตฺต" ในที่นี้ เพราะ
เป็นที่ตั้งแห่งความเป็นไปของจิต และ เจตสิก
ทั้งหลาย. ก็การกระทำวตฺตเหล่านั้น โดย
ประการที่จะเป็นเครื่อง นำเอาความสะดวก
แก่พระโยคีนั้น ชื่อว่าการกระทำวตฺตเหล่านั้น
ให้มีความสละสลวย. เพราะเหตุนั้น ท่านจึง

^๑ ฉ. ตมนิพฺพตฺติ.

กล่าวว่า "วัตถุทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอก"
ตั้งนี้เป็นต้น.

สรীর วาติ วา-สทโท อฏฺฐานปฺยุตฺโต,
สรীর เสทมลคฺคหิตฺ วา ฌณฺณ วา
อวสฺสํสํกฺกจฺเจน วิพาทินฺนุติ อธิปฺปาโย.
เสนาสน์ วาติ วา-สทฺเทน ปตฺตาทินฺนุมิ
สงฺกโท ทฏฺจพฺโพ. นนุ จายํ นโย
ขุทฺทกปฺลิโพธฺปจฺเจเทน สงฺกหิตฺ, ปุน
กสฺมา วุตฺโตติ ? สจฺจํ สงฺกหิตฺ, โส
จ โข ภาวนาย อารมฺภกาเล.

วาศัพท์ในบทว่า สรীর วา ท่านประกอบ
ไว้ให้ผิดที่ (คือที่จริงเป็น สรীর เสทมลคฺคหิตฺ
วา), อธิบายว่า เป็นร่างกายที่หมักหมม
ด้วยเหงื่อไคล หรือลําบากอยู่ด้วยกิจประจำ
อื่น ๆ. ด้วย วาศัพท์ ในบทว่า เสนาสน์
วา ฟังเห็นว่าสงเคราะห์เอาแม่เครื่องใช้-
สอยอย่างอื่นมีมาตรเป็นต้น. ท้วงว่า ก็นั้น
สงเคราะห์เข้าด้วยข้อคตฺปลิโพธเล็ก ๆ น้อย ๆ
แล้วมิใช่หรือ, เพราะเหตุไร จึงกล่าวไว้อีก
เล่า ? เฉลยว่า สงเคราะห์แล้วก็จริง, แต่
ว่านัยที่วานั้นแล ท่านกล่าวไว้ในเวลาที่เริ่ม
เจริญ.

อิธ ปน อารทฺธกมฺมฏฺฐานสฺส อฺปนฺนชฺฌาเน
จตุวา อฺปนฺนปรีวาสํ วสนฺตสฺส
กาลนฺตเร ชาเต ตถา ปฏฺิบัติ
อฺปนฺนโกสฺสลาเย วุตฺตา. อวิสเท สติ,
วิสยฺภูเต วา. กถํ ภาวนมนุญฺญชฺนตฺสฺส ตานิ

แต่ว่าในที่นี้ การปฏิบัติอย่างนั้น ท่านกล่าวไว้
เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในอัปนา แห่งพระโยคี
พระโยคีผู้ปรารภกรรมฐานแล้ว หยฺคอบรม
อัปนาอยู่ในอุปจารณานที่เกิดขึ้น ในกาล
ต่อมา. ถามว่า เมื่อความไม่สละสลวยมีอยู่,

วิสัย ? อนุตรนุตรา ปวตฺตณกจิตฺตูปปาท-
วเสเนว วุตฺตํ. เต หิ จิตฺตูปปาทา
จิตฺตเตกกุกตาย อปริสฺสทุฏฺฏาวาย สํวตฺตณฺติ.

จิตฺตเจตสีเกสฺ นิสฺสยาทิปจฺจยญฺเตสฺ..
ฌาณมปีติ ปิ-สทฺโท สมฺปิณฺตเน. เตน "น
เกวลํ ตํ วตฺตเยว, อถ โข ตสฺมี อปริสฺสทุ
ฌาณมปี อปริสฺสทุธํ โทตี"ติ ทสฺสิตํ.
ตํสมฺปยุตฺตานิ ปน อปริสฺสทุตฺตา อวตฺตตฺสึทฺธา,
ฌาณสฺส จ วิสฺสุ กถณฺ อปฺปนาย พหุปรการตฺตา.
ตถา หิ ฌานํ "ทนฺธาภินฺณํ, ชิปฺปาภินฺณนฺ"ติ
ฌาณมุเขน นิตฺติภูจฺ.

หรือว่าเมื่อสิ่งที่เป็นวิสัยมีอยู่. วัตถุเหล่านั้น
จะเป็นวิสัยของพระโยคีผู้ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่ง
ภาวนาได้อย่างไร ? ตอบว่า ที่ท่านกล่าวไว้
อย่างนี้ ก็โดยเกี่ยวกับจิตตูปบาทที่เป็นไปเป็น
ระยะ ๆ. เพราะว่า จิตตูปบาทเหล่านั้น
ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อความไม่บริสุทธิ์ แห่ง
เอกิกตาแห่งจิต.

คำว่า ในจิตและเจตสิก คือในจิตและ
เจตสิกอันเป็นปัจจัย มีนัยปัจจัยเป็นต้น.
ปฐัก ในบทว่า ฌาณมปี เป็นไปในอรรถว่า
รวบรวม. ด้วยปฐัก นั้นเป็นอันท่านอาจารย์
แสดงแล้วว่า "ไม่ใช่แต่วัตถุนั้นอย่างเดียว
เท่านั้น เป็นของไม่บริสุทธิ์, แต่ทว่า เมื่อ
วัตถุนั้นไม่บริสุทธิ์แม้ญาณก็เป็นของไม่บริสุทธิ์"
ดังนี้. ส่วนความเป็นของไม่บริสุทธิ์แห่งธรรม
ที่สัมปยุตกับญาณนั้น สำเร็จแล้วโดยไม่ต้อง
กล่าวถึง, ก็การที่ท่านถือเอาเฉพาะญาณ
ก็เพราะ ความที่มีอุปการะมากแก่อัปปนา.

^๑ ฉ. พหุปรการตฺตา.

จริงอย่างนั้น ฌาน ท่านก็แสดงไขไว้โดยญาณ เป็นช่องทางว่า "ทณฺธาภินฺถํ ญาณํที่รู้อา, ขิปฺปาภินฺถํ ญาณํที่รู้อเร็ว" ดังนี้.

นิสฺสยนิสฺสโยปิ นิสฺสโยปิ นิสฺสโยเตว วุจฺจตีติ อาห "ทีปกปลฺลิกวฏฺฐิตฺตานิ นิสฺสายา"ติ. ฌาณ อวิสเท วิปัสสนาภาวนา วีย สมภาวิภาวนาปิ ปริทุพฺพลา โทตีติ ทสฺเสตฺถ "อปริสฺสฺสฺสฺส ฌาณณา"ติอาทิ วุคฺคํ. ตตฺถ กมฺมจฺจานนฺติ สมถกมฺมจฺจานํ อาห. วุทฺธิ อํกุปฺปาตฺตภาเวน, วิรุพฺพิ ปคฺคณฺภาเวน, เวปฺปุลฺลํ สพฺพโส วสีภาวปฺตฺตติยา เวทิตพฺพิ. วิสเท ปนาติ สุกฺกปฺกฺโข, ตสฺส วุคฺคปฺริยาเยน อตฺถโธ เวทิตพฺโพ.

ทั้งการอาศัยซึ่งที่อาศัย ทั้งที่อาศัย ก็ เรียกว่า นิสฺสย ทั้งนั้น เพราะเหตุนั้น ท่าน อาจารย์จึงกล่าวว่า "อาศัยตัว โคมประทีป กลิ้งวไล้และน้ำมัน" ดังนี้. เพื่อแสดงว่า เมื่อญาณหาความสละสลวยมิได้ แม้สมาธิภาวนา ก็ย่อมเป็นธรรมชาติทรมกำลังโดยรอบค้ำ เช่นเดียวกับวิปัสสนาภาวนา ท่าน จึงกล่าวว่า "(และเมื่อเธอพิจารณาสังขารทั้งหลาย)ด้วยญาณที่ไม่บริสุทธิ์" ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า กรรมฐาน ท่านกล่าวถึงสมถกรรมฐาน. ฟังทราบว่ เจริญ ก็โดยความปรากฏแห่งองค์, ฟังทราบว่ จงกงาม ก็โดยมีความคล่องแคล่ว, ฟังทราบว่ ไพบุลย์ ก็โดยการถึงความเป็นวสีโดยประการทั้งปวง. ฝ่ายข้างคี่ ในคำว่า แต่

๑ ฉ. คุณภาเวน.

เมื่อวัตถุทั้งภายใน ทั้งภายนอก มีความ
สละสลวย, พึงทราบอรรถแห่งฝ่ายนั้นโดย
ปริยายที่กล่าวแล้ว เกิด.

๖๒. สมาภาวกรรมตี กิจจโต
อนุนานธิกภาวกรรม. ยถาปัจจุยํ สทฺธะเยย-
วตฺตสุมี อธิโมกฺขกิจจสุส ปฏฺฐรภาเวน,
ปณฺณาย อวิสทตาย, วีริยาทีนํ จ สติลตาทีนา
สทฺธิทฺธิริยํ พลวํ โหติ. เตนาท "อิตรานิ
มนฺทานิ"ติ. ตโตติ ตสุมา สทฺธิทฺธิริยสุส
พลวภาวโต, อิตรเสตฺถจ มนฺทตฺตา.

๖๒. คำว่า การกระทำให้มีความ
เท่าเทียมกัน ได้แก่การกระทำความไม่หย่อน
ไม่ยิ่งโดยกิจ. ชื่อว่า สัทธินทรีย์เป็นธรรม-
ชาติมีกำลัง เพราะความที่กิจคือการน้อมใจ
เชื่อในวัตถุที่ควร เชื่อแกร่งกล้ายิ่งขึ้นตามควร
แก่ปัจจัย, เพราะปัญญาไม่มีความสละสลวย,
และเพราะอินทรีย์อันมีวิริยอินทรีย์เป็นต้น มี
ความย่อหย่อนไป เป็นต้น. เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า "อินทรีย์นอกนั้นอ่อนไป"
ดังนี้. คำว่า เพราะเหตุนี้ คือเพราะความ
ที่สัทธินทรีย์มีกำลัง, และเพราะความที่
อินทรีย์นอกนั้นอ่อนไปนั้น.

โกสชฺชปกฺเข ปตฺติตุํ อทฺตฺวา สมฺปยุตฺต-
ธมฺมานํ ปคฺคณฺหนํ อนฺุพลฺปฺทานํ ปคฺคโ, ปคฺค
โหว กิจจํ, ปคฺคทฺทิจจํ กาตุํ น สกฺโกตีตี
สมฺพนฺุชิตฺทพฺ. อารมฺมณฺ อุปนฺุตฺตฺวา จานํ,

การยกสัมปยุตธรรมทั้งหลายไว้ ไม่ยอม
ให้ตกไปในฝ่ายเกียจคร้าน ได้แก่การตาม
มอบกำลัง ชื่อว่า ปักคหะ, กิจคือปักคหะ
ชื่อว่าปักคทกิจ ควรเชื่อมเข้ากับคำว่า กาตุ

อนิสฺสชฺชนํ วา อุกฺกุจฺจํ, วิกุเขปปฏิปกฺโข.
 เยน วา สมฺปยุตฺตา อวิกฺขิตฺตา โหนฺติ,
 โส อวิกฺเขโป.

น สกฺโกติ (เป็น ปคฺคหกิจฺจํ กาคฺุ น
 สกฺโกติ). การเข้าไปสู่อารมณ์แล้วตั้งอยู่,
 หรือการไม่สลัดทิ้ง ชื่อว่าอุกฺกุจฺจ (เป็นกิจ
 ของสติ), สภาวะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความ
 ฟุ้งซ่าน. หรือเป็นเหตุให้สัมปยุตธรรมทั้ง-
 หลายไม่ฟุ้งซ่าน, นั้น ชื่อว่าอวิกฺเขปะ.

รูปกตํ วิวิ จกฺขณา เยน ยถาวโต
 วิสยสภาวํ ปสฺสตี, ตํ ทสฺสนกิจฺจํ กาคฺุ น
สกฺโกติ พลวตา สทฺธิทฺริเยน อภิกฺกตฺตา.
 สหชาตธมฺเมสุ หิ อินฺทฺฐํ กาเรนฺตานํ
 สหปวตฺตมานานํ ธมฺมานํ เอกรสฺตาวเสเนว
 อตฺถลิตฺติ, น อณฺเฏ. ตสฺมาติ วุตฺตเมวตฺถํ
 การณาเวน ปจฺจามสฺตี. ตฺนฺติ สทฺธิทฺริยํ.

พระโยคี ย่อมเห็นสภาวะของอารมณ์ตาม
 ความเป็นจริงได้ด้วยปัญญินทรีย์ใด ดูกเห็น
 รูปด้วยตา ปัญญินทรีย์นั้น ชื่อว่าไม่อาจทำ
ทสฺสนกิจ เพราะถูกสทฺธิทฺริยที่มีกำลังครอบ-
 งำ. จริงอยู่ ในบรรดาธรรมที่เกิดร่วมกัน
 ทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่กำลังเป็นไปพร้อม
 กัน ซึ่งกำลังกระทำสภาวะที่เป็นอินทร์ (เป็น
 ใหญ่, เป็นจอม) อยู่ ย่อมมีความสำเร็จ
 สภาวะ (ที่เป็นอินทร์) ได้ ก็โดยเกี่ยวกับ
 ความมีรส (กิริย) เป็นอันเดียวกันเท่านั้น,
 หาใช่โดยประการอื่นไม่ (มีคำกล่าวใน
 อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรควา คำว่า มีรสเป็น
 อันเดียวกัน คือมีกิจเท่าเทียมกัน ในอันทำ
 อัปนาให้เกิดขึ้น). คำว่า เพราะฉะนั้น

ความว่า ท่านทวนกลับมาชักเอาเนื่อความ
ที่ได้กล่าวแล้วนั้นเอง โดยความเป็นเหตุ.
บทว่า ค ได้แก่สังขัตติย.

ธมมสภาวะปัจจุเวกชณนาตี ยสฺส สหุชฺชเย-
วตฺถุโน อุมารตาทิกฺขณ อธิมุจฺจนสฺส
สาติสยปฺวตฺติยา สหุชฺชิตฺติยํ พลวํ ชาตํ,
ตสฺส ปจฺจยปจฺจยฺยปฺนนาทิวีกาโกโต ยถาวโต
วิมฺสเนน. เอวณฺตี เอวํ ธมฺมตานุเยน
สภาวะรสโต ปริกฺคยฺหมาเน สวิปฺพาโร
อติโมกฺโข น โหติ, "อัย อิมสฺส ธมฺมานํ
สภาโว"ติ ปรีชานนฺวเสน ปณฺณพฺยาปารสฺส
สาติสยตฺตา.

คำว่า ด้วยการพิจารณาสภาวะธรรม ความ-
ว่า สังขัตติยเกิดเป็นธรรมชาติมีกำลัง
เพราะความโน้มใจไปในคุณ มีความเป็นสิ่ง
ประเสริฐเป็นต้น แห่งวัตถุที่ควรเชื่ออันใด
เป็นไปล้ายิ่ง พระโยคีควรทำสังขัตติยนั้นให้
ลดลงไป ด้วยการพิจารณาวัตถุที่ควรเชื่อนั้น
ตามความเป็นจริง โดยการจำแนกเป็นปัจจัย
และปัจจัยขุบัน (ผลที่เกิดขึ้นเพราะปัจจัย)
เป็นต้น. จริงอยู่ เมื่อวัตถุที่ควรเชื่อถูกพระ-
โยคีกำหนดอยู่โดยรสคือสภาวะ โดยเอวัง-
ธมฺมตานุเย (นัยที่พิจารณาว่า มีอาการเป็น
อย่างนี้เป็นธรรมดา คือมีปัจจัยอย่างนี้แล้ว
ก็ย่อมมีผลที่เกิดขึ้น เพราะปัจจัยอย่างนี้เป็น
ธรรมดา)อยู่อย่างนี้ ย่อมไม่เกิดอติโมกข์ที่มี
ความแผ่ขยายไป, เพราะความพยายามของ
ปัญญามีความล้ายิ่ง โดยเกี่ยวกับมีความ

กำหนดรู้ว่า "นี่ เป็นสภาวะของธรรมเหล่านี้"
ดังนี้.

ธรรมาธรรมเมสุ หิ ยถา สหุชชาย พลวภาเว เหมือนอย่างว่า ในบรรดาธรรมที่เป็นคู่กัน
ปณฺณาย มนุทภาโว โหติ, เอวํ ปัญญาที่มีความอ่อน ก็ในเพราะศรัทธามีกำลัง
ปณฺณาย พลวภาเว สหุชชาย มนุทภาโว ฉนฺได, ศรัทธา มีความอ่อนก็ในเพราะปัญญา
โหติติ. เตน วุตฺตํ "ติ ธรรมสภาว- มีกำลัง ฉนฺน. เพราะเหตุฉนฺ ทานจึง
ปัจจุเวกฺขณณ หาเปตพฺพน"ติ.

กล่าวว่า "ควรทำสัทธินทรีย์นั้นให้ลดลง
ด้วยการพิจารณาสภาวธรรม" ดังนี้.

ตถา อมนสิกาเรนาติ เยนากาเรน
ภวานมฺนุชฺชนตฺสฺส สหุชฺชนทฺริยํ พลวํ โหติ,
เตนากาเรน ภวานาย อมนุชฺชนโตติ วุตฺตํ
โหติ. อิท ทฺวิเชน สหุชฺชนทฺริยสฺส พลวภาโว,
อตุตฺตโน วา ปจฺจุยวิเสสโต กิจฺจุตฺตริเยน,
วิริยาทึนํ วา มนุทกิจฺจุตฺตายน.

คำว่า โดยไม่มนสิการ โดยอาการนั้น
มีอธิบายว่า สัทธินทรีย์ของพระโยคี
ผู้ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งภavana เป็นธรรมชาติ
มีกำลังได้โดยอาการใด, เธอควรทำให้
ลดลงไป โดยการไม่ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่ง
ภavana โดยอาการนั้น. ในที่นี้สัทธินทรีย์มี
กำลังโดย ๒ วิภัง, คือโดยกิจที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป
ตามความวิเศษแห่งปัจจัยของตน ๑, โดย
ภาวะที่อินทรีย์ที่เหลือมีวิริยะเป็นต้น มีกิจอ่อน
ไป ๑.

คุณวิภา จุลชาติ

สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คตฺถ ปจฺมวีกฺขุเป หาปนวิธิ ทสฺสโรโต,
 หุติยวีกฺขุเป ปน ยถา มนสิกาโรโต วัริยาทึน
 มนุทกัจจตาย สหุติยุทฺธิยํ พลวํ ชาตํ, ตถา
 อมนสิกาเรน วัริยาทึน ปฏุกัจจภาวาวเห
 มนสิกาเรน สหุติยุทฺธิยํ เตหิ สมรสํ
 กโรนุเตน หาเปตพฺพํ. อิมินา นเยน
 เสสินุทฺธิเยสุปี หาปนวิธิ เวทิตพฺโพ.

ในวิกัณฑ์ ๒ นั้น ในวิกัณฑ์แรก ท่านได้
 แสดงวิธีทำสหุติยุทฺธิยํ ให้ลดลงไปไว้แล้ว,
 ส่วนในวิกัณฑ์ที่ ๒ เมื่อพระโยคีมนสิการโดย
 อาการใด สหุติยุทฺธิยํเกิดมีกำลังขึ้น เพราะ
 ความที่อินทริยที่เหลือมีวิริยะเป็นต้น มีกิจอ่อน
 ไป, เธอผู้จะทำสหุติยุทฺธิยํให้มีกิจเท่าเทียม
 กับอินทริยที่เหลือเหล่านั้น ควรทำให้ลดลงไป
 โดยไม่มนสิการโดยอาการนั้น (แต่) โดย
 มนสิการที่นำมาซึ่งความที่อินทริยที่เหลือ มี
 วิริยะเป็นต้นมีกิจแกร่งกล้าเกิด. บัณฑิตพึง
 ทราบวิธีทำให้ลดลงไป แม้ในอินทริยที่เหลือ
 โดยนัยนี้เกิด.

วุกฺกสิทฺถเอรฺวตฺถุติ โส หิ อายสฺมา
 สหุทฺธาธิมุตฺตตตาย กตฺตาธิกาโร สตฺถุ รูปกาย-
 ทสฺสนปฺปสฺสโรโต เอว หุตฺวา วิหรนุโต สตฺถารา
 "กิณฺเต วุกฺกสิ อิมินา ปุตฺติกาเยน ทิฏฺฐเณ.
 โย โข วุกฺกสิ ฌมฺมํ ปสฺสตี, โส มํ
 ปสฺสตี"^๑ติอาทินา โอวทิตฺวา กมฺมฏฺฐาเน

คำว่า เรื่องของพระวุกกสิเถระ
 ความพิสดารมีว่า ท่านผู้มีอายุนั้น ได้เป็นผู้
 สั่งสมบุญญาธิการไว้ เพื่อความเป็นพระอริย-
 บุคคลประเภทสัทธาวิมุต (หลุดพ้นด้วยอำนาจ
 ศรัทธา) ท่านเป็นผู้ชวนชวายเป็นการมองดู
 พระรูปกาย ของพระศาสดาอยู่แต่อย่างเดียว

^๑ ส. ขนฺธ. ๑๗/๑๔๗.

นิโยชิโตปี ตัม อนนุญชชุตโต ปณามิตโต
อตุตทานัม วินิปาเตตุม ปาตฏจานัน^๑ อภิรุหิ. อต
นัม สตุถา ยถานิสินโนว โอภาส วิสชเชนุตโต
อตุตทานัม ทสเสตวา :

แม้พระศาสดาจะทรงโอวาทโดยนัยว่า "ดูกร
วักกलि ประโยชน์อะไรแก่เธอ ด้วยกายเน่า
ที่เธอเห็นอยู่นี้แล้ว. ดูกรวักกलि ผู้ใดแลเห็น
ธรรม, ผู้นั้นเห็นเรา" ดังนี้เป็นต้น แล้วทรง
ให้ประกอบในกรรมฐาน เมื่อเธอไม่ตาม
ประกอบกรรมฐานนั้น ก็ถูกขังไล่ จึงไปขึ้นไป
ยั้งที่เป็นเหวเพื่อจะทำตนให้ตกไป(ในเหว).
ลำดับนั้น พระศาสดาตามประทับนั่งอยู่
นั่นเอง ทรงปล่อยแสงสว่างไปยังพระเถระ
นั้น แสงพระองค์เองให้ปรากฏ : ครั้น
พระกาถาว่า

"ปาโมชชพหุโล ภิกขุ
ปสนุนโน พุทธสาสเน
อธิกจฺเจ ปทํ สนุตํ
สงฺขารูปสมํ สุขนุ"^๒

"ภิกษุผู้มากด้วยความปราโมทย์ เลื่อม-
ใสในพระพุทธศาสนา จะพึงบรรลุท
ที่สงบ อันเป็นที่สงบสังขารเป็นสุข"

กาถํ วตุวา "เอหิ: วกกलि"ติ อาท. โส เตน
อมเตเนว อภิสิตฺโต หฏฺฐจฺจุโร หตุวา
วิปสุสนํ ปฏฺฐเปสิ. สทฺธาย ปน พลวภาวโต

ดังนี้ แล้วรับสั่งว่า "มาเถอะ วักกलि".
พระเถระนั้น พอถูกน้ำคือพระคำรัสอันเป็น
อมตะนั้นโสรจสรงแล้ว ก็เป็นผู้ร่าเริงบันเทิง

^๑ ฉ. ปปาตฏจานัน. ^๒ ขุ. ธ. ๒๕/๖๖.

วิปัสสนาวิถีน โอตริ. ตัง ฌตฺวา ภควา
 อินฺทริยสมตัง ปฏิปาเทนฺโต กมฺมฏฺฐานัง
 โสเชตฺวา อทาสี. โส สตฺถารา ทินฺนเนเยน
 วิปัสสนัง อุตฺตฺกกาเปตฺวา มคฺคปฏิปาฏิยา
 อรหตฺตํ ปาปณิ. เตน วุตฺตํ "วักกิลิตฺเต
เจตฺถ นิตฺสสนนฺ"ติ.

ตั้งวิปัสสนาขึ้น. แต่เพราะศรัทธามีกำลัง
 ท่านจึงไม่หวั่นลงสู่วิปัสสนาวิถีน. พระผู้มีพระ-
 ภาค ครั้นทรงทราบความชื่อนั้นแล้ว เมื่อจะ
 ทรงให้พระเถระปรับอินทรีย์ ให้มีความเท่า-
 เทียมกัน จึงทรงชำระกรรมฐาน ประทาน
 ให้ไป. พระเถระนั้น ครั้นทำวิปัสสนาให้
 ก้าวหน้าไปได้ ตามนัยที่พระศาสดาประทาน
 ให้ ก็ได้บรรลุพระอรหัตต์ไปตามลำดับมรรค.
 เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "กั
เรื่องของพระวักกิลิตฺเต จัดเป็นนิตฺสสนะใน
ความชื่อนั้น" ดังนี้.

อิตรกิจฺจเภทนฺติ อุกฺกุฏานาติกิจฺจวิเสสํ.
ปัสสฺสทฺธาทีติ อาทิ-สทฺเทน สมาธิอุเบกฺขา-
 สมโพชฌณฺคานัง สงฺกโท ทฏฺฐพฺโพ.
หาเปตฺพพฺนฺติ ยถา สทฺธิอินฺทริยสฺส พลวภาโว
 ฌมฺมสภาวปฺจฺจเวกฺขณฺเนน หายติ, เอวํ
 วิริยอินฺทริยสฺส อธิมตฺตตา ปัสสฺสทฺธิอาทิภาวนาย
 หายติ, สมาธิปฺกฺขียตฺตตา ตสฺสา.

คำว่า ประเภทแห่งกิจนอกนี้ ได้แก่กิจ
 ต่าง ๆ กัน มีอุฏฺฐานกิจเป็นต้น. ด้วย
อาทิศัพท์ (ที่แปลว่าเป็นต้น) ในบทว่า
ปัสสฺสทฺธาที (ปัสสฺสทฺธิสัมโพชฌณฺคํเป็นต้น) พึง
 เห็นว่าสงเคราะห์เอาสมาธิสัมโพชฌณฺคํ และ
 อุเบกขาสัมโพชฌณฺคํ. คำว่า ควรทำ
 (วิริยอินฺทริย) ให้ลดลง ความว่า ภาวะที่
 สทฺธิอินฺทริยมีกำลัง ย่อมลดลงไปได้ด้วยการ
 พิจารณาสภาวธรรม ฉนฺได, ภาวะที่วิริยอินฺทริย

คุณวิภา จุลชาติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มีประมาณยิ่ง ย่อมลดลงไปได้ด้วยการเจริญ
โพชฌงค์ มีปัสสัทธิสัมโพชฌงค์เป็นต้น ฉะนั้น,
เพราะปัสสัทธินั้น เป็นฝักฝายแห่งสมาธิ.

ตถา หิ สา สมาธิทฺริยสฺส อธิมตฺตํ
โกสขฺชปาตโต รกฺขณฺตี วัริยาทีภาวนา วัย
วัริยีนทฺริยสฺส อธิมตฺตํ อุทฺทจฺจปาตโต
รกฺขณฺตี เอกํสโต ทาเปตี. เตน วุตฺตํ
"ปัสสัทธิภาวนาย ทาเปตพฺพน"ติ.

จริงอย่างนั้น การเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์
นั้น เมื่อรักษาความมีประมาณยิ่งแห่ง
วัริยีนทรีย์ไว้ จากความตกไปในอุทัจจะ
ก็ชื่อว่าทำให้ลดลงไปได้โดยส่วนเดียว คุจ
เกี่ยวกับการเจริญวัริยีสัมโพชฌงค์เป็นต้น ที่
รักษาความมีประมาณยิ่ง แห่งสมาธิทรีย์ไว้
จากความตกไปในโกสัชชะ ฉะนั้น. เพราะ-
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ควรทำ
วัริยีนทรีย์นั้นให้ลดลงไป ด้วยการเจริญ
ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์เป็นต้น" ดังนี้.

โสณฺทเถรวตฺถุติ^๑ สุขุมาลสฺส โสณฺท-
เถรสฺส วตฺถุ. โส หิ อายสฺมา สตฺถุ สนฺติเก
กมฺมฏฺฐานํ คเหตุวา สีสฺวเน วิทรนฺโต "มม
สรีรํ สุขุมาลํ, น จ สกฺกา สุขฺเขเนว สุขิ

คำว่า เรื่องของพระโสณเถระ คือ
เรื่องของพระโสณเถระผู้สุขุมาลชาติ. ความ
พิสดารมีว่า ท่านผู้มีอายุนั้น เมื่อถือเอา
กรรมฐานในสำนักของพระศาสดา แล้วอยู่ใน

^๑ วิ. มหา. ๕/๕.

อธิคนุตฺ, กายํ กิลเมตฺวาปิ สมณฺธมฺโม สวณฺสีตวันํ คิดว่า "ร่างกายของเราละเอียด
 กาทพฺโพ"ติ จานจกฺกมเมว อธิญฺจาย อ่อน ไม่อาจประสบความสุขได้โดยง่ายเลย,
 ปธานมนุญฺชชฺชโต ปาทตเลสุ โผฏฺเฐสุ เราต้องทำสมณธรรม แม้ว่าต้องทำร่างกาย
 อุกฺกุจฺเจตฺสฺปิ เวหนํ อชฺชฺชูปฺเปกฺขิตฺวา ทพฺพํ วีริยํ ให้ลำบากไป" ตั้งนี้แล้ว ก็ตั้งใจว่าจะยืนและ
 กโรนฺโต อจฺจารทฺตฺวีริยตาย วิเสสํ จงกรมเท่านั้น ตามประกอบความเพียรไป
 นิพฺพตฺเตตฺถึ นาสกฺขิ. แม้เมื่อเกิดเป็นแผลขึ้น ที่ฝ่าเท้าทั้งสองข้าง
 ท่านก็อดกลั้นเวทนา ทำความเพียรได้มั่นคง
 ไม่อาจทำคุณวิเศษให้บังเกิดได้ เพราะ
 ความที่ปรารภความเพียรเกินไป.

สตุถา ตตุถ คนฺตฺวา วิโณวาเทน พระศาสดาเสด็จไป ณ สวณฺสีตวันํ นั้น ทรง
 โอวทิตฺวา วีริยสมตฺตาโยชนวิธึ ทสฺเสนฺโต โอวาทด้วยพระโอวาท อันมีอุปมาด้วยพิณ
 กมฺมญฺจานํ โสเชตฺวา คิชฺชณฺณํ คโต. เถโรปิ ทรงแสดงวิธีประกอบความพอดี แห่งความ
 สตุถารา ทินฺนเนยฺน วีริยสมตฺตํ โยเชนฺโต เพียร ขำระกรรมฐาน(ของพระเถระ) ให้
 วิปัสสนํ อุตฺสฺสุกฺกาเปตฺวา อรทฺเตเต ปตฺติญฺจาสิ. หมจดค แล้วเสด็จไปยังเขาคิชฌณฺณ. แม้
 เตน วุตฺถํ "โสณฺตเถรวตฺถ ทสฺเสตพฺพน"ติ. พระเถระ เมื่อประกอบความพอดีแห่งความ
 เพียร ตามนัยที่พระศาสดาประทาน ก็ทำ
 วิปัสสนาให้ก้าวหน้าไป จนตั้งอยู่ในพระอรหัต
 ติ. เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
 "บัดนี้ควรแสดง เรื่องของพระโสณเถระ"
 ตั้งนี้.

คุณปริณญ์ จงวัฒนา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เสเสสปีติ สติสมาธิปณฺธิทฺริเยสุปี.
เอกสฺสชาติ เอเกกสฺส สามณฺณนิตฺเตโสวายํ
 ทฏฺฐพฺโพ. เอวํ ปณฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ปจฺเจกํ
 อธิมตฺตตาย ปน ทาปนวเสณ สมตํ ทสฺเสตฺวา
 อิทานิ ตตฺถ เยสํ วิเสสโต อสาธารณโต,
 สาธารณโต จ สมตา อิจฺฉิตพฺพา, ตํ ทสฺเสตฺ
 "วิเสสโต ปนา"ติอาที วุตฺตํ. เอตฺถาติ
 เอเตสุ ปณฺจสุ อินฺทฺริเยสุ.

คำว่า ในบรรดาอินทรีย์แท้ที่เหลือ คือ
 แม้ในสตินทรีย์ สมาธิทรีย์ และปัญฺณินทรีย์.
 คำว่า เมื่ออินทรีย์อย่างหนึ่ง ฟังเห็นว่านี่เป็น
 คำแสดงไขโดยทั่ว ๆ ไป สำหรับอินทรีย์
 แต่ละอย่าง. ก็ท่านอาจารย์ครั้นแสดงความ
 เท่าเทียมกัน โดยเกี่ยวกับการทำให้ลดลงไป
 ในเพราะความที่อินทรีย์ ๕ แต่ละอย่างมี
 ประมาณฺยัง อย่างนี้แล้ว บัดนี้ ในบรรดา
 อินทรีย์เหล่านั้น ท่านประสงค์แสดงอินทรีย์ที่มี
 ความเท่าเทียมกันที่พึงปรารถนาได้ โดย
 พิเศษ คือโดยไม่เป็นสาธารณะ และโดยเป็น
 สาธารณะ จึงกล่าวว่า "แต่ว่าโดยพิเศษ"
 ดังนี้เป็นต้น. บทว่า เอตฺถ ได้แก่ในอินทรีย์ ๕
 เหล่านี้.

สมตฺนติ สทฺธาปณฺธานํ อณฺณมณฺณํ
 อุนฺนानธิกาวิ. ตถา สมาธิวิริยานํ. ยถา
 หิ สทฺธาปณฺธานํ วิสุํ วิสุํ อริยธมฺมกฺุทานํ
 กิจฺจโต อณฺณมณฺณานตฺิวตฺตนํ วิเสสโต
 อิจฺฉิตพฺพเมว, ยโต เนสํ สมตฺรตาย อปฺปนา

คำว่า ความเท่าเทียมกัน ได้แก่ความ
 ไม่หย่อนไม่ยิ่งกันและกัน แห่งศรัทธากับปัญญา.
 สมาธิกับวิริยะก็เหมือนกัน. ก็เหมือนอย่างว่า
 ความเป็นไปไม่เกินกันและกัน โดยกิจแห่ง
 ศรัทธากับปัญญา อันต่างก็เป็นธรรมคู่กัน

คุณปริญญ จงวัฒนา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สมุชชติ, เอวี่ สมาริวิริยานัน โกสชชทุ-
 ฐจุกุกิกานัน สมรสตาย สติ อดมมณ-
 ปตุณมณโต สมปยุตตุตมมานัน อนุตทวยปาตา-
 ภาเวน สมมเทว อปนา อิชติ.

บัดนี้พึงปรารถนาโดยพิเศษทีเดียว เพราะ
 ความที่ธรรมทั้ง ๒ นี้ มีฐานะเท่าเทียมกัน
 ก็เป็นเหตุให้อัปนาสำเร็จได้ ฉันทิ, เมื่อ
 สมาริอันเป็นฝักฝ่าย แห่งโกสชชกับวิริยะ
 อันเป็นฝ่ายแห่งอุทัจจะ มีกิจเท่าเทียมกัน
 อัปนาก็ย่อมสำเร็จได้ด้วยดีทีเดียว ฉันทิ
 เหมือนกัน เพราะสัมปยุตธรรมทั้งหลาย ไม่มี
 ความตกไปในส่วนทั้งสอง โดยการกำจุนซึ่ง
 กันและกันไว้.

"พลวสโท หิ" คิอาทิ นิสสนวเสน
 วุตติ. ตสสตุโธ : โย พลวติยา สทฐาย
 สมนนาคโต อวิสหทาโน, โส มุทูปปสนโน
 โหติ, น อเวจูปสนโน. ตถา หิ โส
อวตตุสมิ ปสิทติ เสยฺยถาปิ ติตฺถิสาวกา.
เกราฎีกปุกฺขนติ สาถะยฺยปุกฺขิ ภชติ.

คำว่า "จริงอยู่ บุคคลผู้มีศรัทธามี
กำลัง" เป็นต้น ท่านกล่าวไว้โดยเกี่ยวกับ
 เป็นนิตฺสนะ (ตัวอย่าง). ความหมายของ
 คำนั้น มีว่า : บุคคลใด เป็นผู้ถึงพร้อมด้วย
 ศรัทธาอันมีกำลังมีญาณไม่แก่ล้าวก้า, บุคคล
 นั้น ย่อมเป็นผู้เลื่อมใสสงมกาย, คือไม่ใช่
 เลื่อมใสมั่นคง. จริงอย่างนั้น บุคคลนั้นย่อม
เลื่อมใสในวัตถุที่ไม่สมควร เหมือนอย่างพวก

๑ ฉ. สมุชชชติ.

คุณปริณญ์ จงวัฒนา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอตฺตปิ เอเสว นโย. ตฺทญฺญติ ตํ
 สทฺธาปณฺณาทฺวํ, สฺมาธิวิริยทฺวณฺจ. สมฺ
กาทพฺพนฺติ สมรสํ กาทพฺ.

(สภาวะที่ไม่พึงชานแห่งสมาธิ) แต่เป็นอันนำ
 มาซึ่งวิกเขปะ (สภาวะที่พึงชานแห่ง
 อุตัจจะ) ฉะนั้น. อธิบายว่า ชื่อว่า
โกสัชชะย่อมครอบงำ, คือ พระโยคีไม่บรรลุ
 อปันา เพราะโกสัชชะนั้น. แม้ในคำว่า
อุตัจจะย่อมครอบงำ ก็มีนัยนี้แหละ. คำว่า
อินทรีย์ทั้ง ๒ นั้น ได้แก่ อินทรีย์ทั้ง ๒ คือ
 ศรัทธากับปัญญา, และอินทรีย์ทั้ง ๒ คือสมาธิ
 กับวิริยะนั้น. คำว่า ควรทำให้เท่าเทียมกัน
 คือควรทำให้มีรส (คือกิจรส) เท่าเทียมกัน.

สมาธิกัมมิกสุสาติ สมถกัมมฏฺฐานิกสุส.
เอวฺนติ เอวํ สฺนฺเต, สทฺธาย เตสํ
 พลวภาเว สตีติ อตฺโธ. สทฺทหนฺโตติ "ปรวิ,
 ปรวิ"ติ มนสิกรณฺมตฺเตน กถํ ฌานูปตฺตตีติ
 อจินฺเตตฺวา "อทฺธา สฺมฺมาสมฺพุทฺเธ
 วุตฺตวธิ อธิสฺสตี"ติ สทฺทหนฺโต สทฺธํ
 ชเนนฺโต. โอทฺตปฺเปนฺโตติ อารมฺมณฺ
 อนุปฺวิสิตฺวา วิย อธิมฺจฺจนวเสน
 โอทฺตปฺเปนฺโต ปกฺขหนฺโต.

คำว่า สำหรับพระโยคีผู้เป็นสมาธิ-
กัมมิกะ คือสำหรับพระโยคีผู้เจริญสมถกรรม-
 ฐาน. คำว่า เอว แปลว่าเมื่อเป็นอย่างนี้,
 ความว่า เมื่อศรัทธามีกำลังกว่าอินทรีย์
 เหล่านั้น. คำว่า ผู้เชื่ออยู่ คือผู้ไม่คิดว่าโดย
 สักแต่ทำให้ไว้ในใจว่า "ปรวิ, ปรวิ" ดังนี้
 จะเกิดฉานได้อย่างไรกัน (แต่) เชื่ออยู่ คือ
 ทำศรัทธาให้เกิดอยู่ ว่า "วิธีที่พระสัมมา-
 สมพุทธเจ้าตรัสไว้ จักสำเร็จได้เป็นแน่แท้"
 ดังนี้. คำว่า ปลงใจอยู่ ได้แก่ปลงใจอยู่

พ.ศ.อ.ม.ล. เต็ม-คุณสุรภีร์ สนิทวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คือเล่นไปด้วยอำนาจความน้อมใจไป กุจตาม
อารมณ์เข้าไป ฉะนั้น..

เอกกคตา พลวัติ วฏฺฏติ สมาธิปธานตฺตา
ฉานสฺส. อุภินฺนติ สมาธิปณฺณํ,
สมาธิกมฺมิสฺส สมาธิโน อริมตฺตตฺตาปี
อิจฺฉิตฺตพฺพาคิ อาท "สมตฺตายปี"ติ,
สมภาเวนาปีติ อตฺโถ. อุปฺปนาติ
อิธาทิเปตอฺปฺปนา... ตถาหิ^๑ "โทติเยวา"ติ
สาสงฺกํ วทติ, โลกุตฺตรอฺปฺปนา ปน เตสํ
สมภาเวเนว อิจฺฉิตฺตา. ยถาท "สมถวิปสฺสนํ
ยฺคนทฺธํ ภาเวตี"ติ^๒.

ชื่อว่า เอกกคตาที่มีกำลังยอมใช้ได้ เพราะ
ฉานมีสมาธิเป็นประธาน. คำว่า อินทรีย์
ทั้ง ๒ ได้แก่สมาธิกับปัญญา, แม้ภาวะ
ที่สมาธิมีประมาณยิ่ง ก็พึงปรารถนาได้
สำหรับพระโยคีผู้เป็นสมาธิกัมมิกะ, เพราะ
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "สมตฺตายปี",
ความว่า สมภาเวนาปี (แม้เพราะความที่
อินทรีย์ทั้ง ๒ เท่าเทียมกัน). คำว่า อัปฺปนา
ได้แก่อัปนาที่ประสงค์ในที่นี้. จริงอย่างนั้น
ท่านกล่าวคำอันมีชื่อน่าแคลงใจว่า "โทติเยว"
ยอมมีได้ที่เดียว ดังนี้, ส่วนโลกุตฺรอัปฺปนา
ก็ปรารถนาได้ โดยภาวะที่อินทรีย์เหล่านั้น
เท่าเทียมกันเหมือนกัน. เหมือนอย่างที่ท่าน
พระอานนท์เถระ กล่าวไว้ว่า "ยอมเจริญ
สมณะและวิปัสสนาให้ขนานกัน เป็นคู่" ดังนี้.

^๑ ส. ตถาปี.

^๒ อัง. จตุกุก. ๒๑/๒๑๒,

ขุ. ปฏิ. ๓๑/๔๔๐-๔๔๕.

ยทิ วิเสสโต สหุชาปณณานัน, สมาธิ-
 วิริยานณจ สมตา อิจจिता, กถิ สตีติ อาท
 "สตี ปน สหุพตถ พลวตี ฎฎฎตี"ติ.
 สหุพตถาติ ลีนุทธจจกขุเชสุ ปณจสุ
 อินทรีเยสุ. อุทธจจกขุชเยกเทเส^๑
 กณนุโต "สหุชาวิริยปณณานน"ติ อาท.
 ฆณณตา ปตี จ กเหตุพพา ลียา.

ท่านอาจารย์ทำให้ในใจว่า ถ้าหากว่า
 โดยพิเศษ ปรรณากความเท่าเทียมกันแห่ง
 สรัทธากับปัญญา, และแห่งสมาธิกับวิริยะได้
 ไซ้, สติเป็นอย่างไรแล้ว ดังนี้ แล้วจึง
 กล่าวว่า "ส่วนสติที่มีกำลังย่อมควรในอินทรีย์
ทั้งปวง" ดังนี้. บทว่า สหุพตถ ได้แก่ใน
 อินทรีย์ ๕ (น่าจะอินทรีย์ ๔) อันเป็น
 ฝ่ายแห่งความทอดอย และความฟุ้งซ่าน.
 ท่านอาจารย์ เมื่อจะถือเอาส่วนหนึ่งแห่ง
 อินทรีย์ อันเป็นฝ่ายแห่งความฟุ้งซ่าน จึง
 กล่าวว่า "(เพราะอำนาจ)แห่งสรัทธา
วิริยะ และปัญญา" ดังนี้. ถ้าจะถือเอาความ
 โดยอีกประการหนึ่ง ก็จะเป็นอันต้องถือเอา
 ปตีด้วย (ว่าเป็นฝ่ายแห่งความฟุ้งซ่าน).

ตถา ทิ "โกสชชกขเณ สมาธินา" อิจจเว
 วุตติ, น "ปสสุทธิสมาธิอุเปกขาทิ"ติ.
 สสา สตี. สหุเพสุ ราชกมเมสุ นียุตโต

เพราะว่า ท่านถือเอาส่วนหนึ่งแห่งอินทรีย์
 อันเป็นฝ่ายแห่งโกสชชะ กล่าวไว้อย่าง-
 นั้นเหมือนกันว่า "เพราะสมาธิอันเป็น

^๑ ฉ. อุทธจจกขุชเย.

สหพกัมมิโก. เตน การณ สหพตถ
อิจฺจิตฺตพฺพกุเณ. อาท อฏฺฐกถาย.

ฝักฝ่ายแห่งโกสัชชะ" ดังนี้, มิได้กล่าวว่า
"เพราะปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา" ดังนี้.
บทว่า สา ได้แก่สติ. อมาตย์ ผู้ประกอบใน
การงานทั้งปวงของพระราชา ชื่อว่าสหพ-
กัมมิกะ (ผู้สามารถในการงานทั้งปวง).
เพราะเหตุนั้น คือ เพราะอรรถว่า ควร
ปรารณาในอินทรีย์ทั้งปวง. พระอรรถกถา-
จารย์จึงกล่าวไว้ในอรรถกถา.

สหพตถ นียุตฺตา สหพตฺติกา, สหฺพเพ
วา ลีนุทฺตจฺจปฺกฺขิเณ โปชฺฌงฺกคฺคทเณ
อตุเถตฺตพฺพา สหฺพตฺติยา, สหฺพตฺติยา
สหพตฺติกา. จิตฺตฺนติ กุสลจิตฺตํ. ตสฺส ทิ
สติ ปฏฺิสรณํ ปรายณํ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา
อนธิกตสฺส อธิกมาย. เตนาท "อารกฺข-
ปจฺจปฺภุจฺจนา"ติอาทิ.

สติ ที่ประกอบในอินทรีย์ทั้งปวง ชื่อว่า
สหพตฺติกา, หรือว่า สติที่อินทรีย์อันเป็น
ฝักฝ่ายแห่งความห่อถอย และความฟุ้งซ่าน
ทั้งปวง พึงต้องการ โดยการถือเอาเป็น
โพชฌงค์ ชื่อว่า สหฺพตฺติยา, สหฺพตฺติยา
นั่นเอง เป็น สหพตฺติกา. คำว่า จิต ได้แก่
กุศลจิต. จริงอยู่ กุศลจิตนั้น ชื่อว่า มีสติเป็น
เครื่องป้องกัน คือเป็นที่ไปเบื้องหน้า เพื่อ
การถึงคุณวิเศษที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุคุณวิเศษ
ที่ยังไม่บรรลุ. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าว
ว่า "สติมีการรักษาไว้ได้เป็นผลปรากฏ"
ดังนี้ เป็นต้น.

คุณเพา ศรียาภัย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๖๓. จิตเตกคกตานิมิตตสฺสชาติ จิตเต-
กคกตาย นิมิตตสฺส, จิตเตกคกตาสงฺขาทสฺส
จ นิมิตตสฺส. จิตตสฺส หิ สมมาทิกการ
สลลฺกฺเขตฺวา สมณนิมิตฺตํ รกฺขณฺโตะเยว
กสิณนิมิตฺตํ รกฺขติ. ตสฺมา ปจฺวีกสิณาทิกสฺสชาติ
อาทิสฺสเทเน น เกวลํ ปฏิกากนนิมิตตสฺสเสว,
อถ โข สมณนิมิตตสฺสํปิ กถณฺ ทฏฺฐพฺพ.
ตฺนฺติ รกฺขณฺโกสลลฺ. อถ อปฺปนาโกสลลฺกถาย
"นิมิตตโกสลลนฺ"ติ อธิปฺเปตฺ, กรณฺทาวนา-
โกสลลนํ ปเกว สิทฺตฺตฺตาทิ อธิปฺปาโย.

๖๔. อติสิณวิริยตาที่หิ อาทิสฺสเทเน
ปโมทนสฺสเวชนฺวิปริยาเย สงฺกฺคฺคฺทาทิ. ลีนฺนฺติ

ก. ...สฺสเวชนฺวิปริยาเย.

๖๓. บทว่า จิตเตกคกตานิมิตตสฺส
แปลว่า นิมิตแห่งจิตเตกคกตา (นิมิตแห่งความ
ที่จิตมีอารมณ์เดียว) ก็ได้, แปลว่า นิมิตที่
เรียกว่าจิตเตกคกตาก็ได้. จริงอยู่ พระโยคี
เมื่อกำหนดอาการที่ตั้งมั่นเสมอแห่งจิต รักษา
สมณนิมิตอยู่นั้นเทียว ชื่อว่ารักษากสิณนิมิตไว้.
เพราะฉะนั้น ด้วย อาทิสฺส (ที่แปลว่าเป็นต้น)
ในบทว่า ปจฺวีกสิณาทิกสฺส (มีปฐวีกสิณ
เป็นต้น) ไม่พึงเห็นว่าถือเอาเฉพาะปฏิกาก-
นิมิตแต่อย่างเดียวก่อน, แต่ที่ว่าถือเอา
สมณนิมิตด้วย. บทว่า ตํ ได้แก่ความฉลาดใน
การรักษา. ในที่นี้ คือในถาว่าด้วยอปฺปนา-
โกสล ท่านประสงค์เอาว่าเป็น "ความฉลาด
ในนิมิต", อธิบายว่า เพราะความฉลาด
ในการกระทำนิมิต และความฉลาดในการ
เจริญนิมิต สำเร็จไปก่อนแล้วทีเดียว.

๖๔. ด้วย อาทิสฺส (ที่แปลว่า
เป็นต้น) ในบทว่า อติสิณวิริยตาที่หิ (เพราะ

คุณประหยด คั้นสมบัติ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงฺกฺจิตฺ โภสชฺชปกฺขปฺติตฺ. จิตฺตฺนฺติ ภาวนา-
 จิตฺตฺ. ธมฺมวិจยสมฺโพชฌงฺกาทโย ภาเวตฺตี
 เอกฺตฺ "ตโย"ติ ปทํ อานฺเตวฺวา สมฺพฺนุชิตฺพฺทํ.
 ยถา ปน เต ภาเวตฺตฺพฺพา, ตํ สยเมว
 วกฺชติ.

เหตุมีความเพียรย่อหย่อนเกินไป (เป็นต้น)
 สงเคราะห์เอาเหตุตรงข้าม กับเหตุที่ทำให้
 บั่นเทิง . และที่^๕ทำให้สลัดใจทั้งหลายเข้าไว้.
 บทว่า ลีนํ (ที่อดอย) ก็เหนือหน้าย ใต้แก
 ตกไปในฝ่ายโกสัชชะ. คำว่า จิต ใต้แก
 ภาวนาจิต. ในบทว่า ธมฺมวិจยสมฺโพช-
ฌงฺกาทโย ภาเวตฺตี นี้ ควรนำบทว่า "ตโย"
 เข้ามาเชื่อมไว้ (คือแปลว่า เจริญโพชฌงค์
 ๓ มีธมฺมวិจยสมฺโพชฌงค์เป็นต้น). ก็ท่าน
 อาจารย์จักกล่าวอาการ ที่ควรเจริญโพชฌงค์
 เหล่านั้น เสียเองทีเดียว.

ปริตฺตฺนฺติ อปฺปกํ. อุชฺชาเลตฺตกาโม
 ปทํเปตฺตกาโม. อุทฺทวาทํ ทฺทฺเหยยฺยาคิ
 อุทฺทมิสฺสํ วาทํ อุปเนยฺย. อกาโล
 นกาโล, อยุตฺตกาโล วา. สติอาทิมฺม-
 สามกฺกิสฺสงฺขาตฺยา โภธฺยา พุชฺฌติ เอตฺยาตฺติ
 กตฺวา, ตํสมฺกฺกิโน วา พุชฺฌตฺตี โภธฺโน
 โยกิโน องฺคนฺติ โพชฌงฺโก, ปสฺสุโจ,
สุนฺทโร วา โพชฌงฺโก สมฺโพชฌงฺโก.

บทว่า ปริตฺตํ แปลว่า เล็ก. คำว่า
เป็นผู้ใคร่จะทำให้ลูกโพล่งขึ้น ก็เป็นผู้ใคร่
 จะทำให้สว่างขึ้น. คำว่า ฟังให้ลมเจือน้ำ
 ก็ฟังพดลมที่เจือด้วยน้ำเข้าไป. บทว่า
อกาโล แปลว่า ไม่ใช่เวลา, หรือแปลว่า
 เวลาที่ไม่สมควร. ชื่อว่าโพชฌงค์ เพราะ
 อรรถว่าเป็นองค์แห่งโพธิ กล่าวคือธรรม
 สามัคคีมีสติเป็นต้น ทำความหมายว่า เป็น

คุณประหยศ ต้นสมบัติ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เหตุตรัสรู้, อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าโพชฌงค์ เพราะอรรถว่า เป็นองค์แห่งพระโยคี ผู้พร้อมเพรียงด้วยธรรมสามัคคีมีสติเป็นต้นนั้น ซึ่งเป็นผู้ชื่อว่าโพธิ เพราะอรรถว่าตรัสรู้ โพชฌงค์ที่ประเสริฐ หรือว่าคิงาม ชื่อว่า สัมโพชฌงค์.

กายจิตตทรรถูปสมลกฺขณา ปัสสฺสทฺธิเยว สัมโพชฌงฺโก ปัสสฺสทฺธิสัมโพชฌงฺโก, ทสฺส ปัสสฺสทฺธิสัมโพชฌงฺกสฺส. สมาธิสัมโพชฌงฺกา- ทีสุปี เอเสว นโย. อัย ปน วิเสโส : สมาธิสฺส ตาว ปทตฺถลกฺขณานิ เหฏฺฐา อาคตาเนว.

สัมโพชฌงค์ คือ ปัสสฺสทฺธิอันมีความเข้าไป สงบวกความกระสับกระส่ายแห่งกายและจิตเป็น ลักษณะนั่นเอง ชื่อว่า ปัสสฺสทฺธิสัมโพชฌงฺก, ได้แก่ (ไม่ใช่เวลาสำหรับการเจริญ) ปัสสฺสทฺธิสัมโพชฌงฺก นั้น. แม้ใน สมาธิ- สัมโพชฌงฺกเป็นต้น ก็มีมันนั้นแหละ. ส่วนต่อไป นี้เป็นข้อที่แปลกไป : ก่อนอื่นอรรถแห่งบท และลักษณะแห่งสมาธิ มาในทันทีแล้ว เทียว.

อุปฺปตฺติโตว อิกฺขตฺตี อฺเปกฺขา. สา ปนายิ อตฺถโต ตตฺตรมมฺคตฺตฺเต เปกฺกขา อิธ โพชฌงฺกฺ เปกฺกขาตฺตี^๑ เวทิตฺตฺพา.

ชื่อว่า อุเบกขา เพราะอรรถว่าเห็นตาม ที่อุปบัติ. ก็ อุเบกขานัน โดยสภาวะ ได้แก่ ตัดตรมมฺคตฺตฺเต เปกฺกขานันเอง พึงทราบว่า

๑ ฉ. อธิ-สทฺโท น ทิสฺสติ.

คุณประหยศ คั้นสมบัติ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทุสมุฏฐาปณฺติ สมุฏฐาเปตุํ อุปาเหตุํ
 อสกุญฺเณยฺมํ. ฐมฺมานํ, ฐมฺเมสุ วา วิจโย
 ฐมฺมวิจโย, ปณฺณาติ อตุโถ. วีรสฺส ภาโว,
 กมฺมํ วา, วิธินา วา อีเรตพฺพิ
 ปวตฺเตตพฺพนฺติ วิริยํ อสุสาโห. ปีนฺติ กายํ,
 จิตฺตญฺจ สนฺตปฺเปตฺติ ปฺติ.

ชื่อว่าโพชฌังคฺเบกขา ในที่นี้. คำว่า เป็น
ธรรมชาติที่ภิกษุพึงทำให้ตั้งขึ้นได้ยาก คือ
 ภิกษุไม่อาจทำให้ตั้งขึ้น คือทำให้เกิดขึ้นได้.
 การวิจัยซึ่งธรรมทั้งหลาย, หรือในธรรม
 ทั้งหลาย ชื่อว่าธมฺมวิจยะ, ความว่า ได้แก่
 ปัญญา. ภาวะหรือการกระทำของคนกล้า
 ชื่อว่าวิริยะ, อีกอย่างหนึ่งชื่อว่าวิริยะ
 เพราะอรรถว่า อันบุคคลพึงทำให้ไปคือให้
 เป็นไป โดยวิธี ได้แก่ความอุตสาหะ. ชื่อว่า
ปฺติ เพราะอรรถว่าอิมฺเอบ คือทำกายและ
 จิตให้อิมฺเอบพร้อม.

ยํ ยํ สกํ ยถาสกํ, อตุตโน อตุตโนติ
 อตุโถ. อาหารวเสนาติ ปจฺจยวเสน.
ภวานาติ อุปฺปาทนา, วพฺพนา จ.
กุสลากุสลาติ โกสลลฺลสมฺมุตฺตญฺเจเน กุสลา,
 ตปฺปปฏิปกฺชโต อกุสลา. เย อกุสลา, เต
 สาวชฺชา. เย กุสลา, เต อนวชฺชา.

ของตนใด ๆ ชื่อว่า ยถาสกํ, ความ
 เท่ากับ อตุตโน อตุตโน (ของตน ของตน).
 คำว่า โดยเกี่ยวกับอาหาร คือโดยเกี่ยวกับ
 ปัจจัย. คำว่า การเจริญ ได้แก่การทำให้
 เกิดขึ้น, และการเจริญ. คำว่า ที่เป็นกุศล
และอกุศล ความว่า ชื่อว่าเป็นกุศลก็เพราะ

๑ ฉ. ทุสมุฏฐาปณฺติ.

๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐

อรรถว่าเกิดแต่ความฉลาด, ชื่อว่าเป็นอกุศล เพราะเป็นปฏิปักษ์ต่ออกุศลนั้น. ธรรมเหล่าใด เป็นอกุศล, ธรรมเหล่านั้น ชื่อว่ามีโทษ. ธรรมเหล่าใดเป็นกุศล ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า ไม่มีโทษ.

อกุสลา หีนา, อิตเร ปณิตา. กุสลาปิ วา หีนเหิ ฉนุทาหิหิ อารทุธา หีนา, อิตเร ปณิตา. กณฺหาติ กภาพกา จิตฺตสฺส อปภสฺสร-
ภาวกรณา, สกุกาติ โอทาทา จิตฺตสฺส
ปภสฺสรภาวกรณา. กณฺหาภิชาติเหตุโต วา
กณฺหา, สกุกาภิชาติเหตุโต สกุกา. เต
เอว สปปฎีกาคา.

อกุศล ชื่อว่า เลว, นอกนั้นชื่อว่า ประณีต.
อีกอย่างหนึ่ง ธรรมทั้งหลายแม้เป็นกุศล ที่
บุคคลปรารถนาค้นหะเป็นคั้นที่เลว ชื่อว่า
เลว, นอกนั้นชื่อว่า ประณีต. บทว่า กณฺ
แปลว่า คำ ได้แก่กระทำ ความไม่
ผ่องใสแก่จิต, บทว่า สกุกา แปลว่าชาว
ได้แก่กระทำความผ่องใสแก่จิต. อีกอย่าง
หนึ่ง ชื่อว่า คำ เพราะเป็นเหตุเกิดเฉพาะ
แห่งบาป, ชื่อว่า ชาว เพราะเป็นเหตุเกิด
เฉพาะแห่งบุญ. ธรรมเหล่านั้นนั้นแหละ
ชื่อว่ามีส่วนเปรียบ.

กณฺหา วา^๑ อุษุวิปจฺจนิกตาย สกุเกหิ
สปปฎีกาคา. ตถา สกุกาปิ อิตเรหิ. อถวา
กับธรรมชาว โดยความเป็นข้าศึกตรง.

^๑ ฉ . หิ .

กณฺหา จ สุกฺกา จ สบฺปฏิภาคา จ อย่างนั้นเหมือนกัน แม้ธรรมชาติ ก็ชื่อว่า กณฺหฺสูกฺกสบฺปฏิภาคา. สุขา หิ เวทนา มีส่วนเปรียบกับธรรมนอกนี้. อีกนัยหนึ่ง ทุกฺขาย เวทนาย สบฺปฏิภาคา, ทุกฺขา จ ธรรมคำด้วย ธรรมชาด้วย ธรรมที่มีส่วน เวทนา สุขาย สบฺปฏิภาคาติ. เปรียบกันได้ด้วย ชื่อว่า กณฺหฺสูกฺกสบฺปฏิภาคา. จริงอยู่ สุขเวทนา ชื่อว่ามีส่วนเปรียบกันได้ กับทุกขเวทนา, และทุกขเวทนา ก็ชื่อว่า มีส่วนเปรียบกันได้กับสุขเวทนา แล.

อนฺปนฺนสฺสาติ อนิพฺพตฺตสฺส. อุปฺปาทายาติ คำว่า ที่ยังไม่เกิดขึ้น ได้แก่ที่ยังไม่บังเกิด. อุปฺปาทนฺตถาย. อุปฺปนฺนสฺสาติ นิพฺพตฺตสฺส. คำว่า เพื่อความเกิดขึ้น คือเพื่อ ภยฺโยภาวายาติ ปุณฺปนฺน^๑ ภาวาย. ประโยชน์แก่การทำให้เกิดขึ้น. คำว่า ที่ เวปฺลลยาติ วิปภาวาย^๒ ภาวานายาติ เกิดขึ้นแล้ว คือที่บังเกิดแล้ว. คำว่า เพื่อ ความยิ่ง ๆ ขึ้นไป คือเพื่อความ(เกิดขึ้นได้) บ่อย ๆ. บทว่า เวปฺลลยาติ แปลว่าเพื่อความ ไพบูลย์. บทว่า ภาวานาย แปลว่าเพื่อความ เจริญ. คำว่า เพื่อความบริบูรณ์ คือเพื่อ ประโยชน์แก่การทำให้เต็มเปี่ยม.

^๑ จ. ปุณฺปนฺนภาวาย.

^๒ วิปฺลภาวายาติ มณฺเฑ.

คุณศรีสอวงศ์ พาชีรคัน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

ตตฤาติ "อตุถิ ภิกขเว"ติอาทีนา
 ทสฺสึทปาเจ. สภาวสามณณลกฺขณปฏิเวธ-
วเสนาติ เอกชฺฉํ กตฺวา กทเณ อนวชฺชสุช-
 วิปากาทิกสฺส วิสฺสุ วิสฺสุ ปน ผุสฺสนาทิกสฺส
 สภาวลกฺขณสฺส, อนิจฺจาติกสฺส สามณณ-
 ลกฺขณสฺส จ ปฏิวิชฺฌนวเสน. ปวตฺต-
มนสิกาโรติ กุสลาทีนํ ตํตฺสภาวลกฺขณาติกสฺส
 ยถาวโต อวพฺพชฺฌนวเสน อุกฺกปฺนชวณ-
 จิตฺตฺปปาโท.

บทว่า ตตฤ (ในพระบาลีนั้น) คือใน
 ปาฐะที่ทรงแสดงไว้ ด้วยคำว่า "อตุถิ
 ภิกขเว" เป็นต้น. คำว่า โดยเกี่ยวกับการ
แห่งตลอดสภาวลักษณะและสามัญลักษณะ คือ
 โดยเกี่ยวกับการแห่งตลอดสภาวลักษณะ มี
 ลักษณะที่หาโทษมิได้และมีวิบากเป็นสุข (แห่ง
 กุศล) เป็นต้น ในเมื่อมีการถือเอารวมเป็น
 ส่วนเดียวกัน ส่วนในเมื่อมีการถือเอาแยก
 เป็นแต่ละอย่าง ก็ได้แก่โดยเกี่ยวกับการ
 แห่งตลอดสภาวลักษณะ มีลักษณะที่กระทบ
 (แห่งผัสสะ) เป็นต้น, และโดยเกี่ยวกับการ
 แห่งตลอดสามัญลักษณะ มีลักษณะที่ไม่เที่ยง
 เป็นต้น. คำว่า มนสิการที่เป็นไป ได้แก่
 ชวณจิตฺตฺปบาทที่เกิดขึ้น โดยเกี่ยวกับความ
 หยั่งรู้ตามความเป็นจริง ซึ่งลักษณะมีสภาว-
 ลักษณะเป็นต้นนั้น ๆ แห่งกุศลธรรม เป็นต้น.

โส ทิ อวิปริตฺตมนสิการตาย "โยนิโส-
มนสิกาโร"ติ วุตฺโต. ตทา โภกตาย
 อวชฺชชนาปี ตคฺคตีกาว. รูปนลกฺขณาติกมฺปิ
 อิตฺ สามณณลกฺขณเณว สงฺกหิตฺตฺนติ ทฏฺฐพฺพ.

จริงอยู่ ชวณจิตฺตฺปบาทนั้น ท่านเรียกว่า
 "โยนิโสมนสิการ" เพราะเป็นความทำให้
 ในใจไม่วิปริต. แม้อาวชชนะก็มีคติ เป็น
 โยนิโสมนสิการนั้นนั่นแหละ เพราะภาวะที่

คุณศรีสอองคฺ พาชีวคฺ
 สร้างคณฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กุสลกิริยาย อาทิตารมภูวเสน ปวตฺตวิริย
ธิติสภาวตาย "ธาคู"ติ วุตฺตุนฺติ อาท
"อารมภูธาคูติ ปจฺมวิริย วจฺจติ"ติ.

กำลังในเวลานั้น. แม้ลักษณะมีลักษณะที่
ย่อยยับ(แห่งรูป) เป็นต้น บัดนี้พึงเห็นว่า
ในนี้ ท่านสงเคราะห์เข้าด้วยสามัญลักษณะ
นั่นเอง. ความเพียรที่เป็นไปโดยเกี่ยวกับการ
การปรารภแต่ต้น ซึ่งการกระทำกุศล ท่าน
เรียกว่า "ธาคู" เพราะความที่มีการทรงไว้
เป็นสภาวะ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
"ความเพียรเริ่มแรก ตรัสเรียกว่า อารม-
ธาคู" ดังนี้.

ลทฺธาเสวนํ วิริยํ พลฺปตฺตํ หุตฺวา
ปฏิบัติ วิธมตีติ อาท "โกสขชโต
นิกฺขนตตฺตา ตโต พลวตฺรณ"ติ. อธิมตฺตาคี-
มตฺตตฺรณํ ปฏิปกฺขธมฺมานํ วิธมนสมตฺถิ
ปฏฺฐุทฺธาภิภาวปฺตฺตํ โหตีติ วุตฺติ "ปรํ ปรํ
จฺานํ อกกมนโต ตโต พลวตฺรณ"ติ. ติฏฺฐติ
ปวตฺตติ เอตฺถาติ จานินยา, ปิติสฺมโพชฺฌกฺลสฺส
จानินยา ปิติสฺมโพชฺฌกฺกฺจฺานินยา.

ความเพียรที่ได้ความเสพคุ้น เป็นธรรมชาติ
ถึงกำลัง ย่อมย้ายธรรมอันเป็นปฏิปักษ์
ได้ เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง
กล่าวว่า "ความเพียรที่มีกำลังยิ่งกว่า
อารมภูธาคูนั้น ตรัสเรียกว่า นิกมธาคู
เพราะก้าวออกไป จากความเกียจคร้านได้"
ดังนี้. ความเพียรที่สามารถย้ายธรรมอันเป็น
ปฏิปักษ์ทั้งหลาย ซึ่งมีประมาณยิ่ง และมี
ประมาณยิ่ง ๆ ขึ้นไป ย่อมเป็นธรรมชาติที่ถึง
ความแกร่งกล้า และแกร่งกล้ายิ่งขึ้นไป
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "ความเพียร

คุณศรีสอวงศ์ พาศีร์ตน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ที่มีกำลังยิ่งกว่าแม้นิกมธาคุนั้น ตรัสเรียกว่า
ปรักมธาค เพราะเทียบอย่างลงสู่ฐานะถักไป
ถักไปได้" ดังนี้. ธรรมทั้งหลาย ชื่อว่า
 ฐานิยา เพราะอรรถว่าเป็นที่ตั้ง คือเป็นที่
 เป็นไป, ที่ตั้ง (หรือที่เป็นไป) แห่งปิตี-
 สัมโพชฌงค์ ชื่อว่าปิตีสัมโพชฌงค์ฐานิยา.

ชาติพุโพ วา ฐานิโย, ปิตีสัมโพชฌงค์
 ฐานิโย เอเตสุติ ปิตีสัมโพชฌงค์ฐานิยา,
 อปราปรี "ปวตุตมานา"^๑ ปิตีสัมโพชฌงค์-
 สมฺปยุตฺตา ธมฺมา. ยสฺมา ปน เตสุ ปิตีเยว
 ปิตีสัมโพชฌงค์สุส วิเสสการณํ, ตสฺมา วุตฺตํ
"ปิตียาเอเวถํ นามน"ติ. อุปปาทก-
มนสิกาโรติ ยถา มนสิกาโรโต อุนฺนฺปนฺโน
 ปิตีสัมโพชฌงค์ อุปปชฺชติ, อุนฺนฺปนฺโน จ
 ปวตุตฺติ,^๒ ตถา ปวตุตฺตมนสิกาโร.

อีกอย่างหนึ่ง ธรรมที่ควรตั้งไว้ ชื่อว่า
 ฐานิโย, ปิตีสัมโพชฌงค์ เป็นธรรมที่ควร
 ตั้งไว้ในธรรมเหล่านั้น เพราะเหตุนี้ ธรรม
 เหล่านี้จึงชื่อว่า ปิตีสัมโพชฌงค์ฐานิยา,
 ได้แก่ธรรมทั้งหลายที่สัมปยุตกับปิตีสัมโพชฌงค์
 ที่กำลังเป็นไปสืบต่อ. แต่เพราะเหตุที่ใน
 บรรดาธรรมเหล่านั้น ปิตินั้นแหละ เป็นเหตุ
 พิเศษแห่งปิตีสัมโพชฌงค์, เพราะฉะนั้น ท่าน
 จึงกล่าววว่า "คำว่า ธรรมทั้งหลาย ฯลฯ
ปิตีสัมโพชฌงค์ นี้ ก็เป็นชื่อของปิตินั้นเอง"
 ดังนี้. คำว่า มนสิกาโรติ(ปิตีแม้นั้น) ให้

^๑ ฉ. วตุตมานา.

^๒ ฉ. วตุตติ.

เกิดขึ้น ได้แก่มนสิการที่เป็นไปแก่พระโยคี
ผู้มนสิการอยู่ โดยประการที่ปีติสัมโพชฌงค์
ซึ่งยังไม่เกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้น, และที่เกิดขึ้น
แล้วย่อมเจริญ.

ปริพฺจุจกตาติ ปริโยคาเหตุวา
ปุจฺจกาโว. ปณฺปิ ทิ นิกายเย อุกฺกเหตุวา
อาจริเย ปยิริปาสิทฺวา^๑ ตสฺส ตสฺส อตฺถิ
ปริพฺจุจฺนตสฺส, เต วา สท อฏฺฐกถาย
ปริโยคาเหตุวา ยิ ยิ ตตฺถ คณฺฐิฏฺฐานํ, ตํ
ตํ "อิทํ ฆนฺเต กถํ, อิมสฺส โโก อตฺถโถ"ติ
ปุจฺจฺนตสฺส ฐมฺมวิจยสมฺโพชฌงฺโก อุมฺบชฺชตฺติ.

คำว่า ความเป็นผู้สอบถาม ได้แก่
ความเป็นผู้สอบสวนแล้วถาม. จริงอยู่ เมื่อ
พระโยคีนั่งใกล้อาจารย์เรียนนิกายทั้ง ๕ แล้ว
ได้ถามอรรถแห่งคํานั้น ๆ, หรือว่าสอบสวน
นิกายเหล่านั้น พร้อมทั้งอรรถกถาแล้ว ฐานะ
ที่เป็นเงื่อนงำใด ๆ ในนิกายนั้น, ถามถึง
ฐานะที่เป็นเงื่อนงำนั้น ๆ ว่า "ท่านผู้เจริญ
ข้อนี้เป็นอย่างไร, อะไรเป็นความหมาย
ของคํานี้" ดังนี้ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ย่อม
เกิดขึ้นแล.

วตฺถุวิสทกิริยา อินทริยสมตฺตปฏิปาทนา
สงฺเขปโต, วิตุถารโต จ ปกาสิตา เอว.
ตตฺถ ปน สมาริสํวตฺตนิยภาเวน อากตา, อิธ

การทำวัตถุให้มีความสละสลวย การปรับ
อินทริย์ให้มีความเท่าเทียมกัน ท่านได้
ประกาศไว้ทั้งโดยสังเขป, ทั้งโดยพิสดาร

^๑ ฉ. ปรียุปาสิทฺวา.

ปณาส้วตุนียภาเวน. ยทกเคน ทิ สมิติ-
ส้วตุนีกา, ตทกเคน ปณาส้วตุนีกา
สมิติสส ณาณปจฺจุปฏฺจานโต. "สมิติต
ยถาภูตํ ปชานาติ"๑ ทิ วุตฺตํ.

แล้วเที่ยว. แต่ว่า ในที่นั้น มาแล้วโดยความ
เป็นกิจ ที่ควรทำให้เป็นไปพร้อมเพื่อสมิตี,
ในที่นี้ มาแล้ว โดยความเป็นกิจที่ควรทำให้
เป็นไปพร้อมเพื่อปัญญา. จริงอยู่ การทำวัตถุ
ให้มีความสละสลวย และการปรับอินทรีย์ให้มี
ความเท่าเทียมกัน มีความเป็นไปพร้อมเพื่อ
สมิตีได้ เพราะเหตุใด ก็มีความเป็นไป
พร้อมเพื่อปัญญาได้ เพราะเหตุนั้น, เพราะ
สมิตีมีญาณเป็นผลปรากฏ. สมจริงดังที่ตรัส
ไว้ว่า "สมิติต ยถาภูตํ ปชานาติ" ภิกษุผู้มี
จิตตั้งมั่นเสมอ ย่อมรู้ชัดได้ตามความเป็นจริง
ดังนี้.

ทปฺปณฺณปฺกฺคฺลปรีวชชฺชา นาม ทปฺปณฺณานิ
มนุทฺทฺธิณิ ภตฺตนิภูชิตฺตกากรมฺสนิภูชิตฺต-
สุนชสทิสานิ โมมฺหปฺกฺคฺลานิ ทูโรโต
ปริจฺจชฺชา. ปณฺณวนฺตปฺกฺคฺลเสวนา นาม
ปณฺณาย กตาริการานิ สจฺจปฏฺิจฺจสมุปฺปาทาทีสุ

ชื่อว่า การงดเว้นบุคคลผู้ทราหมปัญญา ได้แก่
การละเสียให้ไกลซึ่งบุคคลผู้ลุ่มหลง ทราหม-
ปัญญา คือมีความรู้อ่อน เหมือนกาที่ตก
ไปในน้ำ หรือสุนัขที่ตกไปในเนื้อ. ชื่อว่า
การเสพบุคคลผู้มีปัญญา ได้แก่ การเข้าไปหา

๑ ส. สหายตน. ๑๘/๔๔-๑๐๐,
ส. มหา. ๑๔/๕๒๐.

คุณพระธาน-คุณสมาลี-คุณธนะ-คุณวุฒิชัย-คุณสุทธินาท-คุณวรวุฒิ ดวงรัตน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กุสลานํ อริยานํ, วิปัสสนากัมมิกานํ วา ตามกาลอันควรซึ่งพระอริยเจ้าทั้งหลาย ผู้ได้
 มหาปณฺณานํ กาเลน กาลํ อุปลงฺกมฺนํ. สร้างบุญญาธิการไว้ในปัญญา ฉลาดในธรรม
 มีสัจจะและปฏิจสมุบาทเป็นต้น, หรือท่านที่
 ประกอบการงานในวิปัสสนา ซึ่งเป็นผู้มีปัญญา
 มากทั้งหลาย.

กมฺภีรณาณจริยปจฺจเวกฺขณาติ กมฺภีรณาณเหติ คำว่า การพิจารณาธรรมที่ญาณอันลึกซึ้งฟัง
จริตพฺพานํ ขนฺธายตนธาทาถีนํ, สจฺจ- เที่ยวไป ก็คือการพิจารณาธรรมทั้งหลาย
ปจฺจยาการาถิทูปานํ วา สุญฺญา- ที่ญาณอันลึกซึ้งฟังเที่ยวไป, อันได้แก่ธรรม
ปฏิสํยุตฺตานํ สุตฺตุนฺตานํ ปจฺจเวกฺขณา. ทั้งหลายมีชั้น อายตนะ ธาตุ เป็นต้น,
ตทธิมุตฺตคทาติ ปณฺณาธิมุตฺตคทา, ปณฺณาย หรือได้แก่พระสูตรที่แสดงสัจจะและปัจจัยการ
นินฺนโปณฺพการคทาติ อตุโถ. เป็นต้น เกี่ยวข้อกับสุญญา. คำว่า ความ
น้อมใจไปในธรรมวิจยะนั้น ได้แก่ ความ
น้อมใจไปในปัญญา, ความว่า ความลาดไป
โอนไป เงื่อมไป ในปัญญา.

อปายาที่ติ อาทิ-สทฺเทน ชาติอาทิ ด้วย อาทิศัพท์ (ที่แปลว่า เป็นต้น)
อตีเต วฏฺฐมูลกํ ทุกฺขํ, อนาคเต วฏฺฐมูลกํ ในคำว่า อปายาที่ (ภยามือบายเป็นต้น)
ทุกฺขํ, ปจฺจูปฺนฺเน อาหารปริเยญฺจิมูลกญฺจ สงเคราะห์เอาทุกขมีชาติเป็นต้น (ชาติ ชรา
ทุกฺขํ สงฺคตฺทาติ. วิริยายตฺตสฺส โลกิย- พยาธิ มรณะ), ทุกขอันมีวิภูฏะเป็นมูลใน
โลกุตฺตรวิเสสสฺส อธิคโม เอว อานิสฺโส, อติต, ทุกขอันมีวิภูฏะเป็นมูล ในอนาคต,

คุณประธาน-คุณสุมาลี-คุณชนะ-คุณวิชัย-คุณสุทธินาท-คุณวราวุฒิ ดวงรัตน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตสฺส ทสฺสนสีลตา วิริยายตฺต ๆเปฯ และทุกข์อันมีสารแสวงหาอาหารเป็นมูล ใน ทสฺสีตา. สปุพฺพภาโก นิพฺพานคามิมฺคฺโค ปัจจุบัน. การบรรลุคุณวิเศษที่เป็นโลกิยะและ กมนวீถิ กนฺตพฺพา ปฏิปชฺชิตพฺพา ปฏิปทาติ ที่เป็นโลกุตระ อันเนื่องด้วยความเพียร กตฺวา. นั้นเอง เป็นอานิสงส์, ความเป็นผู้มีปกติ เล็งเห็นอานิสงส์นั้น ชื่อว่าวิริยายตฺต ๆเปฯ ทสฺสีตา. มรรคอันเป็นเหตุให้ถึงพระนิพพาน พร้อมทั้งข้อปฏิบัติอันเป็นส่วนเบื้องต้น ชื่อว่า ทางค้ำเนิน เพราะทำอรรถาธิบายว่า เป็น ปฏิปทาที่ควรค้ำเนิน ก็ควรปฏิบัติ.

ทายนานิ มฺหปฺผลภาวกรณเณ ปิณฺดา- คำว่า ความนอบน้อมต่อบิดตบาค โดย ปจายนตาคิ ปจฺจยทายนานิ อตฺตนิ การสฺส การกระทำควมมีผลมาก แก้ทายกทั้งหลาย อตฺตโน สมฺมาปฏิปตฺติยา มฺหปฺผลการภาวสฺส ได้แก้การบูชาต่อก่อนข้าวคือภิกษา โดย การกระทำการสักการะในตน คือความที่การ กรณเณ ปิณฺดสฺส ภิกฺขาย ปฏิปฺชนา. อิตรธาคิ การกระทำของตน สร้างควมมีผลมากมายแก่ อามิสฺปุชาย. กุสฺสึทปฺคฺคฺลปริวชชนตาคิ บุคคลผู้ถวายปัจจัยทั้งหลาย. คำว่า โดย อลसानิ ภาวนาย นามมตฺตมฺมิ อชานนฺตานิ ประการนอกนี้ คือโดยอามิสฺปุชา. คำว่า กายทพฺพิพฺพุลานิ ยาวทตฺถิ ภูชิตฺตฺวา การงดเว้นบุคคลผู้เกียจคร้าน คือการงดเว้น เสยฺยสุชชาติอนุญฺชณกานิ ตีรจฺจนกถิกานิ เสียให้ไกล ซึ่งบุคคลผู้เกียจคร้านทั้งหลาย ปฺคฺคฺลานิ ทูโรโต ปริวชชนา?

๑ ฉ. ปริจฺจชนา.

ผู้ไม่รู้จักแม่เพียงชื่อของภาวนา ผู้มากด้วย
การทำร่างกายให้แข็งแรง ผู้บริโภคน้ำที่
ต้องการ แล้วประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งสุขในการ
นอนเป็นต้น ผู้กล่าวเสร็จฉานกถา.

อารทฐวีรียบุคคลเสวนตาคี "ทิวส์ จงกเมน
นิสชชายา" ติอาทินา ภาวนารมภวเสน
อารทฐวีรียานัน ทพฺพปรกุกมานัน ปุกฺกลานัน
กาเลน กาลัน อุตฺตงกมนนา. สมมฺปธาน-
ปจฺจเวกฺขณตาคี จตฺตพฺพิธสมมฺปธานานุกาวัสส
ปจฺจเวกฺขณตาคี.

คำว่า การเสพบุคคลผู้ปรารถนาความเพียร
ได้แก่ การเข้าไปหาตามกาลอันควรซึ่ง
บุคคลผู้ปรารถนาความเพียร ผู้มีความเพียร
ก้าวหน้านั้นคง โดยเกี่ยวกับการปรารถ
ภาวนาตามที่ตรัสไว้ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุในพระศาสนา ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์
จากนิวรณ์ธรรมทั้งหลาย ด้วยการจงกรม
ด้วยการนั่งตลอดทั้งวัน" ดังนี้เป็นต้น. คำว่า
การพิจารณาสัมมัตธาน ได้แก่การพิจารณา
อานุภาพแห่งสัมมัตธาน ๔ อย่าง.

ตทธิมุตฺตตาคี ตสฺมี วีรียสมฺโพชฌงฺเก
อธิมุตฺติ สพฺพิริยาปเตสฺ นินฺนโปณฺพพฺการตา.
เอตฺถ จ ถีนมิตฺทวิโนทนกุสึตฺตปุกฺกลปริวชฺชน-

บทว่า ตทธิมุตฺตตา แปลว่าความน้อมใจ
ไปในวิริยสัมโพชฌงกนั้น ได้แก่ความลาคไป
โอบนไป เจื่อมไป ในอิริยาบถที่สงบ.

^๑ อัง. ตีก. ๒๐/๑๔๓, อภิ. วิ. ๓๕/๓๓๕.

อารทฐวีสัญญะกุศลเสวนตทิมุตตคา ปฏิปกข-
 วิธมนปัจจุญฺยปัสสหารวเสน, อปายาทิกข-
 ปัจจเวกฺขณาทโย สมุตฺเตชนวเสน วีสัญญ-
สมโพชฌงคสฺส อุปาทกา ทฏฺฐพฺพา.

อนึ่ง ในอธิการนี้ ฟังเห็นว่าการบรรเทา
 ถิ่นมิทธะ การงดเว้นบุคคลผู้เกียจคร้าน การ
 เสพบุคคลผู้ปรารถนาความเพียร และความ
 น้อมใจไปในวีสัญญสมโพชฌงคนี้ เป็นตัวทำ
วีสัญญสมโพชฌงค ให้เกิดขึ้น โดยเกี่ยวกับ เป็น
 การน้อมเอา ปัจจัยสำหรับย้ายธรรมอันเป็น
 ปฏิปกข์เข้าไป, การพิจารณาภัยมีอบาย
 เป็นต้น เป็นตัวทำ วีสัญญสมโพชฌงค ให้เกิดขึ้น
 โดยเกี่ยวกับ เป็นการกระตุ้น.

พุทฺธาทีสุ ปสาทสีเนหาภาเวน
 อุตฺตรททยา^๑ ลุขฺปกฺคฺลา, ตพฺพิปริยาเยน
สินฺทฺฐปกฺคฺลา เวทิตพฺพา. พุทฺธาทีนํ
 กุณฺดปริทีปนา สมฺปสาทนีสฺสุตฺตาทโย^๒ ปสาท-
นีสฺสุตฺตนา. อิมฺหิ อากาเรหิตฺติ ยถาวุตฺเตหิ
 กุสลาทินํ สภาวสามณฺณลกฺขณปฏิวิชฺฌนาทึ-
 อากาเรหิ เจว ปริปุจฺจกตาทึอากาเรหิ จ.

บุคคลผู้มีใจขุ่นมัว เพราะไม่มีความ
 เลื่อมใสและความรักใคร่ ในวัตถุที่ควร
 เลื่อมใส มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ชื่อว่าบุคคล
ผู้เศร้าหมอง, ฟังทราบบุคคลผู้แจ่มใส โดย
 คำบรรยายตรงข้ามกับที่กล่าวแล้วนั้น. พระ-
 สุตฺรทั้งหลายมีสัมปสาทนีสฺสุตฺร เป็นต้น ที่มี
 การแสดงคุณของพระพุทธเจ้าเป็นต้น ชื่อว่า

^๑ ฉ. อุตฺตรททยา, ลี. อุตฺตรททยา.

^๒ ที. ปา. ๑๑/๑๐๘.

เอเต ฐมเมติ เอเต กุสลათิสฺ โยนิโส- พระสูตรที่น่าเลื่อมใส. คำว่า โดยอาการ
มนสิการาทิเก เจว ฐมฺมตฺตณฺณตาทิเก จ. เหล่านี้ คือโดยอาการทั้งหลายมีการแกง
ตลอดสภาพลักษณะ และสามัญลักษณะ เป็นต้น
แห่งธรรมทั้งหลายมีกุศล เป็นต้น และโดย
อาการทั้งหลาย มีความเป็นผู้ใดตาม เป็นต้น
ตามที่กล่าวแล้ว. คำว่า ธรรมเหล่านี้ ได้แก่
ธรรมมีโยนิโสมนสิการ เป็นต้น ในธรรมมีกุศล
เป็นต้น และธรรมมีความเป็นผู้รู้จักธรรมและ
อรรถเป็นต้น เหล่านี้.

๖๕. อุจฺจาทฐวีริยตาทิหิ อตีวีย
ปกุกฺกิตฺตวีริยตาทิหิ. อาทิ-สทฺเทน สํเวชน-
ปโมทนา^๑ สงฺกฺกหาติ. อุทฺทญฺญติ
สมาธิอาทินํ มนฺตตาย อวฺอุปฺสนฺตํ. ทฺวูปฺสมยฺนฺติ
วฺอุปฺสมคฺคํ สมาธาตฺตํ อสกฺกฺกณฺเณยฺมํ.

๖๕. คำว่า เพราะความเพียรที่
ปรารภเกินไปเป็นต้น คือเพราะความเพียร
ที่ยกไว้เกินจะเปรียบเทียบได้ เป็นต้น. ด้วย
อาทิกัณฑ์ (ที่แปลว่า เป็นต้น) สงเคราะห์
เอาการทำให้สลัดใจ และการทำให้รื่นเริง
เป็นต้น. คำว่า ฟังช้าน ได้แก่ไม่สงบ
เพราะความที่ธรรมทั้งหลาย มีสมาธิเป็นต้น
อ่อนไป. คำว่า ทำให้สงบได้ยาก คือไม่พึง
อาจทำให้สงบ คือทำให้ตั้งมั่นเสมอได้.

^๑ ก. สํเวทนสมฺโมทนานิ .

คุณประธาน-คุณสุมาลี-คุณธนะ-คุณวุฒิชัย-คุณสุทรีนาท-คุณรวุฒิ ดวงรัตน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ © ๒๕๖๕

ตี อาการ สลกฺเขตฺวาตี คำว่า เพราะกำหนดอาการนั้นได้
 เยนากาเรน อสฺส โยคิโน ปสฺสทุธิ สฺมาธิ ความว่า ธรรมทั้งหลายมีปัสสัทธิเป็นต้น
 อุเบกฺขาติ อิมะ ปสฺสทุธิอาทโย ฐมฺมา เหล่านี้ คือ ปัสสัทธิ สฺมาธิ อุเบกขา เคย
 ปุพฺเพ ยถารหํ ตสฺมี ตสฺมี กาละ เกิดขึ้นในกาลก่อนนั้น ๆ ตามสมควรแก่
 อุปนฺนปุพฺพา, ตี จิตฺตตสฺมฺปยุตฺตธฺมฺมานํ พระโยคินี ได้โดยอาการใด, (มนสิการที่
 ปสฺสทุธาการํ, สฺมาทิตาการํ, อชฺฌุเบกฺ- เป็นไป) เพราะเข้าไปกำหนดไว้ เข้าไป
 ขิตาการณจ อุปลกฺเขตฺวา อุชฺธาเรตฺวา. ทรงจำไว้ซึ่งอาการที่ระงับ, อาการที่ตั้งมั่น
 เสมอ, และอาการที่วางเฉยนั้น แห่งจิตและ
 ธรรมที่สัมปยุตกับจิตนั้น.

ตีสุปี ปเทสุตี "อตุถิ ภิกฺขเว คำว่า ในบททั้ง ๓ คือในพากย์ทั้ง ๓
 กายปสฺสทุธิ"ตีอาทินา อากเตสุ ตีสุปี ที่มาแล้ว ด้วยคำว่า "คุณภิกษุทั้งหลาย
 วากฺเยสุ เตหิ วา ปกาสิเตสุ ตีสุ กายปัสสัทธิ มีอยู่" เป็นต้น หรือในส่วนแห่ง
 ฐมฺมโกฏฺฐาเสสุ. ยถาสฺมาทิตาการํ ธรรม ๓ ส่วนที่ทรงประกาศไว้ด้วยคำเหล่านี้
 สลฺกฺเขตฺวา คยฺหามาโน สฺมโถ เอว นั้น. สมณะ ที่พระโยคินีถือเอาอยู่ เพราะ
 สฺมณนิมิตฺตุนฺติ อาท "สมณนิมิตฺตุนฺติ กำหนดอาการตามที่ตั้งมั่นเสมอได้แล้วนั่นเอง
สมณสเสเวตี อธิวจนฺน"ตี. นานารมฺมณฺเ ชื่อว่า สมณนิมิต เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าว
 ปริพฺภมฺเนน วิวิธํ อคฺคํ เอตสฺสชาติ พฺยคฺโค, ว่า "คำว่า สมณนิมิต นี้ เป็นชื่อของสมณะ
นั่นเอง" ดังนี้. ชื่อว่า พยัคคะ เพราะอรรถ

๑ ส. มหาวาร. ๑๙/๑๔๙.

ว่ามีอารมณ์หลายอย่าง เพราะความที่พละ่าน
ไปในอารมณ์ต่าง ๆ, ได้แก่ ความฟุ้งซ่าน.

ตถา ที โส อนวฏฺฐานโรโส ฆนตฺตา-
ปจฺจุปฏฺฐานโน จ วุตฺโต. เอกกฺคตภาวโต
พฺยคฺคปฏฺปิโกชฺติ อพฺยคฺโค, สมฺมาธิ. โส
เอว นิมิตฺตฺตฺติ ปุพฺเพ วยิ วตฺตพฺพิ. เตนาห
"อวิกฺเขปฺภูเจเน (๑) ตสฺเสว อพฺยคฺค-
นิมิตฺตฺตฺติ อิธวณฺน"ติ.

จริงอย่างนั้น ความฟุ้งซ่านนั้น ท่านกล่าว
ว่า มีความไม่ตั้งลง (ไม่หยุด) เป็นรส
และมีความพละ่านไป เป็นปัจจุปัฏฐาน. ชื่อว่า
อัพยัคคะ เพราะอรรถว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อ
พยัคคะ โดยมีความเป็นเอกกตภา, ได้แก่
สมาธิ. ควรกล่าวเหมือนอย่างในตอนก่อนว่า
สมาธินั้นเอง ชื่อว่า นิมิต ดังนี้. เพราะ
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "คำว่า
อัพยัคคานิमित ก็เป็นชื่อของสมณะนั้นแหละ
โดยความหมายว่าไม่ฟุ้งซ่าน" ดังนี้.

สรีราวตฺถิ^๒ ฌตฺวา มตฺตโส ปริภุตฺโต
ปณีตาหาโร ภายลหฺตาทินิ สมฺภูจฺาปเนน
ปสฺสทฺฐิยา ปจฺจโย โหติ, ตถา อุตฺตสฺปายํ,
อิริยาปถสฺปายณฺจ เสวิตํ, ปโยโค จ
ลหฺตาทิ (ความเบาแห่งกาย) เป็นต้นให้

อาหารอันประณีต ที่พระโยคีทราบข้อ
กำหนดของร่างกาย แล้วบริโภคนพอประมาณ
ย่อมเป็นปัจจัยแก่ปัสสัทธิ โดยการทำความ-
ลหฺตาทิ (ความเบาแห่งกาย) เป็นต้นให้

^๑ ฉ. เอกกฺคตฺตเร () จ -สทฺโท ทิสฺสตี.

^๒ ฉ. สรีราวตฺถิ.

กายโก ปวตฺติโตติ อาท "ปณิตโกชน-
เสวนตา"ติอาทิ. ปโยคสมตาทินี อภาเวน
สทรถกายจิตฺตา, ปุคฺคลา สารทฺธปุคฺคลา.
วุตฺตวีปริยาเยน ปสฺสทฺธกาเย ปุคฺคลา
เวทิตพฺพา.

ตั้งขึ้น, อุตุอันเป็นสัปปายะ และอิริยาบถอัน
เป็นสัปปายะ ที่พระโยคีเสพแล้ว, และความ
เพียรทางกายที่พระโยคีทำให้เป็นไป ก็ย่อม
เป็นปัจจัยแก่ปัสสัทธิ โดยอาการนั้นเหมือนกัน
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "การเสพ
โกชนะอันประณีต" ตั้งนี้เป็นต้น. บุคคลผู้มี
กายและจิตกระสับกระส่าย เพราะไม่มีความ
พอดี ในการประกอบความเพียร เป็นต้น
ชื่อว่า สารทฺธปุคฺคลา บุคคลผู้กระสับกระส่าย
(ในวิสุทธิมรรคเป็น สารทฺธกายปุคฺคลา
บุคคลผู้มีกายกระสับกระส่าย). ฟังทราบ
บุคคลผู้มีกายระงับแล้ว โดยคำบรรยายตรง-
ข้ามกับที่กล่าวแล้วเถิด.

นिरสฺสาทสฺสาตี ภาวนสฺสาทฺรหิตสฺส.
ภาวนา ทิ วิธิปฏิปนฺนา ปุพฺเพนาปรํ วิเสสวตี
ปวตฺตมานา จิตฺตสฺส อสฺสาทํ อุปสมสฺสํ
อาวหตี, ตทภาวโต นิสฺสาทํ จิตฺตํ โทติ.
สทฺธาสิเวควเสนาตี สทฺธาวเสน,
สิเวควเสน จ. สมฺปหฺสนตาตี สมฺมเทว

คำว่า จิตที่ปราศจากความยินดี ได้แก่
จิตที่ละเว้นจากความยินดีในภาวนา. จริงอยู่
ภาวนาที่ดำเนินตรงตามวิธีแล้ว มีความวิเศษ
สืบทอดกันไปตามลำดับ กำลังเป็นไปอยู่ย่อม
นำมาซึ่งความยินดี. ก็ความสงบสุขแห่งจิต
ได้, จิตเป็นธรรมชาติปราศจากความยินดี ก็

คุณหญิงชนัดถ์ ปิยะอุย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปหฺสันตภาวนาจิตฺตสฺส โทสนา. เพราะไม่มีภาวนาที่ดำเนินตรงตามวิถึแล้วนั้น. บทว่า สทฺธาสฺสเวควเสณ ได้แก้ด้วยอำนาจ ศรัทธาและด้วยอำนาจสังเวคะ. บทว่า สมฺปหฺสันตภา ได้แก้การทำให้รื่นเริงโดยชอบ นั้นเอง คือการทำภาวนาจิตให้ยินดี โดยการ ทำความเลื่อมใสที่มีความสลัดใจออกหน้า ให้ เกิดขึ้น.

สมฺมาปวตฺตสฺสาคี ลีนุทฺตจฺจวिरฺเหณ, คำว่า ที่ เป็นไปโดยชอบ คือภาวนาจิตที่เป็น- สมถวิถึปฏิบัติยา จ สมฺ, สวิเสสณฺจ ไปโดยชอบนั้นเอง เพราะเว้นจากความ ปวตฺตยา สมฺมเทว ปวตฺตสฺส ภาวนาจิตฺตสฺส. ท้อถอย และความฟุ้งซ่าน, เพราะปฏิบัติได้ อชฺฌเปกฺขนตาคี ปคฺคหฺนิกฺคหฺสมฺปหฺสเนสฺส ตรงตามเส้นทางสมถะ, และเพราะเป็นไป อပ္พะยาวภูตา. ณานวิโมกฺขปฺจฺจเวกฺขณตาคี ได้สมาเสมอ และมีความวิเศษ. คำว่า การ ปจฺมาทีนึ ฌานานึ ปจฺจนีกฺกมฺเมหิ สฺกุสุ วาญเญ ได้แก้การไม่มีความชวนชวายใน วิมุตฺตตาทินา เตเยว วิโมกฺขา เตสฺ "เอว การยกย่อง การชม และการทำให้รื่นเริง. ภาวนา เอว สมฺปาชฺชานา เอว อธิกฺุจฺจานึ คำว่า การพิจารณาณานวิโมกฺข์ ความว่า เอว วุฏฺฐจฺจานึ เอว สงฺกิลเโส เอว ฌานทั้งหลายมีปฐมฌานเป็นต้น เหล่านี้ วิทานนฺ"ติ ปฏิปฏิอเวกฺขณา (ปจฺจนีกฺกมฺเมหิ นั้นแหละ ชื่อว่าวิโมกฺข์ เพราะความที่หลุดพ้น สฺกุสุ วิมุตฺตตาทินา เตเยว ปจฺจเวกฺขณา). ด้วยดีเป็นต้น จากธรรมอันเป็นข้าศึกทั้งหลาย

๑ ฉ. เอตฺถนฺตเร () ปาโล น ทิสฺสติ.

คุณหญิงชนิดต์ ปิยะอุย
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ได้แก่การพิจารณาเป็นอย่าง ๓ - ซึ่งฉาน-
วิโมกข์เหล่านั้นว่า "การเจริญเป็นอย่างนี้
การเข้าเป็นอย่างนี้ การยังอยู่เป็นอย่างนี้
การออกเป็นอย่างนี้ ความเศร้าหมองเป็น
อย่างนี้ ความผ่องแผ้วเป็นอย่างนี้" ดังนี้.

สตุตมชุตตตาคติ สตุตเตสุ ปิณฺณจານีเยสุปิ
คทฺฏจปพฺพชิตฺเตสุ มชุตตตาคาโร อชฺฌุเปกฺขณา.
สังขารมชุตตตาคติ อชฺฌคฺคิเกสุ จกฺขาทิสฺสุ,
พาหิเรสุ ปตฺตจิวราทิสฺสุ มชุตตตาคาโร
อชฺฌุเปกฺขณา. สตุตสังขารานํ มฺมานํ
สตุตสังขารเกลายนํ. อิมฺหิ อากาเรหิติ
อิมฺหิ ยถาวุตฺเตหิ กายจิตฺตานํ ปสฺสทุธา-
การสลฺลภฺกฺขณาทิอากาเรหิ เจว
สปฺปายาหารเสวนาทิอากาเรหิ จ. เอเต
ธมฺเมติ เอเต ปสฺสทุธาธิธมฺเม.

คำว่า ความเป็นกลางในสัตว์ ได้แก่
อาการที่เป็นกลาง คือความวางเฉย ในสัตว์
คือในคฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย แม้ว่า
ตั้งอยู่ในฐานะอันเป็นที่รัก. ชื่อว่า ความเป็น
กลางในสังขาร ได้แก่อาการที่เป็นกลางคือ
ความวางเฉย ในสังขารภายในทั้งหลาย
มีจักขุเป็นต้น, ในสังขารภายนอกทั้งหลาย
มีบาตรและจีวรเป็นต้น. ความประพฤติก่อ
สัตว์และสังขารทั้งหลายว่าของเรา ชื่อว่า
ความติดในสัตว์และสังขาร. คำว่า โดย
อาการเหล่านี้ คือโดยอาการมีการกำหนด
อาการที่ระงับแห่งกายและจิต และโดย
อาการมีการเสพอาหารที่เป็นสัปปายะเป็นต้น
ตามที่กล่าวแล้วเหล่านี้. คำว่า ธรรมเหล่านี้
ได้แก่ธรรมมีปัสสัทธิเป็นต้น เหล่านี้.

คุณหญิงชนัดถ์ ปิยะอุย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๖๖. ปณฺฑาปโยคมนุทตายาติ ปณฺฑา-
 พฺยาปารสฺส อปฺภาเวน. ยถา ที ทานสีลานิ
 อโลภาโทสปฺธานานิ, เอวํ ภาวนา
 อโมทปฺธานา วิเสสโต อปฺนาวหา. ตตฺถ
 ยทา ปณฺฑา น พลวตี โหติ, ตทา ภาวนา
 จิตฺตสฺส อนภิสฺสงฺขโต วิย อหาวโร ปุริสฺส
 อภिरุจฺจึ น ชเนติ, เตน ตํ นิรฺสฺสาทํ โหติ.

ยทา จ ภาวนา ปุพฺเพนาปรํ วิเสสวหา
 น โหติ สมนฺนทเว อวีถิปฺปฏิปตฺติยา,
 ตทา อปฺสมสฺขสฺส อลาเภน จิตฺตํ
 นิรฺสฺสาทํ โหติ. ตทฺถภยํ สนฺนชยทา
 "ปณฺฑาปโยคมนุทตายา"ติอาที. นฺนฺติ จิตฺตํ.
ชาติชราพยาธิมรณานิ ยถารทํ สุกฺคิยํ,
 ทุกฺคฺคิยณฺจ โทหนฺตึตี ตทฺถณฺนเมว ปณฺจวิธ-

๖๖. คำว่า เพราะความพยายามของ
ปัญญาอ่อนไป คือ เพราะความพยายามของ
 ปัญญาอ่อนไป. จริงอยู่ ภาวนา โดยพิเศษ
 เป็นภาวนาที่นำมาซึ่งอัปภานา มีอโมทเป็น
 ประธาน เหมือนอย่างที่ท่านมีโลภะเป็น
 ประธาน คือมือโทสะเป็นประธานฉะนั้น. ใน
 คำนั้น มีความหมายว่า ในเวลาใด ปัญญา
 มิได้เป็นธรรมชาติที่มีกำลัง, ในเวลานั้น
 ภาวนาย่อมไม่ทำจิต ให้เกิดความชอบใจขึ้น
 เหมือนอย่างอาหารที่ไม่ได้คกแต่ง ก็ไม่ทำให้
 บุรุษเกิดความชอบใจขึ้น ฉะนั้น, เพราะ
 เหตุนั้น จิตนั้น จึงเป็นจิตที่ปราศจากความ
 ยินดี.

อนึ่ง ในเวลาใด ภาวนาไม่เป็นธรรมชาติ
 นำมาซึ่งคุณวิเศษ สืบต่อกันไปตามลำดับ
 เพราะไม่ปฏิบัติได้ตรงตามวิถีโดยชอบ นั้น-
 เทียว, ในเวลานั้น จิตย่อมเป็นจิตที่
 ปราศจากความยินดี เพราะการไม่ได้ความ
 สงบสุข. ท่านอาจารย์หมายเอาเหตุทั้ง ๒
 นั้น กล่าวว่า "เพราะความพยายามของ

คุณหญิงชนิดถ์ ปิยะอุย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

พจนานาธิขุปปิปาสาทีอณฺณณณวิพาธนาทีเหตุกั
อบายทุกข์ ทฏฺฐพฺพ.

ปัญญาอ่อนไป" เป็นต้น. บทว่า น ได้แก่อัจต.
 ชื่อว่า ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ย่อมมีในสุคติ
 และทุกคติ ตามสมควร เพราะเหตุ^๕นั้น ทุกข์อัน
 มีการจงจำ ๕ อย่าง เป็นต้น เป็นเหตุ
 มีความหิวความกระหาย เป็นต้น เป็นเหตุ
 และมีความเบียดเบียนซึ่งกันและกัน เป็นต้น
 เป็นเหตุ อัน^๕นั้นไปจากชาติเป็นต้นนั้นเท่านั้น
 ที่บัณฑิตพึงเห็นว่า เป็นอบายทุกข์.

ตยิทํ สพฺพํ เตสํ เตสํ สตุตฺตานํ
 ปจฺจุปปนฺนาวนีสฺสิตํ กทิตฺตุนฺติ อตีเต,
 อนาคเต จ กาลเ วฏฺฏมฺมุลกทุกฺขานิ วิสุ
 กทิตานิ. เย ปน สตุตฺตา อาหารุปชีวิโน,
 ตตฺถ จ อฏฺฐานผลุปชีวิโน, เตสํ อณฺเณหิ
 อสารถารณํ ชีวิกาทุกฺขํ^๑ อฏฺฐมํ สเวควตฺตฺ
 วตฺตุนฺติ ทฏฺฐพฺพ.

ทุกข์ ๕ อย่าง มีชาติเป็นต้นทั้งหมด^๕นั้น
 ที่ท่านถือเอา ก็ได้แก่ทุกข์ที่อาศัยภพปัจจุบัน
 แห่งสัตว์เหล่านั้น เหล่านั้น เพราะเหตุ^๕
 ท่านจึงถือเอาทุกข์อันมีวิภว^๕เป็นมูล ใน
 อดีตกาลและในอนาคตกาล แยกเป็นแต่ละ
 อย่างต่างหาก. ส่วนว่า สัตว์เหล่าใดเป็น
 ผู้เลี้ยงชีพด้วยอาหาร, และในบรรดาสัตว์
 ผู้เลี้ยงชีพด้วยอาหารนั้น สัตว์เหล่าใดเป็น
 ผู้เลี้ยงชีพด้วยผลแห่งความหมั่นเพียร, พึง

^๑ ฉ. ชีวิตทุกข์.

คุณหญิงชนัดถ์ ปิยะอุย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เห็นว่า ท่านกล่าวถึงทุกขที่ตองหาเสียงชีพ
แห่งสัตว์เหล่านั้น อันไม่สาธาระณะด้วยสัตว์อื่น
ว่าเป็นสังเวควัตถุข้อที่ ๘ เกศ.

อสุสาติ จิตตสฺส. อลีนนฺตฺวาทีสุ
โกสชฺชปกฺขิยานํ ฌมฺมานํ อนธิมตฺตตาย อลีนํ.
อุทฺทจฺจปกฺขิกานํ ฌมฺมานํ อนธิมตฺตตาย
อนฺทฺธฺมํ. ปณฺณายโยคสมฺปตฺติยา,
อุปสมสฺสาธิกเมน จ อนิรสฺสาทํ. ปุพฺพเณนปริ
สฺวิเสสํ ตโต เหว อารมฺมเณ สมฺปฺปวตฺตํ,
สมถวิธิปฏิปนฺนจฺ.

บทว่า อสุส ได้แก่ จิต. ในคำว่า
อลีน เป็นต้น มีอธิบายว่า จิต ชื่อว่า
ไม่ทอดอຍ เพราะธรรมทั้งหลายอันเป็น
ฝักฝ่ายแห่งโกสชชชะ มิได้มีเกินประมาณ.
ชื่อว่า ไม่ฟังชาน เพราะธรรมทั้งหลายอัน
เป็นฝักฝ่ายแห่งอุทจจจะ มิได้มีเกินประมาณ.
ชื่อว่า ไม่ปราศจากความยินดี เพราะความ
ถึงพร้อมแห่งความพยายามของปัญญา, และ
เพราะการบรรลุความสงบสุข. มีความวิเศษ
สืบต่อกันไปตามลำดับ เพราะเหตุนี้ นั้นเอง
จึงชื่อว่า เป็นไปสมมาเสมอในอารมณ์, และ
ชื่อว่า ดำเนินตรงตามสมถวิธิได้.

ตตถ อลีนตาย ปกฺกเห, อนฺทฺธฺมฺตาย
นิกฺกเห, อนิรสฺสาทตาย สมฺปหฺสเน น
พฺยาปารี อาปชฺชติ. อลีนานฺทฺธฺมฺตาย หิ
อารมฺมเณ สมฺปฺปวตฺตํ อนิรสฺสาทตาย

ในบรรดาอาการเหล่านั้น พระโยคี ชื่อว่า
ไม่ถึงความพยายาม ในการยก ก็เพราะ
ความที่จิตไม่ทอดอຍ, ชื่อว่า ไม่ถึงความ
พยายาม ในการข่ม ก็เพราะความที่จิต

คุณหญิงชนัดถ์ ปิยะอุย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สมถวิธิปฏิบัติ. สมปวตฺตติยา วา อสนิ ไม่ฟังชาน, ชื่อว่า ไม่ถึงความพยายามใน
 อนุทฺตฺติ, สมถวิธิปฏิบัติยา อนิรสุสาทนต์ การทำให้รื่นเรียง ก็เพราะความที่จิตไม่
 ทฺฏฐพฺพ. ปราศจากความยินดี. ก็บัดนี้พึงเห็นว่า จิต
 ชื่อว่า เป็นไปสม่าเสมอในอารมณ์ได้ ก็
 เพราะความที่ไม่ทอดออย และไม่ฟังชาน
 ชื่อว่า ดำเนินตรงตามสมถวิธิได้ ก็เพราะ
 ความที่ไม่ปราศจากความยินดี. อีกอย่างหนึ่ง
 จิตชื่อว่าไม่ทอดออย ไม่ฟังชาน เพราะความ
 เป็นไปสม่าเสมอ, ชื่อว่าไม่ปราศจากความ
 ยินดี เพราะดำเนินตรงตามสมถวิธิได้.

เนกขัมมปฏิบัติ ฌานปฏิบัติ. คำว่า เนกขัมมปฏิบัติ ได้แก่การ
สมาธิอหิมุตตาคติ สมาธินิพพุตเน ปฏิบัติฌาน. คำว่า ความน้อมใจไปในสมาธิ
 ฌานาธิกเม ยุตฺตปฺปยุตฺตา. สา ปน ยสุมา ได้แก่ความเป็นผู้ประกอบชอบ ในอันทำสมาธิ
 สมาธิ คุรุ กตฺวา ตตฺถ นินฺนโปณฺพภาว- ให้บังเกิด คือในอันบรรลุฌาน. แต่เพราะ
 ภาเวน ปวตฺตติยา โหติ, ตสฺมา "สมาธิ- เหตุที่ ความน้อมใจไปในสมาธินั้น ย่อมมีได้
ครู"ติอาทิ วุตฺตํ. โดยกระทำสมาธิให้หนักหน่วงเข้าไว้ แล้ว
 เป็นไปโดยความลาดไป โอนไป เจื่อมไป
 ในสมาธินั้น, เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า
"หนักไปในสมาธิ" เป็นต้น.

คุณหญิงชนัดถ์ ปิยะอุย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๖๗. ปฏิสฺส เต นิमितฺตสฺมี เอวํ หิ
 สมฺปาทยโต อปฺปนาโกสลลํ อิมํ อปฺปนา
 สมฺปวตฺตตีติ สมฺพนฺโธ. สาติ อปฺปนา.
หิตฺวา หิตี หิ-สฺสฺสฺส เหตุอฏฺฐโจ. ยสฺมา
จฺานเมตฺ น วิชฺชตี, ตสฺมา จิตฺตสมฺปวตฺตี-
อากาโร ภาวนาจิตฺตสฺส ลินฺทุฏฺฐาทิวเสณ
 ปวตฺตติอากาโร สลลกฺขยํ อฺุปธาเรนฺโต.

๖๗. เชื่อมความว่า ก็เมื่อพระโยคี
 ทำอัปนาโกศลนี้ให้ถึงพร้อมได้ ในนิมิตที่ได้
 แล้วตามประการที่กล่าวมานี้ อัปนาจึงจะ
 เป็นไปพร้อม. บทว่า สา โยค อปฺปนา.
หิตฺพฺท ในบทว่า หิตฺวา หิ มีอรรถว่าเหตุ
 (แปลว่า เพราะว่). ความว่า เพราะ
 เหตุว่า ฐานะนี้มีได้ไม่, เพราะฉะนั้น
 เธอ เมื่อกำหนด คือเมื่อจำไว้มัน ซึ่ง
อาการที่เป็นไปของจิต คือ อาการที่เป็นไป
 โดยเกี่ยวกับที่ถอดอย และฟังชานเป็นต้นของ
 ภาวนาจิต.

สมตฺ วิริยสฺเสว วิริยสฺส สมาธินา
 สมรสตฺเยว โยชเยถ. กถํ ปน โยชเยถาติ
 อาท "อัสกมฺปิ" ติอาทิตฺ. ตตฺถ ลยฺนฺตี ลินฺภาวํ,
 ลงฺโกจฺนฺตี อตฺถโธ. ยฺนฺตฺนฺตี คจฺฉนฺตํ,
ปคฺคณฺเหถว สมภาวายาติ อธิปฺปาโย.
 เตนาท "อจฺจารทฺธํ นิเสเชตฺวา สมเมว
ปวตฺตเต" ติ..

กึ่งพึงประกอบ ความพอดีแห่งความเพียร
นั่นเอง คือความมีกิจเท่าเทียมกัน แห่ง
 วิริยะกับสมาธินั่นเอง. ท่านอาจารย์ทำไว้
 ในใจว่า พึงประกอบอย่างไรเล่า ดังนี้แล้ว
 จึงกล่าวว่า "อัสกมฺปิ" เป็นต้น. ในคำ
 เหล่านั้น คำว่า ย่อหย่อน คือมีความที่ถอดอย,
 ความว่า เอื่อมระอา. บทว่า ยฺนฺตํ แปลว่า

๑ ฉ. จิตฺตปฺปวตฺตติอากาโร.

เป็นไป, อธิบายว่า พึงยกไว้นั้น เพียว เพื่อ
ความพอดี. เพราะเหตุ^๑นั้น ท่านจึงกล่าวว่า
"พึงห้ามความเพียรที่ปรารถนาเกินไป แล้วทำ
ให้เป็นไปพอดีอย่างเดี๋ยวนั้น" ดังนี้.

กถิ ปน สมเมว ปวตฺตเยติ อาห
"เรณฺมุหิ"^๑ติอาทิ. ยถา หิ^๑ เรณฺมุหิสฺส
ยถา มธฺกฺราทีนํ ปวตฺติ อูปมาภาเว
อญฺจกถายํ สมฺปวณฺณิตา, เอว ลีนฺทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
โมจยิตฺวา^๒ วิริยสมตฺตาโยชเนน นินิตฺตฺตฺตฺตฺต
มานสิ ปฏฺิปาทเย ปฏฺิภาคนินิตฺตฺตฺต
ภาวนาจิตฺตํ สมฺปาเทยฺยาติ อตฺโถ.

ก็ท่านอาจารย์ทำไว้ในใจว่า พึงทำให้
เป็นไปพอดีนั้นแหละได้อย่างไรเล่า ดังนี้
แล้วจึงกล่าวว่า "เรณฺมุหิ" ดังนี้ เป็นต้น.
ชื่อว่า ยถา หิ ความว่า พระโยคี พึง
เปลื้องจิตจากความทอดอ้อย และความพึงช้าน
แล้วทำจิตอันมุ่งหน้าตรงต่อนิมิต ให้ดำเนินไป
คือ พึงทำภาวนาจิตอันมุ่งหน้าตรงต่อปฏิภาค-
นิมิตให้ถึงพร้อม โดยการประกอบความพอดี
แห่งความเพียร เหมือนอย่าง ความเป็นไป
ของสัตว์ทั้งหลาย มีฝั่ง เป็นต้น ในเกษร
ดอกไม้ เป็นต้น ที่ท่านพรรณนาไว้ ใน
อรรถกถา โดยความเป็นอุปมา ฉะนั้นเถิด.

^๑ ฉ. ยถาติ.

^๒ ฉ. โมจยิตฺวา.

ทจก . ลีกำ เข็ย

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นimitตานิเทศปฏิบัติปาหนวณณา

พรรณนาวิธีทำจิตอันมุ่งหน้าตรงต่อนิมิต

ให้ดำเนินไป

๖๘. ตตฺรราติ ตสฺมี "เรณฺมุหิ"^๑ติอาทินา
 วุตฺตกาถาทฺวเย. อตุถทีปนา อุပ္มุขเมยฺยตฺถ-
 วิภาวนา. อจฺเจโกติ อกุสล. ปกฺขนฺโตติ^๒
 ธาวิตฺ อารทฺโธ. วิกฺสนกุชเณเยว สราคํ
 กุสฺมํ สรลฺ^๓ โหติ, ปจฺจว วาตาทีหิ ปรีปตฺติ,^๓
 วิรลฺ วา โหติ. ตสฺมา นีวตฺตเน เรณฺ
 ชียตีติ อาท "ชฺเณ เรณฺมุหิ สฺมฺปาปฺณาตี"^๓ติ.
 ปุปฺพราสินฺติ รุกฺขสาขาสุ นิสฺสิตํ ปุปฺผสฺสณฺญํ.

๖๘. บทว่า ตตฺร ความเท่ากับ ตสฺมี
 แปลว่า ใน ๒ คาถาที่ท่านกล่าวไว้ว่า
 "เรณฺมุหิ" เป็นต้นนั้น. ชื่อว่า คำเปิดเผย
เนอความ คือคำเปิดเผยเนอความแห่งอุปมา
 และอุปมัย. บทว่า อจฺเจโก แปลว่าไม่
 ฉลาด. คำว่า เมื่อบินไป คือเริ่มจะบินไป.
 ดอกไม้จะเป็นอันมีความชุ่มฉ่ำ มีรส ก็ในขณะที่
 ที่ยังบานอยู่นั้นเทียว, ภายหลังตกหล่นไป,
 หรือว่าจะเป็นอันหมดรสไปก็เพราะเหตุ มีลม
 เป็นต้น. เพราะฉะนั้น เกสรจะสิ้น (ความ
 ชุ่มฉ่ำ) ไป ก็ในเวลาที่ตั้งบินกลับมา เพราะ
 เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "กว่าจะถึง
ก็เมื่อเกสรสิ้น (ความชุ่มฉ่ำ) แล้ว" ดังนี้.
 คำว่า ช่อดอกไม้ ได้แก่ช่อดอกไม้ ที่ติดอยู่
 ตามกิ่งไม้ทั้งหลาย.

^๑ ฉ. ปกฺขนฺโต.

^๒ ฉ. สรลฺ กุสฺมปฺรากล.

^๓ ฉ. ปรีปตฺติ.

คุณจิ๋วฮ้อ แซ่โจ้ว

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สลกตฺตอนฺเตวาสิเกสุติ สลกตฺต-
 อารยิสฺส อุนฺเตวาสิเกสุ. อุทกถาลคเตติ
 อุทกถาลยํ จปีเต. สตุถกมฺมนฺติ
 สิริราเวณาทิสตุถกมฺมํ. ฝุสิตุมฺปิ อุปลปตฺตุนฺติ
 สมฺพนฺโธ. สเมนาติ ปุริมกา วิย คุรุ,
 มนฺทญฺจ ปโยคํ อกฺตฺวา สมฺปมาเณ
 ปโยเคน. ตฺตถาติ อุปลปตฺเต. ปฺริโยทาต-
สิปฺโปติ สุวิสุทฺธสิปฺโป นีปนฺนสิปฺโป.

คำว่า พวกศิษย์ของช่างสลัก คือ พวก
 ศิษย์ของอาจารย์ผู้เป็นช่างสลัก. คำว่า
ที่ลอยอยู่ในอ่างน้ำ คือที่เขาวางไว้ใน
 อ่างน้ำ. คำว่า การใช้มีด คือการงาน
 เกี่ยวกับมีด มีการเจาะด้วยปลายมีดเป็นต้น.
 เชื่อมความว่า ไม่กล้าแม้แต่จะใช้มีดแต่ละต้อง
 ใบบอบล. คำว่า โดยความพยายามที่พอดี คือ
 โดยความพยายามที่มีประมาณเหมาะสม ไม่
 กระทบความพยายามให้หนักไป และอ่อนไป
 เหมือนศิษย์คนก่อน ๆ. บทว่า ตฺตถ ได้แก่
 บนใบบอบล. บทว่า ปฺริโยทาตสิปฺโป แปลว่า
 มีวิชาศิลปะอันหมดจดดี ได้แก่สำเร็จวิชา
 ศิลปะ.

มกฺกฏกฺสฺตฺตฺนฺติ ลุตาสฺตฺตํ? นียฺยามโก
 นาวาสารถิ. ลการณฺติ กิพฺพชาติมยํ
 นาวากฏสารกํ. เตเลน อจฺทฺเทนฺโต นาฬิ ลการิ

บทว่า มกฺกฏกฺสฺตฺตํ แปลว่าไยแมงมุม.
 ชื่อว่า ตฺนฺน ได้แก่คนขับเรือ. บทว่า
ได้แก่ใบเรือที่ทำด้วยเสื่อลำแพน

^๑ ฉ. ลุตาสฺตฺตํ.

^๒ ฉ. ลงการณฺติ.

คุณจิ๋วฮ้อ แซ่โจ้ว

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปุเรตตี สรวาทิกเตน เตเลน อจฺหฺเพฺนฺโต
สุขุมจฺฉิตฺทกั เตลนาฬิ ปุเรติ.

เป็นต้น. คำว่า เติมกระโหลกน้ำมันให้เต็ม
ไม่ทำน้ำมันให้หก คือ เติมกระโหลกน้ำมัน
อันมีช่องใส่ที่เล็กให้เต็ม ไม่ทำน้ำมันใน
ชามอ่างเป็นต้น ให้หก.

เอวเมวาทิ ยถา เต อาทิตฺโต วุตฺตมธฺกฺกร-
สลฺลกตฺตอนฺเตวาสีสุตฺตาทกฺขณฺนินฺยยามกเตล-
ปุรกา เวเคน ปโยคั กโรนฺติ,
เอวเมว โย ภิกฺขุ "สีมํ อฺปนํ
ปาปฺณิสฺสามิ"ติ คาฬุหิ วิริยํ กโรติ, โย
มชฺเณ วุตฺตมธฺกฺกราทโย วิย วิริยํ น กโรติ,
อิเม เทวปี วิริยสมฺตภาเวน อฺปนํ
ปาปฺณิตฺตุํ น สกฺโกนฺติ.

คำว่า อุปมัยก็ฉนั้นเหมือนกันทีเดียว ความ-
ว่า บัณฑิตพึงทราบ การเปรียบเทียบด้วย-
เรื่องอุปมา ว่า เปรียบเหมือนว่า ผู้
ศิษย์ของช่างสลัก คนชักใยแมงมุม ตันหน
และศิษย์ผู้เติมน้ำมันให้เต็ม ที่ท่านกล่าวไว้
ข้างต้นเหล่านั้น ย่อมกระทำความพยายาม
โดยกำลังแรง ฉนใจ, อุปมัยก็ฉนั้นเหมือน-
กันทีเดียว ภิกษุรูปที่คิดว่า "เราจักบรรลु
อัปนาโดยเร็ว" ตั้งแล้วกระทำความเพียร
อย่างหนักก็ดี, ภิกษุรูปที่ไม่กระทำความเพียร
เหมือนผู้เป็นต้น ที่ท่านกล่าวไว้ในท่ามกลาง
ก็ดี, ภิกษุทั้ง ๒ รูปนี้ ย่อมไม่อาจบรรลุ
อัปนาได้ เพราะไม่มีความพอดีแห่งความ
เพียร.

คุณเพิ่มศักดิ์-คุณอุทุมพิศ เขียวสด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โย ปน อวสานะ วุฑฺฒนุทธราทโย วีย
 สมฺปโยโค, อัย อปนํ ปาปญฺจํ สกฺโกติ
 วีริยสมฺตาโยคโตติ อุมาสํสนฺทํ เวทิตพฺพํ.
 เตน วุฑฺฒํ "เอโก ภิกฺขุ"ติอาทิ. สัน
 ภาวนาจิตฺตุนฺติ อธิปาโย.

ส่วนภิกษุผู้ที่มีความพยายามพอดี เหมือนอย่าง
 ผึ้งเป็นต้น ที่กล่าวไว้ในตอนท้าย, ภิกษุ
 รูปนี้ ย่อมอาจบรรลุอุปนาได้ เพราะมีการ
 ประกอบความพอดีแห่งความเพียร ดังนี้.
 เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า "ภิกษุรูปหนึ่ง"
 ดังนี้ เป็นต้น. อธิบายว่า ชื่อว่า จิตที่ทอดถอย
 ได้แก่ภาวนาจิต.

ประมุขานกถา

๖๕. เอวนฺติ วุฑฺฒนุทธกาเรน. วีริย-
 สมฺตาโยชนวเสน วิถีปฏิปนฺนํ ภาวนามานสํ
 ปฏิภาคนิมิตฺเตเยว จปนวเสน นิมิตฺตานิ
ปฏิปาทยโต อสฺส โยคิโน. อิชฺฉิสฺสตีติ
สมิชฺฉิสฺสตีติ, อุปฺปชฺฉิสฺสตีติ อตุโถ.
อนฺโยควเสนาคิ ภาวนาวเสน. เสสํ
เสสํ ติณฺ, จตุตาริ วา.

พรรณนากถาว่าด้วยปฐมญาณ

๖๕. คำว่า เอว ความว่า เมื่อ
พระโยคินยังภาวนาจิต ซึ่งดำเนินตรงตาม
 วิถีแล้ว ด้วยอำนาจการประกอบความพอดี
 แห่งความเพียร อันมุ่งหน้าตรงต่อนิมิต ด้วย
 อำนาจความตั้งอยู่ในปฏิภาคนิมิตเท่านั้น ให้
ดำเนินไป ตามประการที่กล่าวแล้ว. คำว่า
 (อุปนา) จักสำเร็จ ได้แก่ จักสัมฤทธิ์,
 ความว่า จักเกิดขึ้น. คำว่า ด้วยอำนาจการ
ประกอบเนื่อง ๆ คือ ด้วยอำนาจการเจริญ.

คุณเพิ่มศักดิ์-คุณอุทุมพรพิศ เขียวสศ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปกติจิตเตหิติ ปากติเกหิ กามาวจร-
จิตเตหิ. พลว ฯเปฯ จิตเตกคคตานิ
ภาวนาพเลน ปฏุตรสภาวะปุตติยา?
ปริกมมตตาคติ ปฏิสงฺขารกตฺตา. ยหิ
อาสนนตฺตา อุปจารตา, โคตรภูโน เอว
อุปจารสมณฺณา สียาติ อาห "สมิปจาริตฺตา
วา"ติ.

อนจฺจาสนฺโนปิ หิ นาติทฺุรปุตฺติ สมิปจาริ
นาม โหติ. อฺปนํ อฺเปจฺจ จฺรณฺตฺติ
อฺจฺจารานิ. อิโต ปฺพเพ ปริกมฺมานนฺติ
นानาวชฺชนวฺธิยํ ปริกมฺมานํ. เอตฺถาคติ

คำว่า ชวณะที่เหลือ ได้แก่ ชวณะ ๓ หรือ
๔ ดวง ที่เหลือ.

คำว่า กว่าจิตปกติทั้งหลาย คือ กว่า
กามาวจรจิต ปกติทั้งหลาย. ชื่อว่า อันมีวิตก
วิจาร์ ปีติ สุข และจิตเตกคตานิ มีกำลัง
ยิ่งกว่า เพราะเป็นไปโดยสภาวะที่แกร่งกล้า
ยิ่งกว่า ตามกำลังของภาวนา. บทว่า
ปริกมมตตาคติ แปลว่า เพราะความที่ตกแต่ง.
ท่านอาจารย์ทำไว้ในใจว่า ถ้าหากว่า ความ
เป็นอุปจาระ ฟังมีเพราะความที่อยู่ใกล้ไซ้,
โคตรภู ก็ฟังมีสมณฺวาว่า อุปจาระได้เหมือนกัน
ตั้งนี้แล้ว จึงกล่าววว่า "หรือเพราะความที่
เที่ยวไปใกล้" ตั้งนี้.

จริงอยู่ บุคคลแม้ว่าอยู่ไม่ใกล้นักเป็นไปอยู่ใน
ที่ไม่ไกลเกินไป ก็ชื่อว่าเป็นสมิปจาริ ผู้เที่ยว
ไปใกล้. กามาวจรชวณะ ชื่อว่า อุปจาระ
เพราะอรรถว่า เที่ยวไปใกล้อัปนา. คำว่า

๑. จ. ...ปุตติยา.

เอเตสุ ปริกมฺพจารานุโลมสณฺณิเตสุ. (เพราะอนุโลม) ต่อปริกรรมทั้งหลายในตอน
สพพนฺติมนฺติ ตติยํ, จตุตถํ วา. ก่อนแต่นั้น คือ (เพราะอนุโลม) ต่อปริกรรม
 ทั้งหลาย ในวิธีที่มีอวชชณะต่าง ๆ กัน.
 คำว่า ในกามาจรชณะเหล่านี้ คือ ใน
 กามาจรชณะ ที่หมายรู้ว่าเป็นปริกรรม
 อุچارะ และอนุโลม เหล่านี้. คำว่า ดวง
สุดท้ายของทั้งหมด ได้แก่ ดวงที่ ๓, หรือ
 ดวงที่ ๔.

ปริตฺตโคตฺตาทิกวนโตติ ปริตฺตสฺส โกตฺตสฺส บทว่า ปริตฺตโคตฺตาทิกวนโต แปลว่า
 อภิภวนโต. คํ ตายตีติ ทิ โคตฺตํ. เพราะครอบงำปริตตโคตร. จริงอยู่ ชื่อว่า
 "ปริตฺตนฺ"ติ ปวตฺตมานํ อภิธานํ, พุทธิจฺ โโคตร เพราะอรรถว่ารักษาชื่อไว้. ชื่อว่า
 เอกํสิกวิสยตาย รกฺขตีติ ปริตฺตโคตฺตํ. ยถา ปริตฺตโคตร เพราะอรรถว่า รักษาอภิธาน
 ทิ พุทธิ อารมฺมณฺญเตน อตฺถเน วินา น (ชื่อ)ที่เป็นไปว่า "ปริตตะ" และพุทธิ(ความ
 วตฺตติ, เอวํ อภิธานํ อภิเชยฺยญฺเตน. รู้จักชื่อ) โดยความเป็นวิสัยอันมีอยู่โดย
 ส่วนเดียว. เปรียบเหมือนว่าพุทธิ ย่อมไม่
 เป็นไป โดยเว้นสภาวะอันเป็นอารมณ์ฉันใด,
 อภิธาน ก็ย่อมไม่เป็นที่เว้นสภาวะ อัน
 เป็นสิ่งที่ควรตั้งชื่อ ฉะนั้น.

ตสมา โส ตานิ ตายติ รกฺขตีติ เพราะฉะนั้น สภาวะนั้น จึงกล่าวได้ว่า
 วุจฺจติ. ตํ ปน มหคฺคตานุตฺตรวิธูรํ ย่อมป้องกัน คือย่อมรักษา พุทธิและอภิธาน
 กามตณฺหาเย โคจรภูตํ กามาวจรธฺมมานํ เหล่านั้นไว้. ก็ปริตตโคตรนั้น พึงเห็นว่า
 อาเวณิกรูป ฏฺฐุสพฺพํ. มหคฺคตโคตฺเตปิ อิมินา เป็นสภาวะอย่างหนึ่งเฉพาะ แห่งกามาวจร-
 นเยน อตฺถโถ เวทิตฺตฺโพ. ภาวนโตติ ธรรมทั้งหลาย ซึ่งแยกจากมหัคคตธรรม และ
 อูปปาทนโต. โลกุตระธรรม เป็นอารมณ์ของกามตัดทา. พึง

ทราบความหมาย แม้ในมหัคคตโคตร โดย
 นัยนี้. บทว่า ภาวนโต แปลว่า เพราะทำ
 (มหัคคตโคตร) ให้เกิดขึ้น.

อวิเสสเสน สพฺเพสํ สพฺพา สมณฺณาติ
 ปจฺมโนโย คหิตคฺคทณฺฑํ โหตีติ อาท "อคฺคทิตฺตค-
คทณฺณา"ติอาทิตฺ. นานาวชฺชนปริกมฺมเมว
 ปริกมฺมนฺตํ อธิปฺปาเยน "ปจฺมํ วา
อุปจฺจารนฺ"ติอาทิตฺ วุตฺตํ. จตุตฺถํ อุปฺปนาจิตฺตํ,
ปณฺจมํ วา อุปฺปนาจิตฺตํ ปุพฺเพ วุตฺตนเยน
 สเจ จตุตฺถํ โคตฺตรภู โหตีติ อตฺถโถ. ปณฺจมํ
วาติ วา-สทฺโท อนิยเม.

นัยแรก เป็นการถือเอาชื่อที่ได้ถือเอา
 แล้ว โดยไม่แปลกกัน คือ ชวนจิตทุกดวงได้
 ชื่อ(แต่ละชื่อ) ทั้งหมด เพราะเหตุนั้น ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวว่า "โดยการถือเอาชื่อที่ยัง
มิได้ถือเอา" ดังนี้เป็นต้น. เพราะประสงค์
 ว่า บริกรรมอันมีอวัชชนะต่าง ๆ กัน (มีใน
 วิถีต่าง ๆ กัน) นั้นเอง ชื่อว่า บริกรรม
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "อีกอย่างหนึ่ง
ดวงที่ ๑ ชื่อว่า อุปจฺจาระ" ดังนี้เป็นต้น.
 ความว่า ดวงที่ ๔ เป็นอุปฺปนาจิต, หรือว่า

ดวงที่ ๕ เป็นอัปนาจิต ถ้าหากว่าดวงที่ ๔ เป็นโคตรภู ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้น วาศัพท์ ในบทว่า ปณฺจมี วา มีในอรรถว่า ไม่กำหนดแน่นอน.

สุวายํ อนินฺยโม อิมินา การณนาติ เพื่อแสดงว่า ความไม่กำหนดแน่นอนนั้น มีได้ด้วยเหตุนี้ ดังนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "ก็แล อัปนาจิตนั้น ย่อมเป็นไปได้ด้วยสามารถ แห่งชิปปาภิญญา หรือ ทันทาภิญญา" ดังนี้. ในขวนจิตเหล่านั้น สำหรับชิปปาภิญญาบุคคล ชวนะดวงที่ ๔ ย่อมเป็นอัปนา, สำหรับ ทันทาภิญญาบุคคล ชวนจิตดวงที่ ๕ ย่อมเป็น อัปนา. ท่านอาจารย์ทำไว้ในใจว่า เพราะ เหตุไรชวนจิตดวงที่ ๔, หรือว่าดวงที่ ๕ จึง เป็นอัปนา, ชวนจิตดวงถัดไปจากนั้น ไม่ เป็นอัปนาเล่าดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า "ถัด จากนั้นไป ชวนะย่อมตกไป" ดังนี้. อธิบาย ว่า ชวนะดวงที่ ๖ ถัดไปจากชวนะดวงที่ ๕ นั้น และชวนะดวงที่ ๗ ย่อมเป็นเหมือนตกไป เพราะแล่นไปสิ้นรอบแล้ว ดังนี้.

สวายํ อนินฺยโม อิมินา การณนาติ เพื่อแสดงว่า ความไม่กำหนดแน่นอนนั้น มีได้ด้วยเหตุนี้ ดังนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "ก็แล อัปนาจิตนั้น ย่อมเป็นไปได้ด้วยสามารถ แห่งชิปปาภิญญา หรือ ทันทาภิญญา" ดังนี้. ในขวนจิตเหล่านั้น สำหรับชิปปาภิญญาบุคคล ชวนะดวงที่ ๔ ย่อมเป็นอัปนา, สำหรับ ทันทาภิญญาบุคคล ชวนจิตดวงที่ ๕ ย่อมเป็น อัปนา. ท่านอาจารย์ทำไว้ในใจว่า เพราะ เหตุไรชวนจิตดวงที่ ๔, หรือว่าดวงที่ ๕ จึง เป็นอัปนา, ชวนจิตดวงถัดไปจากนั้น ไม่ เป็นอัปนาเล่าดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า "ถัด จากนั้นไป ชวนะย่อมตกไป" ดังนี้. อธิบาย ว่า ชวนะดวงที่ ๖ ถัดไปจากชวนะดวงที่ ๕ นั้น และชวนะดวงที่ ๗ ย่อมเป็นเหมือนตกไป เพราะแล่นไปสิ้นรอบแล้ว ดังนี้.

คุณสุเทพ-คุณวราภรณ์ วัฒนพงษ์ และบุตร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยถา อลฺหุชาเสวณํ ปจฺมชวณํ คำอธิบายของพระเถระ มีว่า เปรียบ
 ทุพฺพลตฺตทา โคตรกฺกํ น อุปฺปาเทติ, เหมือนว่า ชวณะดวงที่ ๑ ซึ่งไม่ได้อาเสวน-
 ลฺหุชาเสวณํ ปน พลวภาวโต, ทุติยํ, ตติยํ บังจัย ก็ยอมทำโคตรกฺกํให้เกิดขึ้นมิได้ เพราะ
 วา โคตรกฺกํ อุปฺปาเทติ, เอวํ ลฺหุชา- ความที่ทรมากำลัง, ส่วนชวณะดวงที่ ๒ หรือ
 เสวณตฺยา พลวภาวโต ญฺจํ, สตฺตมมฺปิ ที่ ๓ ซึ่งได้อาเสวนบังจัยแล้ว ย่อมทำโคตรกฺกํ
 อปฺเปตฺติ เณรฺสฺส อธิปฺปาโย. เตนาท ให้เกิดขึ้นได้ เพราะความที่มีกำลัง ฉับใจ,
 "ตฺสฺมา ญฺเจปิ สตฺตเมปิ อปฺปนา โหติ"ติ. ชวณะดวงที่ ๖ แม้ดวงที่ ๗ ย่อมเป็นอัปฺปนา
 ตฺนฺติ เณรฺสฺส วจฺนํ. ได้ เพราะความที่มีกำลัง โดยภาวะที่ได้
 อาเสวนบังจัย ฉับนั้น. เพราะเหตุนี้ ท่าน
 จึงกล่าวว่า "เพราะฉะนั้นอัปฺปนาย่อมมีได้
 แม้ในชวณะดวงที่ ๖ แม้ในชวณะดวงที่ ๗"
 ดังนี้. บทว่า ติ ได้แก่คำพูดของพระเถระ.

สฺตฺตสฺตฺตทานุโลมอาจริยาเทหิ อญฺ- ท่านกล่าวว่า "เป็นเพียงอัคโนมฺติ (ความ
 ปตฺตมฺภิตตฺตา วุตฺตํ "อฺคฺตโน มติมตฺตฺน"ติ. เห็นส่วนตัว)" ดังนี้ เพราะเป็นคำพูด
 "ปุริมา ปุริมา กุสลลา ธมฺมา"ติ^๑ ปน ที่วาหะของอาจารย์ อ้นอนุโลมต่อสูตรแห่ง
 สฺตฺตปทฺมการณํ อาเสวนปจฺจยลาภสฺส พระสูตรไม่ได้กล่าวสนับสนุนไว้. กัณฑ์แห่ง
 พลวภาเว อเนกนฺตฺกิตฺตฺตา. ตถา หิ สูตรที่ว่า "ปุริมา ปุริมา กุสลลา ธมฺมา"
 อลฺหุชาเสวนาปี ปจฺมเจตนา ทิฏฺฐธมฺม- กุศลธรรมทั้งหลาย ที่เกิดก่อน ๆ ดังนี้

^๑ อภี. ป. ๔๐/๔.